

comprovarem com en xifres absolutes també augmenten la petita propietat barcelonina i la forastera. Si observem atentament les dades dels quadres d'àrees i de municipis podrem avançar en profunditat en l'anàlisi de la residència dels petits propietaris .

Quadre 12.16.

Petita propietat (0 > 2.99 hect.), residència, 1923-1931, àrees

	veïns		barcelonins		forasters		desconeguda		total
	T	%	T	%	T	%	T	%	
RE	403	71.71	69	12.28	88	15.66	2	0.35	562
RD	61	70.12	12	13.79	6	6.9	8	9.19	87
D	343	42.29	48	5.91	420	51.78			811

Certament durant les primeres dècades del segle XX la petita propietat veïna es va consolidar a les dues ribes, però la petita propietat barcelonina també va adquirir importància, sobretot a les dues ribes (18). Al delta el percentatge més elevat de petita propietat corresponia a la propietat forastera. Aquesta propietat en la majoria casos era de pagesos residents als pobles limítrofs del mateix delta, per tant aquesta petita propietat forastera del delta pot considerra-se veïna. Tinguem present que analitzem dades únicament de Castelldefels i Viladecans, pobles on aquest fenomen ja l'havíem advertit pel segle XIX a causa de la colonització de les marines dèltiques a partir dels vells nuclis de muntanya coma Gavá o Sant Climent de Llobregat.

Quadre 12.17.

Petita propietat (0 > 2.99 hect.), residència, 1923-1931, pobles.

	veïns		barcelonins		forasters		desconeguda		total
	T	%	T	%	T	%	T	%	
SJ	104	53.33	31	15.9	58	29.74	2	1.03	195
SF	122	72.62	33	19.64	13	7.74			168

P	177	88.95	5	2.51	17	8.54			199
PJ	61	70.12	12	13.79	6	6.9	8	9.19	87
V	297	55.41	36	6.71	203	37.87			536
CF	46	16.72	12	4.36	217	78.90			275

TOTAL	807	55.27	129	8.84	514	35.2	10	0.68	1460
-------	-----	-------	-----	------	-----	------	----	------	------

Hom observa, de manera bastant general, a més de la consolidació de la petita propietat veïna un creixement de la petita propietat barcelonina. Molts d'aquests petits propietaris barcelonins eren antics pagesos pobres baixllobregatins que s'havien convertit en treballadors de la indústria, però que conservaven una petita vinya, o un trosset d'hort, que els vinculava als seus orígens territorials i pagesos.

El percentatge d'aquesta petita propietat barcelonina varen créixer bastant a Sant Feliu (d'un 9,19 % a mitjan segle XIX s'ha passat a un 19,64%) i a Sant Joan (d'un 11,94% s'ha passat a un 15,9%), pobles de la riba esquerra on el procés sembla més intens i més precoç. Però també s'incrementaren als pobles dèltics. Viladecans d'un 4,51% de petita propietat barcelonina va passar a un 6,71% i Castelldefels d'un 2,4 a un 4,36. Dels sis pobles que podem comparar la residència entre mitjan segle XIX i inicis del XX, l'únic poble on la petita propietat barcelonina havia disminuït era el Papiol.

El creixement espectacular de la propietat forastera a Castelldefels, que d'un 51,2% a mitjan segle XIX passà a un 78,9% respon en bona part a la presència de petits propietaris gavanencs. No podem, però, despreciar la hipòtesi de l'inici de parcel·lació de finques rústiques, qualificades encara com a tals, però que ben aviat tindran una utilització urbana com a cases d'estiu o segona residència (19).

Als pobles d'agricultura intensiva de la riba esquerra on els increments han estat més elevats -exceptuant Papiol-, possiblement

l'existència de llocs de treball a la indústria expliquen la intensitat del procés. Tanmateix, la presència propera del nucli industrial barceloní, que atreïa als pagesos pobres de Catalunya i de la comarca, expliqui l'increment de la petita propietat barcelonina al Baix Llobregat, sobretot a les zones més properes a Barcelona i que com la riba esquerra comptaven amb bones comunicacions, per tren i per carretera.

Així doncs, la penetració barcelonina es feia efectiva, fins i tot, als nivells més baixos de l'estructura de la propietat i a les tres àrees, però de manera particularment intensa als pobles de la riba esquerra més propers a Barcelona, pobles que d'altra banda tenien una petita propietat veïna consolidada.

b) mitjana propietat.

Entre mitjan segle XIX i les primeres dècades del XX hom pot observar, en el grup de la propietat mitjana, una doble tendència que és manifesta alhora i de manera bastant general. A la vegada que disminueix percentualment la propietat mitjana veïna s'incrementa la propietat mitjana barcelonina. Aquest increment de la mitjana propietat barcelonina fou possiblement més elevat del que reflecteixen els quadres, ja que bona part del grup de forasters encobreix propietaris barcelonins.

Quadre 12.18.

Mitjana propietat (3 > 9.99 hect.), residència, comparació XIX-XX

	veïns		barcelonins		forasters		desconeguda		total
	T	%	T	%	T	%	T	%	
XIX	132	59.45	48	21.62	39	17,56	3	1,35	222
XX	114	52.29	51	23.39	53	24.32			218

Si observem com es manifesta l'evolució de la mitjana propietat a cadascuna de les tres àrees, haurem de matisar territorialment aquesta tendència general d'increment de la propietat mitjana barcelonina.

Quadre 12.19.

Mitjana propietat (≥ 9.99 hect.), residència, 1923-1931.

	veïns		barcelonins		forasters		desconeguda		total
	T	%	T	%	T	%	T	%	
RE	49	52,69	28	30,11	16	17,2			92
RD	9	64,29	2	14,28	3	21,43			14
D	56	50,45	21	18,91	34	30,63			111

A la riba esquerra l'increment de la mitjana propietat barcelonina va ser notable al mateix temps que perdia força la mitjana propietat veïna, però aquesta zona la petita propietat veïna era més rica. A la riba dreta succeeix el contrari, hem de tenir present la poca representativitat de les dades del segle XX que són únicament de Pallejà. Al delta també observem un descens de la mitjana propietat barcelonina en relació a mitjans del segle XIX (20), mentre que la mitjana propietat veïna es manté i s'incrementa la mitjana propietat forastera.

Quadre 12.20.

Mitjana propietat (≥ 9.99 hect.), residència, 1923-1931, pobles.

	veïns		barcelonins		forasters		desconeguda		total
	T	%	T	%	T	%	T	%	
SJ	3	11,11	17	62,96	7	25,93			27
SF	18	52,94	10	29,41	6	17,65			34
P	28	87,5	1	3,12	3	9,38			32
PJ	9	64,29	2	14,28	3	21,43			14
V	43	50,58	19	22,35	23	27,05			85

CF	13	50	2	7.69	11	42.31	26

TOTAL	114	52.29	51	23.39	53	24.32	218

Al Baix Llobregat, entre mitjan segle XIX i les primeres dècades del XX, és difícil tipificar el comportament de la mitjana propietat perquè varia molt en les diferents pobles. A Sant Joan, Fallejà i Castelldefels es va donar un increment de la propietat mitjana barcelonina. A Viladecans el creixement fou imperceptible i a Sant Feliu es mantingué el mateix percentatge. Unicament al Papiol va disminuir el percentatge de mitjana propietat barcelonina.

L'increment de la propietat mitjana barcelonina que es va donar a Sant Joan, i que fou el més elevat, ens porta a concloure que els pobles més propers a Barcelona la dependència barcelonina de l'estructura de la propietat que havíem observat per mitjan segle XIX s'incrementà durant les primeres dècades del segle XX. En valorar els canvis de la propietat mitjana, cal recordar que si s'ubicava en terres de regadiu explotades intensivament, com sovint succeïa a la riba esquerra, hom podia considerar-la gran propietat i el mateix succeïa amb la petita propietat de regadiu que podia ser considerada com a mitjana propietat, segons les terres que ocupés.

el gran propietat.

La gran propietat segueix la tendència, bastant general, que hem constatat per la mitjana i la petita: creix la presència de propietaris barcelonins. Al mateix temps però disminueix el nombre dels grans propietaris veïns, al contrari del que succeeix amb la petita propietat veïna que augmenta de nombre a tots els pobles i com succeeix amb la mitjana propietat veïna en algun poble. Pel que fa referència exclusiva a la gran propietat la dependència barcelonina possiblement assoliria uns nivells més elevats si en lloc de nombre d'explotacions

féssim l'anàlisi a partir del líquid imposable de rústica, fet que varem comprovar per mitjan segle XIX a Sant Boi, Cornellà i Viladecans (21). Malgrat que durant les primeres dècades del segle XX, a nivell municipal, la consolidació de la propietat veïna va comportar una major aportació fiscal per part de la pagesia local que era realitzada pels grups inferiors de l'estructura de la propietat, fet que ens fa pensar que la dependència barcelonina quan a riquesa rústica imposable era menor al segle XX.

Durant les primeres dècades del segle XIX, creix el nombre de propietaris barcelonins i creix el nombre de grans propietats, però paral·lèlament no creixen els percentatges de riquesa rústica de cada grup, de manera que la petita propietat (0>2,99 hect) assumeix l'increment tributari i, sobretot, el grup de la molt petita propietat (0>0,99hect). Augmenta la presència de barcelonins i però globalment augmenta la participació de la propietat veïna en la contribució territorial. Quina explicació té aquest fenomen? Les pràctiques caciquils de l'estat de la Restauració afavorien el clientelisme polític entre grans propietaris barcelonins i pagesia local benestant, controladora dels poders locals. Així, la gran propietat barcelonina rebia un tracte fiscal de privilegi (22). Però, a més, la pagesia local que comptava amb una disponibilitat de treball familiar i que tenia poques o nul·les dependències amb el treball a jornal del qual depenia la gran propietat, podia aprofitar-se fàcilment de la intensificació del factor treball -cultivant productes que exigien més mà d'obra en petites parcel·les- i beneficiar-se dels ingressos que fornien la proximitat a la gran ciutat amb la comercialització directa dels productes agrícoles i més endavant, a partir de 1906 i gràcies a la capacitat organitzativa dels sindicats, beneficiar-se també de l'exportació a Europa. Aquest complex procés explica, en part, la contradicció que representa que mentre creix el nombre de propietaris

barcelonins, a tots els segments de l'estructura de la propietat, l'aportació fiscal de la propietat veïna enlloc de disminuir s'incrementa.

Cal recordar que la columna de forasters està habitualment integrada per propietaris que viuen als pobles veïns o bé propietaris barcelonins, als que si els hi suméssim les diverses propietats esparses en diferents pobles obtindriem una visió molt més concentrada de l'estructura de la propietat.

Quadre 12.21.

Gran propietat (≥ 10 hect.), residència, comparació XIX-XX.

	veïns		barcelonins		forasters		desconeguda		total
	T	%	T	%	T	%	T	%	
XIX	36	39,56	35	38,46	19	20,87	1	1,09	91
XX	31	31	48	48	21	21			100

Globalment, sense distingir àrees, el creixement de la gran propietat barcelonina fou un procés més intens que els de la petita i mitjana propietats barcelonines. Per tant hom pot afirmar que la superació de la crisi agrària de finals de segle va facilitar la penetració del capital barceloní a la comarca, de manera que el creixement de la gran propietat es féu a favor de les inversions barcelonines, al mateix temps que actuaven forces disgregadores que tendien a fer desaparèixer velles grans propietats -possiblement les que no s'havien adaptat al conreu intensiu hortofrutícola- i es consolidava la propietat pagesa veïna, que fou la protagonista, en bona part, de la nova estructura productiva nascuda arran de la crisi.

Quadre 12.22.

Gran propietat (≥ 10 hect.), residència, 1923-1931.

	veïns		barcelonins		forasters		desconeguda		total
	T	%	T	%	T	%	T	%	
RE	19	47,5	15	37,5	6	15			40
RD	2	20	5	50	3	30			10
D	10	20	28	56	12	24			50

A la riba esquerra fou on el fenomen tingué menys intensitat, potser perquè la riquesa de la zona feia que la pagesia autòctona tingués més capacitat econòmica. De fet, a la riba esquerra, la gran propietat barcelonina percentualment va recular: d' un 38,89% als anys 1862-64 es passa a un 37,5 % als anys 1924-1929. Recordem però que en els càlculs del segle XX no hi Cornellà, que era un dels pobles on la dependència barcelonina de la gran propietat al segle XIX assolía valors elevadíssims. També resta fora però Molins de Rei que, al XIX, era el municipi on la gran propietat era quasi tota veïna. Per tant, aquests percentatges, podem considerar-los representatius, amb la matisació que sovint hem fet de que la presència barcelonina creixia a la mesura que ens acostavem territorialment a la gran ciutat. Així, Sant Joan Despí tenia els valors més elevats de tota l'àrea.

Els valors de la riba dreta s'han d'analitzar amb precaució i no generalitzar-los, ja que únicament corresponen a Pallejà. Així doncs, malgrat la temptació de pensar que a la riba dreta la penetració de la propietat barcelonina fou més intensa que a la riba esquerra, ens hem d'abstenir de formular qualsevulga hipòtesi. L'enorme augment de la presència barcelonina a Pallejà és a causa d'un fenomen bastant general durant les primeres dècades del segle XX: al canvi de residència dels dos patrimonis més importants del poble els Albareda i els Bosch, que marxaren a viure a Barcelona. Aquest procés també l'hem observat a altres pobles, però no l'hem pogut evidenciar amb tanta claredat com en cas de Pallejà. Els grans propietaris veïns, que al segle XX residien

encara als seus pobles d'origen, canviaren finalment de domiciliació en arribar la Segona República, com és el cas de la família Roca de Molins de Rei (23).

Els percentatges del delta indiquen que és a aquesta àrea on la penetració barcelonina era més important. Cal recordar que, a mitjan segle XIX, aquesta zona els valors de la gran propietat barcelonina eren els més elevats i que el 56% de propietat barcelonina al segle XX significa únicament un increment de 2,21 punts de percentatge sobre el segle XIX.

Quadre 12.23.

Gran propietat (≥ 10 hect.), residència, 1923-1931, pobles.

	veïns		barcelonins		forasters		desconeguda		total
	T	%	T	%	T	%	T	%	
SJ	3	25	7	58.33	2	16.67			12
SF	9	47.37	7	36.84	3	15.79			19
P	7	77.78	1	11.11	1	11.11			9
PJ	2	20	5	50	3	30			10
V	7	24.14	18	62.06	4	13.79			29
CF	3	14.28	10	47.62	8	38.09			21

TOTAL	31	31	48	48	21	21			100

Als anys 1923-1931, només al Papiol la gran propietat veïna era superior al 50% i Sant Feliu, amb un 47,37% s'hi acostava. Ambdós pobles pertanyen a la riba esquerra el que ens permet aventurar la hipòtesi de que a alguns pobles de la riba esquerra la gran propietat veïna era encara important. Els altres percentatges de gran propietat veïna eren francament baixos: iguals o inferiors al 25%. Que de quatre grans propietats només una fos veïna dibuixa una estructura de la propietat molt depenent.

És interessant observar a quins pobles la suma de la columna de forasters (molt sovint propietaris de pobles veïns) i veïns superava la columna de barcelonins. A dos pobles aquesta suma era inferior al percentatge de gran propietat barcelonina a Sant Joan i a Viladecans, en que el nombre de barcelonins superava amb escreix el nombre de veïns i forasters junts. A Pallejà els percentatges s'igualaven. A aquest grup de tres pobles podem afirmar que la gran propietat era eminentment barcelonina. Cadascun d'aquests tres pobles pertany a àrees agrícoles diferents -Sant Joan a la riba esquerra, Pallejà a la dreta i Viladecans al delta-, per tant s'ens fa difícil fer una tipificació del fenomen seguint les àrees que hem emprat per analitzar l'estructura agrària baixllobregatina. Un criteri s'ens imposa: la proximitat a Barcelona determina el grau de penetració de la propietat barcelonina, independentment de l'àrea a la qual es localitzi el poble i malgrat que el cas de Pallejà no hi encaixi del tot. Aquest criteri l'havíem defensat en analitzar la presència barcelonina a l'estructura de la propietat decimonònica. Tanmateix, excepte el cas del Papiol, on la gran propietat barcelonina va disminuir amb més de tres punts i el de Sant Feliu en que s'observa una lleugera tendència a decreïxer (0,66), a la resta de municipis baixllobregatins analitzats la tendència era al creïxement de la gran propietat barcelonina que, de major a menor, seguí aquest ordre: Pallejà (amb un increment de 25 punts sobre el percentatge dels segle XIX), Castelldefels (12,84), Viladecans (10,06) i Sant Joan (4,48). Els pobles que, durant els anys 1923-1931, assoliren uns percentatges més elevats de gran propietat barcelonina foren: Viladecans amb un 62,06 %, Sant Joan (58,33 %) i Pallejà (50%). Els altres pobles estaven per sota del percentatge mig -43%- , molt superior tanmateix que el 38,36% que pels mateixos pobles assolía la propietat barcelonina als anys 1862-1864.

Finalment, volem comentar la columna de la propietat

forastera que a alguns pobles va créixer bastant. A Sant Feliu, Pallejà i el Papiol aquest creixement era a causa de l'increment de propietaris dels pobles veïns i a causa de canvis de residència per qüestions de prestigi o per la via matrimonial. En canvi, el salt endavant que va fer la gran propietat forastera de Castelldefels -alguna de propietari gavanenc- que juntament amb l'increment de la gran propietat barcelonina va provocar que la gran propietat veïna passés de 8 a 3 en termes absoluts i que tingués el percentatge més baix del conjunt dels pobles estudiats (14,28%), es degué possiblement a la compra realitzada per grans propietaris barcelonins amb la perspectiva de convertir els boscos i les pinedes en zona de residència o d'esbarjo, es a dir a un procés de conversió del terreny agrícola en urbà (24). No hem d'oblidar que les platjes del delta ja havien començat a despertar l'interès de grans prohoms barcelonins, homes que com Cambó, Manuel Girona o la família Bertrand havien començat a comprar les milions terres costaneres (25) .

Qui eren aquests barcelonins que cobejaven les platjes dèltiques?. D'on provenia el capital per comprar grans propietats al Baix Llobregat?. Aquest interrogants i, d'altres, intentarem respondre'ls en l'apartat següent en analitzar els llistats dels grans contribuents i dels grans propietaris de la zona i comparant, sempre que sigui possible, els noms dels grans propietaris dels XIX amb els del segle XX.

12.3.2. L'evolució de la gran propietat (1860-1930).

L'observació del llistat de majors contribuents de rústica dels anys 1923-1931 i la seva comparació amb el llistat similar de 1861-1864 ens permet dissenyar les línies evolutives que, durant aquest període, va viure la gran propietat baixllobregatina. Les llistes

elaborades segons l'extensió de les propietats no ofereixen correspondència amb les elaborades segons criteris tributaris. Aquesta mateixa no-correspondència ens serà útil per reflexionar sobre la tipologia de la gran propietat a la comarca.

Els llistats de propietats superiors a 10 hectàrees i els dels contribuents superiors a 800 pessetes els adjuntem com a annexos al capítol, per no fer farragosa la lectura, però els utilitzarem per fer matisacions quan ho creguem convenient (26).

Relacionant les dades que sobre la gran propietat que hem ofert en els quadres sobre la residència dels grans propietaris (27) i les dels llistats del segle XIX (28), i comparant-les amb les que adjuntem del segle XX, podem esbrinar les línies evolutives de la gran propietat a la comarca.

Quadre 12.24.

Contribuents de rústica (l. imp. > 2500 pst.), Baix Llobregat (1923-1931).

NOM	RESIDENCIA	LIQUID IMPOSABLE
<u>RIBA ESQUERRA</u>		
SANT JOAN 1924		
1 EMPRESA AIGUES SOTERRANIES	B	10227
2 TORRAS MAYNER, JOAN	SB	4047
3 CODINA VIVER, JAUMER	SJ	3880
4 MONISTROL, MARQUES DE*	B	3444
5 DEU MATA, NARCIS	B	3376
6 CAMPMANY, VICTOR I TERESA	SJ	3263
7 CANALIAS PLANAS, PERE	B	2552
SANT FELIU 1923		
1 MONISTROL, MARQUES DE*	M	7439
2 CARCER, JOAQUIM DE*	B	5836

3 RICART ROCA, JOSEP	SF	5005
4 FLANAS CUYAS, JOAN	SF	4423
5 RIBAS RIBOT, RAMON	SF	4069
6 BERTRAN MARTI, JOSEFA	B	2649
7 PAHISSA DE MARQUET, MANELA	SF	2641

EL FAPIOL 1929

1 ALMIRALL LLOZER, JOAQUIM	B	8669
2 LLOBET BUJONS, ENRIQUETA	P	5341

RIBA DRETA

PALLEJA 1929

1 BOSCH, ALBAREDA	B	7091
2 TARRUELLA MUNNE, ISIDRE	PJ	3348
3 ALBAREDA, JOAQUIM	B	2793

DELIA

EL FRAT 1925

1 FABRA FUIG, CAMILA		5554
2 FABRA FUIG, CONSOL		5220
3 JUNCOSA DOMENECH, HEREUS DE		5002
4 FABRA FUIG, ARACELI		4781
5 GALLARDA CAMPAÑA, ANDREU		4706
6 PONSICH DE SARRIERA, PILAR		4555
7 PUIGARNAD CAPDEVILA, JAUME		4188
8 GUITART FORTUNY, JOAN		3696
9 BERTRAN SERRA, EUSEBI		3682
10 DESPUJOL DUSAY, EULOGI		3263
11 FABRA FUIG, FERRAN		3158
12 BOLOS SADERRA, JOAQUIM		2890

13	BADALS, JOSEP I OLEGUER		2637
14	FIGUILLEM BUSQUETS, PAU		2566
15	CARBONELL CASAS, FRANCESC		2516

CASTELLDEFELS 1928

1	PARES SERRA, FERE	B	4148
2	BALAGUER COSTA, ARCADÍ	B	2968

En comparació amb les grans propietats de mitjan segle XIX podem sintetitzar els canvis de la gran propietat baixllobregatina amb els punts següents;

a) Quantitativament, creix el nombre de grans propietats barcelonines, als pobres agricolament més pobres sobretot al Delta (Viladecans i Castelldefels). Aquestes grans propietats fan créixer la presència de barcelonins al delta i als pobles més propers a Bracelona, però la majoria no comportaren una major racionalització agrícola. El cas de Viladecans és il.lustratiu: al 1931 comptava amb 28 propietats superiors a 10 hectàrees, i en tenia encara més de 50 hectàrees, però cap d'aquestes propietats arribava a 2500 pessetes de líquid imposable. La propietat que més tributava era la de Dolors Casanovas Montero, hereva parcial de la finca ramadera que el seu pare, l'indià Jaume Casanovas, havia establert en terrenys de Viladecans i del Prat.

b) Quan a grups socials s'observa:

1- La pèrdua definitiva d'importància de la noblesa dins els grans contribuents barcelonins, o al menys dels títols nobiliaris tradicionals -com els Barons de l'Eramprunyà o els Marquesos de Vilafranca-, ja que molts dels "recenment" ennoblits consten com a grans propietaris del segle XX malgrat que no emprin el títol. En parlar de la propietat nobiliaria a la comarca, a mitjan segle XIX, ja varem mostrar els nostre escepticisme en aplicar el concepte noblesa en el sentit tradicional , perquè la majoria de grans propietaris que

ostentaven títols nobiliaris eren en realitat grans comerciants o industrials.

2- El creixement i consolidació de la burgesia industrial i financera entre els grans propietaris barcelonins del Baix Llobregat. Cognoms molt representatius de la burgesia industrial barcelonina d'inicis de segle són presents a quasi totes les llistes municipals: els Nadal, els Villavechia i els Bertand Salsas a Sant Feliu al 1923, els germans Fabra Puig i els Bertran Serra al Prat al 1925, els Garcia Faria, els Partmasó de Arañó i els Guix Sabadell a Viladecans, o en Manuel Girona Vidal a Castelldefels i Gavà. Tinguem present que aquestes referències son únicament de set pobles i en funció de les llistes que analitzem, però que als altres sis pobles restants famílies com la Ferrer i Mora a Molins de Rei, o els Güell a Santa Coloma de Cervelló, o la llarga llista de cognoms barcelonins vinculats a la industrialització de Cornellà (29), fan que la presència d'aquest important grup social, que resideix a Barcelona, s'implanti definitivament entre els grans propietaris de la comarca. Procés lògic si tenim present que, excepte alguns nuclis industrials decimonònics de la riba esquerra, el procés d'industrialització baixllobregatí es desenvolupà durant les primeres dècades del segle XX.

3- L'afirmació d'algunes propietats mitjanes veïnes que passen a ocupar dels primers llocs als llistats tributaris de 1923-1931 quan a les llistes de 1861-1864 estaven molt per sota. En aquest sentit a la riba esquerra es podria afirmar que la mitjana propietat veïna va saber sortir de la crisi agrícola situant-se al costat o per davant de velles propietats nobles, o de propietats d'alguns industrials, i convertint-se en grans propietats. En són exemples concrets de Sant Feliu de Llobregat els Ricart Roca, els Planas Cuyas, els Ribas Ribot i els Pahissa Marquet i de Sant Joan Despí els Codina Viver i els Campmany. Dissortadament no comptem amb documentació homogènia per

saber si aquest procés també es va donar a la riba dreta, on possiblement a Sant Boi -gràcies al que coneixem a través de l'anàlisi del seu Sindicat Agrícola- l'evolució de la mitjana propietat veïna fou semblant, en canvi al delta aquesta tendència no s'afirmà amb tanta intensitat a causa possiblement de l'excessiva dependència de la propietat forània i del tipus d'especialització agrícola.

4- Intensificació de l'èxode dels grans propietaris veïns a Barcelona, fet que accentua la presència de la gran propietat barcelonina a la comarca. Ja hem citat al cas de les famílies Albareda i Bosch de Pallejà, però els exemples són múltiples: els Casanovas al Prat, els Angel a Molins de Rei, els Negre a Sant Joan Despí i, en arribar la Segona República, famílies tant representatives com els Ricart de Sant Feliu o els Roca de Molins de Rei seguiran els mateix camí, i com ells molts d'altres. Aquest procés però, als segles XVIII i XIX ja l'havien iniciat les branques colaterals de les grans famílies baixllobregatines dedicades a professions lliberals, com l'esmentat Antoni Ginabreda advocat vinculat a una important família molinenca, o a activitats industrials i al comerç, com els farmecèutics Calopa -que no sabem si eren originaris de Sant Boi o de Molins de Rei- o els xocolaters Ametller, d'arrels molinenques, que es convertiren en una il·lustre família barcelonesa d'inicis d'aquest segle i feren construir al Passeig de Gràcia un dels edificis modernistes més bonics de la ciutat.

5- Increment notable de la propietat industrial, paral·lel a la consolidació de la burgesia industrial i al procés d'industrialització de la comarca. El primer contribuent de Sant Joan Despí a la llista de 1924 era l'Empresa d'Aigües Soterrànies, i el novè era Ibérico Omnium. Al Prat al lloc 29 hi trobem la Cia. Española de Industrias Químicas i a Viladecans la Roca S.A. ocupa el desè lloc.

6- Desaparició o fragmentació d'algunes grans propietats que

eren molt importants a mitjan segles XIX. A Cornellà les propietats de les famílies Larrad i Maragall, a Sant Feliu les de les famílies Janer, Bernades i Lupresti, aquestes tres fraccionades i comprades per petits propietaris veïns, o bé venudes en bloc a industrials barcelonins

7- Desaparició de les propietats d'ordres religioses barcelonines.

Quadre 12.25.

Majors propietaris (>100 hect.), Baix Llobregat (1923-1931).

NOM	RESIDENCIA	HECT. EN PROPIETAT
-----	------------	--------------------

RIBA ESQUERRA

Sant Feliu 1923

1 ROS SALLENTE, FEDERIC	MOLLET	119.32
-------------------------	--------	--------

RIBA DREIA

Palleja 1929

1 BOSCH ALBAREDA	B	219.09
------------------	---	--------

DELTA

El Prat 1925

1 BERTRAN SERRA, EUSEBI		239.68
-------------------------	--	--------

2 BADALS, JOSEP I OLEGUER		102.43
---------------------------	--	--------

3 CASANOVAS MONTERO, GUILLEM		100.62
------------------------------	--	--------

Viladecans 1931

1 CASANOVAS MONTERO, DOLORS	EP	139.10
-----------------------------	----	--------

Castelldefels 1928

1 VIÑAS RAVENTOS, SALVADOR	CF	135.58
----------------------------	----	--------

2 PARES SERRA, PERE	B	125.18
---------------------	---	--------

Aquest quadre ens suggereix les següents reflexions:

1- Les propietats superiors a cent hectàrees eren preferentment zones de boscos i erms, o bé pastures a la zona dèltica. Una prova és que algunes, com la de Federic Ros gran propietari de Sant Feliu, veí de Mollet, no surten a la llista de líquid imposable superior a 2500 -eren boscos de Collserola-, o com la de Dolores Casanovas Montero que amb una propietat de 139,10 hectàrees a Viladecans, no assoleix tampoc la base imposable de 2500 pessetes.

2- El nombre es mantingué estable en el transcurs del període estudiat. Al segle XIX n'existien 16 en un conjunt de tretze pobles, i, a les primeres dècades del segle XX n'hem localitzat vuit per un conjunt de set pobles. Tractant-se d'una zona tant propera a Barcelona com el Baix Llobregat hem de considerar que el seu nombre era elevat, malgrat que tinguem present que al segle XIX a la riba esquerra únicament el Papiol -el poble més allunyat de la ciutat- tenia una propietat superior a cent hectàrees, paper que, al segle XX, assumeix Sant Feliu de Llobregat.

3- Els mecanismes que garentiren la persistència de la gran propietat, a les dues ribes, eren bàsicament l'acumulació per via matrimonial de grans patrimonis de la zona (Bosch-Albareda a Fallejà o els Roca-Ricart a la zona de Sant Feliu-Molins) o l'herència de velles donacions feudals (patrimoni Ros, propietats del Marqués de Castellvell o del Marqués de Monistrol a Sant Feliu). Al delta predominaven les herències de compres recents del XIX -béns desamortitzats comprats per grans industrials barcelonins- o bé velles transmissions patrimonials vinculades a algun títol nobiliari, a més lògicament de les compres que en el transcurs dels anys estudiats efectuà el capital industrial barceloní.

4- Durant les primeres dècades d'aquest segle, tan al delta com a les dues ribes, les més grans propietats passaren a detentar-les

majoritàriament barcelonins, que lligats al dinamisme industrial de la ciutat sovint invertiren en empreses agrícola-ramaderes amb mentalitat capitalista. Sabem que grans propietaris barcelonins de la comarca invertiren en la mecanització de les seves hisendes, com feren a la dècada dels seixanta, del segle XIX, els Janer a Sant Feliu de Llobregat, o més endavant el dinàmic propietari de Gavà en Ll. Balaguer (30), o els Salvador de Sant Joan Despí, successors possiblement d'aquells establiments de planters que a mitjan segle XIX tenia en Bonaventura Vidal i membres d'una nissaga de botànics. Els casos que sobresurten, quan a creació de grans explotacions modèliques des d'una perspectiva capitalista, són els del industrial Eusebi Bertran i Serra, creador de la coneguda finca de "La Ricarda", al Prat, i l'india fill del Prat, convertit en industrial, Jaume Casanovas (propietat que al 1925 estava a nom dels seus fills Guillem Casanovas Montero i Dolors Casanovas Montero i es trobava repartida entre els termes de Viladecans i del Prat). Tots dos al crear una explotació ramadera exemplar, amb necessitat de grans extensions per pastures, consolidaren una propietat territorial molt extensa, que es beneficià d'exempcions territorials gràcies a l'aplicació de la llei de colònies agrícoles. Les altres dues grans propietats del delta es troben a ponent i són extensions boscoses de masos de muntanyes: Can Vinyes a Castelldefels i Can Parés, la primera cultivada per un veí del poble, Salvador Viñas, i la segona adquirida per una família de comerciants barcelonins a mitjans segle XVIII que encara la detentava al període analitzat.

12.4. Conclusions.

Els canvis i transformacions que visqué l'estructura de la propietat baixllobregatina, entre mitjan segle XIX i les primeres dècades del XX, es poden concretar en el creixement i consolidació,

de la petita propietat veïna quan a nombre de propietats i a control de la riquesa rústica, sobretot a les dues ribes, i la persistència de la gran propietat barcelonina, fenòmens ambdós que feren que no existís, de manera general, un procés de concentració de la terra a la comarca.

Es constata una augment de la dependència barcelonina en l'estructura de la propietat, a tots els grups de propietats i en relació als valors mitjans del segle XIX, procés que s'intensifica als pobles més propers a Barcelona i al grup de la gran propietat, però que no significa un increment del control de la riquesa rústica. Perquè durant aquestes dècades crítiques el creixement agrícola de la comarca es recolzà bàsicament en la petita propietat veïna, malgrat que la mitjana, i àdhuc la gran propietat, veïnes també intenten protagonitzar-lo. Els petits pagesos baixllobregatins, organitzats en sindicats agrícoles a partir de 1906, foren responsables juntament amb la mitjana i gran propietat veïnes, organitzats en la Cambra Oficial Agrària del Baix Llobregat a partir de 1904, del relleu de l'agricultura de la comarca un cop superats els anys durs de la crisi. Als sindicats hi convivia petits propietaris, petits arrendatris i parcers, quedant-ne exclosos únicament els jornalers estrictes, però es interessant constatar que alguns membres de la mitjana propietat veïna portaren la iniciativa de la seva creació i jugaren, sovint, el paper d'organitzadors i coordinadors de la vida col·lectiva a la riba dreta. Aquesta pagesia mitjana, a la riba esquerra, la trobem convivint amb la gran propietat barcelonina dins la Cambra Oficial Agrària i amb la gran propietat veïna, que era en realitat el subjecte actiu de la Cambra, especialment els nous grans propietaris veïns que havien ascendit de grup amb la superació de la crisi.

Globalment aquest conjunt de factors explica la inexistència de concentració de la terra entre mitjan segle XIX i les primeres dècades del XX, malgrat la presència d'un fort procés de concentració a

Pallejà, que constitueix una excepció. Però de l'anàlisi de la concentració de la riquesa rústica se'n desprèn que l'agricultura intensiva que es va generalitzar a la comarca, com a resposta a la crisi finisecular, s'adaptà millor a la petita propietat familiar, de manera que la distribució de la riquesa rústica resultava un xic més equitativa al segle XX, ja que es va viure un procés de desconcentració de la riquesa fonamentat en l'increment de participació en la riquesa rústica per part dels grups més baixos de l'estructura de la propietat.

Matisant per àrees i grups de propietats, i en relació als canvis de l'estructura de la propietat agrària baixllobregatina entre mitjan segle XIX i les primeres dècades del segle XX, podem formular les següents conclusions:

1- La petita propietat (0>0,99 hect.) creix i es consolida a tota la comarca. La protagonista del procés és la petita propietat veïna, però la petita propietat barcelonina i forasteres també creixen. Aquest procés es donà amb més intensitat i més precògument a la riba esquerra, on a mitjan segle XIX ja existia una petita propietat més forta que a la riba dreta i al delta. Possiblement, a la riba esquerra, l'existència d'industrialització des de mitjan segle XIX, la presència de regadiu, així com la major complexitat econòmica de l'àrea expliquin la major importància de la petita propietat. Aquestes diferències territorials persisteixen i, fins i tot, s'accentuen amb el canvi de segle, de manera que si hom pot afirmar que la petita propietat va incrementar-se arreu del Baix Llobregat, al segle XX la petita propietat de la riba esquerra era la més rica agricolament i la més important socio-econòmicament.

2- La propietat mitjana (3>9,99 hect.) visqué amb més intensitat que la petita, però amb menor intensitat que la gran, l'increment de dependència barcelonina. Tanmateix, en alguns pobles la mitjana propietat veïna adquirí molta importància i, en alguns pobles

de la riba esquerra, alguns mitjans propietaris veïns passaren a engrossir les files de la gran propietat veïna, procés que no s'observa a la riba dreta i al delta. Possiblement els mitjans propietaris que sapigueren adaptar-se a les exigències de l'agricultura intensiva horto-frutícola, a inicis del segle XX estaven en condicions òptimes per engrandir el seu patrimoni, com ho feren alguns propietaris mitjans veïns de Sant Feliu de Llobregat i Sant Joan Despí. A la riba dreta i al delta la gran propietat veïna surt reforçada de la crisi finisecular i guanyà presència en front de la mitjana propietat barcelonina.

3- La gran propietat (> 10 hect.) es converteix en eminentment barcelonina, fins i tot a l'àrea que a mitjan segle XIX de la gran propietat barcelonina no havia penetrat. La zona de la vall baixa de la riba esquerra era la més resistent a la presència de gran propietat barcelonina, però en general la gran propietat barcelonina s'incrementà arreu. Tinguem present que molts d'aquests nous grans propietaris barcelonins eren antics propietaris baixllobregatins que per raons de prestigi traslladaren el seu domicili a Barcelona. D'altra banda les grans propietats més estenses eren les menys productives agrícolament i, sovint, estaven integrades per boscos i erms. Aquest fet que no hi hagui correspondència entre els majors contribuents de riquesa rústica, que comptaven com a mínim amb una part de terres de regadiu explotades intensivament, i els majors propietaris quan a extensió superficial, ja que aquests detentaven sovint possessions de terres ben dolentes. Tanmateix, durant les primeres dècades del segle vint hi havia vuit gran propietats de més de cent hectàrees a les portes de Barcelona, només en el conjunt de set pobles baixllobregatins nombre que guarda proporció amb les setze que existien, a mitjan segle XIX, pel conjunt dels tretze municipis estudiats.

Analitzant únicament la riquesa rústica intentem esbrinar qui eren els grans contribuents de la comarca, als anys 1923-1931, des d'un

punt de vista social. Els canvis més importants en relació al segle XIX foren: pèrdua d'importància de la noblesa tradicional, creixement i consolidació de la burgesia industrial barcelonina com a gran propietaria baixllobregatina, transformació d'alguna mitjana propietat veïna en gran propietat veïna -procés observat únicament a la riba esquerra-, increment de la presència barcelonina facilitada en part per l'èxode dels grans propietaris baixllobregatins cap a Barcelona, fragmentació i desaparició d'alguna gran propietat barcelonina i desaparició de les grans propietats d'ordres religioses barcelonines.

NOTES

1. La persistència de petites parceries al secà del Papiol pot contrarrestar, en part, les dades de Sant Feliu i Sant Joan, però possiblement la replantació de la vinya fil·loxada o bé la seva conversió en camps de fruiters de secà, es féu en explotacions de dimensions més petites, ja que comportava un fort nivell de capitalització, fet que ajuda a entendre que l'explotació mitjana de secà -petites parceries del grup 0>2,99 hect-, tendís a disminuir.

2. Entre d'altres raons a Castelldefels i a Viladecans el regadiu era molt escàs.

3. La incorporació de bona part dels boscos de Santa Creu d'Olorda a Sant Feliu de Llobregat distorsiona el resultat ja que fa créixer la gran propietat.

4. De Gavà no hem buidat cap document del segle XX, per què el que hem localitzat li mancaven fulles, però la lectura de les pàgines en bon estat ratifiquen aquesta tendència. De Castelldefels les xifres que tenim ens ho confirmen: amb el canvi de segle el grup de 0-0,99 h. de 138 passà a 209.

5. Amb el canvi de segle a Sant Feliu grans propietats com la de la família Lupresti o bé la propietat que havia estat d'Erasme Janer es venen fraccionades, procés que hem reconstruït parcialment amb els apèndixs dels amillaraments.

6. Durant el canvi de segle únicament podrem fer el seguiment dinàmic d'alguna d'aquestes grans propietats a Sant Feliu (vegeu apartat 7.2.3) però fora interessant analitzar una mostra més ampla de grans propietats del Baix Llobregat, completant la informació bàsica dels apèndixs dels amillaraments amb documentació privada i de protocols. Mercè RENOM I PULIT, va presentar una comunicació al II Col·loqui d'Història Agrària, Barcelona, desembre 1986, que feia referència al procés de fraccionament de grans propietats barcelonines a Sant Joan Despí, el títol de la qual és prou explicatiu "Notes sobre el moviment de traspàs de la propietat agrícola baixllobregatina de la burgesia barcelonina a la pagesia local, a la primera meitat del segle XX, el cas de Sant Joan Despí.

7. I. AGUILO I CORTES, La tierra labrancia y el trabajo agrícola en la provincia de Barcelona, Barcelona, 1897, p.176 i 104.

8. Els càlculs que hem fet sobre la integració de l'antic terme de Santa Creus d'Olorda als municipis de Sarrià, Molins de Rei i Sant Feliu de Llobregat, indiquen que Sant Feliu es beneficià sobretot de terres de secà, tot i que una part de les terres del pla de Sant Creu, zona regada pel Canal, passaren al seu terme municipal. Des del punt de vista de la qualitat de la terra el poble més beneficiat fou Molins de Rei, que incorporà la majoria de terres de regadiu.

9. Al 1862 Pallejà tenia una explotació mitjana de 3,25 h., una parcel·la mitjana de 0,92 h. i 3.5 d'índex de subdivisió; l'any 1929 aquest valor s'havien alterat notablement: l'explotació mitjana era de 6.17 h., la parcel·la mitjana de 1.89 h i tenia un índex de subdivisió lleugerament inferior al del segle XIX 3,2.

10. Si sumem erms i boscos tenim 147,1 h. que representen el 24,75% del terme, o al menys del sòl declarat a la documentació fiscal del segle

XX.

11. En realitat la majoria dels petits propietaris tenien explotacions mixtes regadiu-secà, una mujada o dues al regadiu i una petita vinya o camp de fruiters a la muntanya. Convé recordar aquí les crítiques que P. VILAR va fet a A.V.CHAYANDV, La organización de la unidad económica campesina, i les recents aportacions de MIREN ETXERRETA en relació a la persistència de la petita explotació familiar en al País Basc. En aquest sentit, al Baix Llobregat, les relacions socials de producció capitalistes es consoliden sense que la petita explotació familiar desaparegui, ans el contrari en la superació de la crisi finisecular sembla enfortir-se, gràcies a l'especialització hortofrutícola que, fa possible, la persistència de les petites unitats d'explotació, basades en una elevada inversió de força de treball familiar, en una àrea agrícola d'alts rendiments i integrada al mercat.

12. L'article escrits pels enginyers agrícoles J. LLOVET MONTROS i J.M.RIU VULART, a la revista Arxius, Barcelona, 1936, "El conreu de la terra com a ocupació secundària dels no agricultors", és una lúcida anàlisi d'aquesta situació pel cas de Roses del Llobregat -Sant Feliu - en temps de la Segona República.

13. La comparació està feta entre les rendes mitjanes de rústica del segle XIX (1862-1864) i les del segle XX (1923-1930), tenint present que al segle XX només coneixem les rendes mitjanes de rústica per què els altres conceptes (urbana, ramaderia i parcel·leria) no hi són inclosos -a diferència del segle XIX que si ho eren- a causa de l'aplicació de la nova legislació de 1893.

14. Els índexs del quadre 12.13 estan elaborats amb l'estructura de la propietat global dels set pobles comparats. Els índexs del quadre 12.14 són els municipals corresponents a la terra (Ic terra) i a la riquesa rústica (Ic rústica), i els de l'última línia són la mitjana matemàtica de la columna. Aquest càlcul ratifica la visió de desconcentració que es desprèn dels índexs de la majoria dels municipis i que, en canvi, amb les dades del quadre 12.13 no sembla clara a causa de la forta variació de l'índex de Pallejà.

15. Vegeu apartat 8.4, del capítol 8 "Fiscalitat i crisi".

16. Vegeu apartat 12.3.1., d'aquest capítol.

17. En els quadres-resum que presentem l'estudi el fem comparant solament sis pobles, per què el document del Prat de 1925 no té informació sobre la residència dels propietaris i a través d'altres fonts documentals hem localitzat informació molt parcial. Això ha fet que per tal d'homologar l'esquema comparatiu entre el segle XIX i el segle XX només treballem, per el concepte residència, amb dades dels pobles següents: Sant Joan, Sant Feliu, Papiol, Pallejà, Viladecans i Castelldefels.

18. Recordem però la poca representativitat d'aquest càlcul ja que es tracta solament d'informació de Pallejà

19. A.DE HABSBURGO SATZGER, "Propiedad y espacio en Castelldefels", Ajuntament de Castelldefels, 1983.

20. Recordem que el primer percentatge de propietat barcelonina del segle XIX (21,02%) inclou els pobles del Prat, Viladecans, Gavà i Castelldefels i, en canvi, el percentatge del segle XX (18,91%)

correspon únicament a Viladecans i Castelldefels.

21. G. TRIBO TRAVERIA, "Propietaris barcelonins al Baix Llobregat a mitjan segle XIX ; una aproximació als casos de Cornellà, Sant Boi i Viladecans", II Congrés d'Història del Pla de Barcelona, I.M.H., Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1985.

22. L'interessant llibre d'un veterinari que va morir en la més ignominiosa ruïna a causa del comportament caciquil de les autoritats locals i, sobretot, a causa de la seva pròpia valentia en haver denunciat arbitrietats i conxorxes fruit de l'aliança entre polítics conservadors, en Comes i Masferrer -amb importants propietats al Baix Llobregat- i els seus tastaferros a Sant Just és un exemple de que el caciquisme no és limitava a les zones rurals més allunyades de Barcelona -la tradicional Catalunya pobre- sinó que la ruralia que es trobava a les portes de la gran ciutat o, fins i tot a la ciutat, existia caciquisme, BOSCH RIALP, J. "Infamias del caciquismo barcelonés Esplugas, 1902.

23. La família d'J. ANGEL GENIS, gran propietari de Molins de Rei, durant les primeres dècades del segle també adoptà la residència barcelonina, de fet el nomenament d'en J. Angel com a catedràtic de l'Escola d'Agricultura de la Mancomunitat possiblement desencadenà el trasllat. La família Roca, d'origen molinenc i resident a Molins de Rei fins ben entrat el segle XX, que era la més gran propietària veïna de la riba esquerra, canvià finalment de residència en arribar la Segona República. Malauradament, de Molins de Rei, poble del que tenim bastanta informació complementària, no disposem d'una "refundició" del segle XX amb la qual poder analitzar el canvi de residència.

24. "El primero de los acontecimientos que influirán decisivamente en el desarrollo posterior de Castelldefels se produce en tiempos de la Mancomunitat de Catalunya y consiste en la fijación de las dunas con pinos y en la desecación de los terrenos pantanosos. Este hecho, junto con la posterior planificación de todo el sector de la costa como una "ciutat de repós i de vacances", realizada por el G.A.T.P.A.C. en 1931, adjudicará a Castelldefels, de forma definitiva, el carácter de sector turístico que desde entonces ha mantenido", a A. DE HABSBURGO SATZGER, "Propiedad y espacio en Castelldefels", Ajuntament de Castelldefels, 1983, p.110.

25. Procés que explico molt breument i per Gavà a "La propietat agrària a Gavà (XVIII-XX)", L'Avenc, núm 68, febrer 1984, p.78 i 79.

26. Als annexos, quan comparem dos llistats, l'aparició de noms no significa necessàriament mobilitat de la propietat, ja que habitualment només vol dir que desapareixen i tornen a aparèixer entre els vint primers contribuents del poble. D'altra banda les successions i herències fan que sovint es repeteixin noms innecessàriament.

27. Quadres 7.20, 7.21, 7.22, 7.23, pel segle XIX, i 12.21, 12.22, 12.23 pel segle XX.

28. Quadre 7.26 i annexos al capítol set.

29. Diversos autors, "Cornellà de Llobregat . Estudis d'història", Ajuntament de Cornellà, als annexos del estudi "La indústria en Cornellà de Llobregat.1851-1940", p.195-197, hi ha un llistat molt complet de les indústries que al llarg d'aquests anys s'anaren establint a Cornellà.

30. J.MASPONS I CAMARASA, a "Agricultura", vol.Catalunya de la Geografia General de Catalunya, dirigida per J.CARRERES CANDI, p.551.

ANNEXOS CAPITOL 12

Annex 12.1.

Arxiu Corona d'Aragó i diversos Arxius Municipals. Al ACA s'han localitzat les "Refundición del amillaramiento" del Papiol-1929, el Prat de Llobregat-1925 i Castelldefels-1928, les altres "refundiciones" (Sant Joan Despí-1924, Sant Feliu de Llobregat-1923 i Pallejà-1929) es troben als municipals corresponents. Algunes com la de Sant Feliu es troben als dos llocs.

Estructura de la propietat, sòl cultivat, quadres per àrees, segle XX

1. Riba esquerra, 1923-1929 (SJ, SF I P).

Grups	hectàrees	%tot.	%A. propietats	%tot.	% A.
0-0,99 H.	169.32	7.44	7.44	336	48.34
1-1,99 H.	243.57	10.7	18.14	166	23.88
2-2,99 H.	144.05	6.33	24.47	60	8.63

3-4,99 H.	194.29	8.54	33.01	50	7.19
5-9,99 H.	293.07	12.88	45.89	43	6.17

10-19,99 H.	243.16	10.68	56.57	18	2.59
20-49,99 H.	472.51	20.76	77.33	15	2.16
> 50 H.	516.11	22.67	100	7	1.02

TOTALS	2276.08	100	100	695	100

2. Riba dreta, 1929 (Pj.)

Grup prop.	hectàrees	%tot.	propiet.	%tot.	parcel.	%tot.
0-0,99 H.	35.17	5	62	56	101	28
1-1,99 H.	22.68	3	16	13	36	10
2-2,99 H.	22.83	3	9	9	31	8

3-4,99 H.	35.12	6	9	9	40	12
5-9,99 H.	37.37	5	5	4	30	8

10-19,99 H.	55.65	8	3	3	11	3
20-49,99 H.	117.49	18	3	3	71	20
> 50 H.	353.28	52	3	3	38	11

TOTALS	679.59	100	110	100	358	100

3. Delta, 1925-1931 (EP, V I CF)

Grups	hectàrees	%tot.	%A.	propriet.	%tot.	% A.
0-0,99 H.	336.93	6.67	6.67	643	55.05	55.05
1-1,99 H.	259.16	5.13	11.8	185	15.84	70.89
2-2,99 H.	239.28	4.74	16.54	96	8.22	79.11

3-4,99 H.	360.57	7.14	23.68	94	8.05	87.16
5-9,99 H.	389.65	7.72	31.4	59	5.05	92.21

10-19,99 H.	525.03	10.41	41.81	37	3.17	95.38
20-49,99 H.	1022.43	20.24	62.05	32	2.74	98.12
> 50 H.	1916.21	37.95	100	22	1.88	100

TOTALS	5049.26	100	100	1168	100	100

Annex 12.2

Fonts, les mateixes que el annex 12.1

Estructura de la propietat, líquid imposable, guadres per àrees, segle XX

1. Riba esquerra 1923-1929 (SJ, SF I P)

Grups	L. Imp. Rust.	%tot.	%A.	L. Imp. tot.	%tot.	%A.
0-0,99 H.	29430	13.84	13.84	29430	13.84	13.84
1-1,99 H.	19511	9.18	23.02	19511	9.18	23.02
2-2,99 H.	11940	5.62	28.64	11940	5.62	28.64

3-4,99 H.	14423	6.78	35.42	14423	6.78	35.42
5-9,99 H.	36148	17	52.42	36148	17	52.42

10-19,99 H.	33255	15.64	68.06	33255	15.64	60.06
20-49,99 H.	40060	18.85	86.91	40060	18.85	86.91
> 50 H.	27811	13.09	100	27811	13.09	100

TOTALS	212578	100	100	212578	100	100

2.Riba dreta, 1929 (Pj.).

Grup prop.	L.Imp.R.	%tot.	%ac.	L.Imp.tot.	%tot.	%ac.
0-0,99 H.	5445	13	13	5445	13	13
1-1,99 H.	2462	6	19	2462	6	19
2-2,99 H.	2677	6	25	2677	6	25

3-4,99 H.	3326	8	33	3326	8	33
5-9,99 H.	3441	9	42	3441	9	42

10-19,99 H.	5183	12	54	5183	12	54
20-49,99 H.	7568	19	73	7568	19	73
> 50 H.	11107	27	100	11107	27	100

TOTAL	41209	100	100	41209	100	100

3.Delta, 1925-1931 (EP, V I CF).

Grups	L.Imp.Rust.	%tot.	%A.	L.Imp.tot.	%tot.	%A.
0-0,99 H.	22749	9.81	9.81	22749	9.81	9.81
1-1,99 H.	14809	6.38	16.19	14809	6.38	16.19
2-2,99 H.	13334	5.75	21.94	13334	5.75	21.94

3-4,99 H.	23102	9.96	31.9	23102	9.96	31.9
5-9,99 H.	24127	10.41	42.31	24127	10.41	42.31

10-19,99 H.	32162	13.86	56.17	32162	13.86	56.17
20-49,99 H.	62831	27.08	83.25	62831	27.08	83.25
> 50 H.	38854	16.75	100	38854	16.75	100

TOTALS	231968	100	100	231968	100	100

Annex 12.3.

Dades extretes del buigatge de les "Refundiciones de amillaramientos" corresponents.

Majors propietaris (>10 hect.), Baix Llobregat (1923-1931).

RIBA ESQUERRA

NDM RESIDENCIA HECT. EN PROPIETAT

SANT JOAN 1924

1	MONISTROL, MARQUES DE*	B	26.68
2	CODINA VIVER, JAUME	SJ	22.46
3	CANALIAS PLANAS, PERE	B	19.37
4	DEU MATA, NARCIS	B	17.87
5	TORRAS MAYNER, JOAN	SB	16.16
6	IBERICO ONMIUM	B	13.95
7	TUSQUETS, LLUIS	B	13.46
8	CASTELLVELL, MARQUES DE*	B	12,43
9	OLIVE ALABERN, BOI	SJ	12.19
10	MALUQUER DE TIRELL, JOSEP	M	11.75
11	CAMPRUBI VALLHONRAT, FAU	SJ	11.38
12	NEGRE JOVER, PERE	B	11.14

SANT FELIU 1923

1	ROS SALLENTE, FEDERIC	MOLLET	119.32
2	FONT DEL SOL, EUSEBI	B	76.87
3	MONISTROL, MARQUES DE*	M	73.36
4	PLANAS CUYAS, JOAN	SF	58.08
5	AVELLAVIVES, HEREUS DE MARIAN	SF	57.07
6	RICART ROCA, JOSEP	SF	48.72
7	PAHISSA DE MARQUET, MANELA	SF	42.48
8	ZULUETA, JOANA	B	34.37
9	PARELLADA CASALS, MARIA	B	33.30
10	CARCER, JOAQUIM DE	B	31.86
11	RIBAS RIBOT, RAMON	SF	27.91
12	BORELL SOLER, ANTONI	B	21.02
13	ROVIRA BATLLE, SALVADOR	VA	15.00
14	BERTRAN MARTI, JOSEPA	B	14.26
15	FARRAS ELIAS, RAMON	SF	14.17
16	MONMANY RIBAS, JAUME	SF	13.61
17	OLIVERAS TRISTANY, JOSEP	SF	13.56
18	BERTRAND SALSAS, JOAN I JOSEP	SF	11.29
19	RIBA PLA, RAMON	B	11.08

EL PAPIOL 1929

1	ALMIRALL LLOZER, JOAQUIM	B	72.96
2	FERRER CAGIGAL, ANGEL ANTONI	P	58.45
3	CALOFA CANALIAS, JOSEP	P	43.82
4	LLOBET BUJONS, ENRIQUETA	P	38.25
5	DOMENECH RABELLA, JOAN	P	27.35
6	BATLLEVELL ARUS, JOAN	MR	25.52
7	CANALS, JOSEP	P	24.48

8 AMIGO CAMPDERROS, ANTONI	P	23.99
9 RABELLA MARGENAT, JOSEPA	P	10.49

RIBA DRETA

PALLEJA 1929

1 BOSCH, ALBAREDA	B	219.09
2 ALBAREDA, JOAQUIM	B	68.74
3 SENTMANAT, MERCE	B	65.45
4 ROLDAN, JOSEPA I FRANCESCA	B	40.17
5 RICART ROCA, JOSEP	SF	39.99
6 TARRUELLA MUNNE, ISIDRE	PJ	37.33
7 MODOLELL SANS, FAU	SV	19.95
8 OLIVELLA MONTANA, JOSEP	B	19.55
9 NUBIOLA CLUET, VICENT	PJ	16.15

DELTA

EL PRAT 1925

1 BERTRAN SERRA, EUSEBI		239.68
2 BADALS, JOSEP I OLEGUER		102.43
3 CASANOVAS MONTERO, GUILLEM		100.62
4 FABRA PUIG, FERRAN		98.29
5 PUIGARNA CAPDEVILA, JAUME		90.06
6 GUITART FORTUNY, JOAN		83.94
7 COMTE GOMEZ DEL OLMO, RICARD		68.89
8 CALSINA PLANDOLIT, JESUS		66.59
9 CASANOVAS MONTERO, FRANCESCA		63.90
10 CASANOVAS MONTERO, AUGUST		55.24
11 MANS CAPDEVILA, FEDERIC		54.32
12 FONSIH DE SARRIERA, PILAR		43.58
13 GALLARDA CAMPAÑA, ANDREU		41.38
14 FABRA PUIG, ARACELI		41.30
15 BATLLORI MIQUEL, ANTONI		40.15
16 MARIACH PARERA, FRANCESC		35.13
17 CASANOVAS MONTERO, MIQUEL		34.49
18 CASANOVAS MONTERO, HEREUS DE		33.79
19 FABRA PUIG, CAMILA		33.59
20 FABRA PUIG, CONSOL		33.48
21 DALIT MESTRES, DOMENEC		31.47
22 CADAFALCH BARATA, PERE		30.57
23 DALIT MESTRES, FRANCESC		29.38
24 FONSIH DE SARRIERA, MERCE		29.13
25 JUNCOSA DOMENECH, HEREUS DE		27.79
26 CASANOVAS MOLINE, PERE		23.84
27 CARBONELL CASAS, FRANCESC		22.25
28 FIGUILLEM BUSQUETS, FAU		19.36
29 PARERA CODINA, JOAN		19.13
30 DESPUJOL DUSANY, EULOGI		18.85
31 MANS CAPDEVILA, JAUME		18.27
32 BOFARULL SAGARRA, JOSEP		17.14
33 BOLOS SADERRA, JOAQUIM		14.41
34 FARRES SERRA, JOAN		13.04
35 MORER GUASCH, IBO		12.67
36 BOFARULL RAFAT, JOSEP		11.63
37 CASANOVAS ROGES, CONCEPCIO		11.61

38 PONSICH DE SARRIERA, CONCEPCIO		10.50
39 PUIGFONT, HERIBERT		10.47
40 FERNANDEZ COMAS, JOAN		10.08

VILADECANS 1931

1 CASANOVAS MONTERO, DOLORS	EP	139.10
2 GUIX SABADELL, CLIMENT	B	66.43
3 CASANOVAS, MONTSERRAT	B	64.13
4 AMAT AYMAR, JOSEP	B	58.17
5 GARCIA FARIA, CARLES	B	51.13
6 PRATMASO DE ARAÑO, MERCE	B	37.51
7 BUSQUETS AMAT, ROSSEND	V	35.09
8 COMTE GOMEZ DEL OLMO	B	34.33
9 FELIU GUSSINYE, JOSEP	B	33.10
10 RIBAS ROCA, JAUME	SF	32.58
11 AMAT AYMAR, GABRIEL	B	27.96
12 PUIGARNAU FRATS, JAUME	B	26.56
13 PRESAS MONMANY, JOSEP	V	22.03
14 PUIGJANER VIDAL, LLUIS	B	18.66
15 RODRIGUEZ DE LLAUDER, DOLORS	B	17.38
16 SABADELL, HEREUS DE RAFAEL	B	17.13
17 FAURA TETAS, BOI	V	17.10
18 LEOCOR SIO, ISIDRE	B	16.86
19 LOPEZ COLL, MANUEL	V	15.42
20 VILLAESCUSA, HEREUS DE MODEST	B	14.74
21 MONMANY PASCUAL, PERE I CLAUDI	V	14.53
22 PONS, JOSEP HEREUS	B	13.43
23 RAGULL GUÉLL, MARTI	B	12.60
24 VIALA, ENRIC DE	B	11.93
25 GRIVE CONGOST, AGUSTI	H	10.83
26 ROCA S.A.	G	10.61
27 MONMANY MARIEGES, JOAN	V	10.06
28 VIDAL FIRMAT, EMILI	B	10.03

CASTELLDEFELS 1928

1 VIÑAS RAVENTOS, SALVADOR	CF	135.58
2 PARES SERRA, PERE	B	125.18
3 BOFILL PIÑANA, MIQUEL	G	73.00
4 LA ROSA PICH, PERE	B	69.03
5 SANTAMARIA SANSALVADOR, JOAN	B	55.54
6 GUÉLL BACIGILUPI, EUSEBI	B	54.65
7 GIRONA VIDAL, MANUEL	B	36.58
8 BALAGUER COSTA, ARCADI	B	35.02
9 GUITART, HEREUS DE RAMON	G	33.06
10 BOU ROS, SALVADOR	SB	32.01
11 PIÑANA NICOLAU, ROSA	G	27.01
12 SOLER, RAMON	G	24.00
13 ACARIN SALA, JOAN I PERE	CF	22.89
14 MESTRES BRUACH, RAMON	CF	19.55
15 ALEU SALVADOR, JOAN	SB	15.05
16 BAIXERAS ESPEL, LLUIS	B	14.93
17 CAMPS OLSINELLA, CARLES	B	14.32
18 RIBA SABATE, JOAN	F	13.49
19 DEU BUSQUETS, JOSEP	B	12.94
20 GARCIA FARIA, PERE	B	12.48
21 BOU AMAT, JOSEP	G	10.04

Annex 12.4.

Contribució territorial: vint majors contribuents de cada municipi.
Baix Llobregat, 1923-1931

RIBA ESQUERRA.

NOM	RESIDENCIA	LIQUID IMPOSABLE
SANT JOAN, 1924		
1 EMPRESA AIGUES SOTERRANIES	B	10227
2 TORRAS MAYNER, JOAN	SB	4047
3 CODINA VIVER, JAUMER	SJ	3880
4 MONISTROL, MARQUES DE*	B	3444
5 DEU MATA, NARCIS	B	3376
6 CAMPMANY, VICTOR I TERESA	SJ	3263
7 CANALIAS PLANAS, PERE	B	2552
8 CASTELLVELL, MARQUES DE*	B	2275
9 IBERICO OMNIUM	B	2116
10 CAMPRUBI VALLHONRAT, PAU	SJ	2055
11 MALUQUER DE TIRELL, JOSEP*	M	2042
12 DLIVE ALABERN, BOI	SJ	1745
13 BES, BONAVENTURA	B	1630
14 TUSQUETS, LLUIS	B	1614
15 COLLASO, HEREUS DE SALVADOR	B	1525
16 NEGRE JOVER, PERE	B	1497
17 VALLHONRAT SADURNI, CARLOTA	B	1379
18 CREXELLS VALLHONRAT, C.	B	1359
19 FORNS SANCHEZ, MARIA	B	1306
20 CASAS NEGRE, HEREUS DE JOSEF	SJ	1273

SANT FELIU, 1923

1 MONISTROL, MARQUES DE*	M	7439
2 CARCER, JOAQUIM DE*	B	5836
3 RICART ROCA, JOSEP	SF	5005
4 PLANAS CUYAS, JOAN	SF	4423
5 RIBAS RIBOT, RAMON	SF	4069
6 BERTRAN MARTI, JOSEPA	B	2649
7 FAHISSA DE MARQUET, MANELA	SF	2641
8 ROS SALLEN, FEDERIC	MOLLET	2325
9 OLIVERAS TRISTANYA, JOSEP	SF	1735
10 FONT DEL SOL, EUSEBI	B	1725
11 IMBERT DE JANER, JOAN*	B	1537
12 ROVIRA BATLLE, SALVADOR	Va	1525
13 PUIGORIOL D'OLIVER, CASIMIRA	MR	1335
14 CARCERENY TRISTANYA, H. JAUME	SF	1276
15 MONMANY RIBAS, JAUME	SF	1270
16 MONMANY, JAUME I JOSEP	SF	1268
17 NADAL FUJOLA, HEREUS D'ANTONI	B	1268
18 VILLAVECHIA NADAL, JOSEPA	B	1268
19 CARCERENY TRISTANY, JOSEP	SF	1129
20 CAMPUBI RIBOT, VENTURA	SF	1117

EL PAPIOL, 1929

1	ALMIRALL LLOZER, JOAQUIM	B	8669
2	LLOBET BUJONS, ENRIQUETA	P	5341
3	FERRER CAGIGAL, ANGEL ANTONI	P	2430
4	CANALS, JOSEP	P	2396
5	CALOPA CANALIAS, JOSEP	P	2238
6	DOMENECH RABELLA, JOAN	P	1400
7	BATLLEVELL ARUS, JOAN	MR	1250
8	RABELLA MARGENAT, JOSEPA	P	1088
9	DIOTALLEVI PARET, CAIETA	P	800
10	AMIGO CAMPDERROS, ANTONI	P	779
11	MESTRES FELIU, FRANCESC	B	725
12	PAGES CASTELLA, JOAN	P	483
13	SANTACANA, FRANCESC	P	464
14	CAMPDERROS CARBONELL, PERE	P	412
15	AMIGO AMIGO, PERE	P	359
16	FAURA BADIA, RAMON	P	352
17	COMERMA JULIA, FERE	P	347
18	RABASA JANES, JOSEP	P	327
19	ROIG CAMPDERROS, JAUME	P	319
20	JULIA, JAUME	P	278

RIBA DRETA**PALLEJA, 1929**

1	BOSCH, ALBAREDA	B	7091
2	TARRUELLA MUNNE, ISIDRE	FJ	3348
3	ALBAREDA, JOAQUIM	B	2793
4	ROLDAN, JOSEPA I FRANCESCA	B	2473
5	OLIVELLA MONTANA, JOSEP	B	2295
6	NUBIOLA CLUET, VICENCS	FJ	2202
7	RICART ROCA, JOSEP	SF	1747
8	BONASTRE, MERCE	B	1718
9	SENTMANAT, MERCE	B	1223
10	VIDAL PONS, JAUME	FJ	860
11	URGELLES, FERE	FJ	800
12	MODOLELL SANS, PAU	SV	686
13	LLOPART MILA, FRANCESC	FJ	630
14	CASANOVAS, ISIDRE	SV	617
15	ALBAREDA FARES, JOSEP	B	554
16	MONNE BOTEY, PAU	FJ	534
17	CASAS PANADES, JOSEP	FJ	517
18	VIVES BONASTRE, ISIDRE	FJ	505
19	PUJADO VINTRO, HEREUS DE JOSEP	SV	480
20	SUÑER, ONOFRE	FJ	424

DELTA**EL PRAT, 1925**

1	FABRA PUIG, CAMILA		5554
2	FABRA PUIG, CONSOL		5220
3	JUNCOSA DOMENECH, HEREUS DE		5002
4	FABRA PUIG, ARACELI		4781
5	GALLARDA CAMPAÑA, ANDREU		4706
6	PONSICH DE SARRIERA, PILAR		4555
7	PUIGARNAD CAPDEVILA, JAUME		4188
8	GUITART FORTUNY, JOAN		3696

9	BERTRAN SERRA, EUSEBI		3682
10	DESPUJOL DUSANY, EULOGI		3263
11	FABRA PUIG, FERRAN		3158
12	BOLOS SADERRA, JOAQUIM		2890
13	BADALS, JOSEP I OLEGUER		2637
14	FIGUILLEM BUSQUETS, PAU		2566
15	CARBONELL CASAS, FRANCESC		2516
16	PONSICH DE SARRIERA, MERCE		2424
17	BATLLORI MIQUEL, ANTONI		2266
18	MANS CAPDEVILA, JAUME		2186
19	MARIACH PARERA, FRANCESC		1933
20	FLAQUER TOS, PERE		1775

VILADECANS, 1931

1	CASANOVAS MONTERO, DOLORS	EP	1953
2	RIBAS ROCA, JAUME	SF	1727
3	GARCIA FARIA, CARLES	B	1725
4	PUIGJANER VIDAL, LLUIS	B	1607
5	FRATMASO DE ARAÑO, MERCE	B	1175
6	PUIGARNAY PRATS, JAUME	B	1172
7	MONMANY PASCUAL, PERE I CLAUDI	V	1162
8	MODOLELL FREXES, MAGDALENA	B	1112
9	AMAT Aymar, JOSEP	B	1097
10	ROCA S.A.	G	1091
11	BUSQUETS AMAT, ROSSEND	V	1062
12	AMAT Aymar, GABRIEL	B	1023
13	FORNS ROMANS, RAFAEL	M	1000
14	GUIX SABADELL, CLIMENT	B	985
15	CAMPRUBI NADAL, PASCUAL	C	844
16	FELIU GUSSINYE, JOSEP	B	822
17	VIALA, ENRIC DE	B	740
18	RAGULL GUELL, MARTI	B	716
19	FAURA TETAS, BOI	V	698
20	CASANOVAS, MONTSERRAT	B	697

CASTELLDEFELS, 1928

1	FARES SERRA, PERE	B	4148
2	BALAGUER COSTA, ARCADI	B	2968
3	VIÑAS RAVENTOS, SALVADOR	CF	2187
4	GIRONA VIDAL, MANUEL	B	2103
5	SANTAMARIA SANSALVADOR, JOAN	B	1914
6	LA ROSA PICH, PERE	B	1210
7	PIÑANA NICOLAU, ROSA	G	898
8	ACARIN SALA, JOAN I PERE	CF	765
9	ALEU SALVADOR, JOAN	SB	742
10	BOU ROS, SALVADOR	SB	703
11	RIBA SABATE, JOAN	F	664
12	GUITART, HEREUS DE RAMON	G	656
13	CAMPS OLSINELLA, CARLES	B	539
14	GUELL BACIGILUPI, EUSEBI	B	539
15	BOU AMAT, JOSEP	G	468
16	ELIAS BARNES, AGAPIT I FILL	CF	445
17	SOTORRA LLASERA, JOAN	CF	421
18	LLONCH PETIT, TEODOR	G	406
19	BAIXERAS ESPEL, LLUIS	B	367
20	DEU BUSQUETS, JOSEP	B	359

13. LA RESPONSA A LA CRISI FINISECULAR.

13. LA RESPOSTA A LA CRISI FINISECULAR.

La greu crisi que durant les darreres dècades del segle XIX visqué l'agricultura europea, causada per la formació del mercat mundial de productes agraris, provocà agudes disfuncionalitats en les agricultures europees i les forçà a cercar un espai productiu específic dins el nou marc d'intercanvis. Així els diferents mercats nacionals tendiren a intergra-se i a complementar-se, orientant-se cap a especialitzacions estimulades per la creixent demanda externa.

Quan a l'agricultura espanyola l'estat de la Restauració, controlat pels interessos dels grans terratinents, no prengué les mesures reformistes necessàries per conduir-la cap a la modernització de les explotacions i la intensificació dels cultius. L'única resposta que l'Estat donà a la crítica situació agrària fou la creació de barreres aranzelàries, que afavoriren als grans propietaris i acceleraren l'expoliació del petit camperol, sobretot a les zones bladeres i amb predomini de grans propietats. A zones on la propietat estava més repartida i els cultius eren intensius, les petites propietats pageses subsistiren gràcies a la sobreexplotació de la força de treball familiar. Al 1975 R.Garrabou va fer una lúcida anàlisi de la crisi finisecular de l'agricultura espanyola en que defensava aquesta hipòtesi, que intentarem contrastar amb el comportament de la petita i mitjana propietat pagesa del Baix Llobregat davant la crisi (1). A comarques com el Baix Llobregat, on els cultius més importants eren hortalisses, fruiters i vinya, complementats amb cereals, llegums i farratges i amb un protagonisme important de les petites explotacions familiars, hem observat que la crisi estimulà les innovacions i els avenços, gràcies a un fort impuls de la vida associativa i, en definitiva, facilità el desenvolupament del capitalisme malgrat que no hi hagués un procés de concentració de la terra.

Els estudis sobre la crisi agrària finisecular han proliferat durant aquesta darrera dècada ,tant en l'àmbit català com espanyol. R.Garrabou i J.Pujol, en un article sobre el canvi agrari a la Catalunya del segle XIX, han proposat recentment fer una revisió de la interpretació "optimista" de l'agricultura catalana decimonònica, recollint així la reflexió que al Primer Col.loqui d'Història Agrària féu J.Maluquer (2) .

En l'àmbit espanyol els treballs del Grupo de Estudios de Historia Rural i el segon volum de la Historia agraria de la España contemporánea ens han estat molt útils per analitzar la incidència de la crisi finisecular sobre les agricultures peninsulars (3). Tanmateix, l'interés per la crisi ha crescut a tots els països d'Europa i aquest darrers anys s'han celebrat seminaris internacionals com el que es féu a Girona l'abril de 1986 amb el títol La crisi agrària de finals del segle XIX a Europa (4)

En el transcurs del segle XIX l'agricultura espanyola tendí globalment a créixer extensivament. Durant la segona meitat del segle la superfície cultivada passà dels 16,01 milions d'hectàrees al 1860 a 21,96 al 1930 (5). Aquest creixement extensiu sembla continuïtat d'un procés roturador que arrenca del segle XVIII, procés que P.Vilar ha estudiat per Catalunya on sembla que fou més important i més precog que pel conjunt de l'agricultura espanyola (6). A la Catalunya set-centista coetanis i viatgers de l'època hi detectaren trets d'una agricultura intensiva en algunes zones del litoral i pre-litoral. P.Vilar atenent als diferents nivells de desenvolupament agrícola establí una tipologia de l'agricultura catalana del segle XVIII concretada en tres zones. La muntanya pirinenca, on encara no havien penetrat les formes d'explotació capitalista. Una zona intermèdia a la Catalunya Central on la comercialització de certs monocultius ,com la vinya, posà en contacte l'agricultura amb les noves relacions de producció

capitalistes. I, finalment ,una zona costanera molt minsa que produïa pel mercat i que era la més desenvolupada (7). L'agricultura baixllobregatina la podem situar dins aquest tercer grup,l'estudi dels sistemes agraris realitzat en el capítol tres ens ho ratifica i la comercialització dels productes agraris baixllobregatins al gran mercat urbà barceloní ens ho confirma, malgrat que en alguns aspectes participi de les característiques de l'agricultura del segon grup.

13.1.L'evolució del sòl agrícola.

Que succeï amb l'evolució del sòl cultivat de la comarca? A Catalunya , durant el segle XIX, la superfície cultivada sembla que augmentà fins a la dècada del 1880-1890. Aquest creixement fou més intens que el de l'agricultura espanyola durant la primera meitat del segle, en canvi a la segona meitat el creixement estigué per sota de l'espanyol. El creixement superficial de l'agricultura de la província de Barcelona es semblant al comportament global de l'agricultura catalana (8). Ens preguntem que succeï al Baix Llobregat ?.El comportament de la comarca quan a evolució global de la superfície cultivada sembla situar-nos davant d'una tendència expansiva semblant a la de Lleida ,província on el creixement del sòl agrícola no es deturà al 1860. Però les dades que comparem són de tot el partit judicial i per tant d'una agricultura amb molta presència de vinya a la part alta, zona que no entra al nostre estudi i en la qual el creixement de la vinya fent recular el bosc durant aquells anys (9):

Quadre 13.1.

Evolució de la superfície (hect.). Partit Judicial de Sant Feliu

	1885	1922	1944-1947
Blat	3241,4	cereals	cereals
Sègol	86	3318,55	6952,41

Civada	250		
Ordi	543		
Moresc	1478,4		
Lleguminoses	3318,4		
Fruiters			3489,28
Vinya	14306	15457	5439,46
Oliveres	665	1013	2233,31
Garrofers			1341,13
Ametllers			792,92
Patates		460	

Totals	18212	19788,5	20248,55

La superfície conreada dels anys de la postguerra fa de mal comparar per què és sabut que durant aquells anys es va tendir a un màxim aprofitament agrícola de caràcter extensiu, la fam i la manca d'adobs feien que s'aprofités al màxim el sòl agrícola, això explica també el notable increment de la superfície cerealícola. Tanmateix, únicament sobrepassa amb 2000 hectàrees el sòl conreat al 1885. Això ens fa pensar s'havia possiblement aturat el creixement de la superfície cultivada. Desconeixem si s'havia arribat al sostre i, en el cas d'haver-hi arribat quan havia succeït ja que únicament disposem de dades dels tretze municipis estudiats i que no coincideixen cronològicament.

Aquest quadre global pel partit judicial ens indica, però, un fet significatiu i interessant com és l'expansió dels fruiters al secà després de les greus crisis de malvenda del vi que és donaren durant les dues dècades primeres d'aquest segle (10), així com l'expansió de l'olivera ,els garrofers ,i els ametllers , que ocuparen terres de secà desalotjades per la vinya però no de manera immediata després de la mort dels ceps provocada per la fil·loxera sinó un parell de dècades

després.

La vinya es replantà amb peus americans i fins i tot augmentà la seva superfície ,al 1922 hi havia 1151 mes hectàrees de vinya que al 1885, any que deuria està aprop del màxim ja que la fil·loxera es propagà al Baix Llobregat a partir de 1886. Però, no fou fins després de bastants anys de malvendre el vi per sota el preu de cost quan els petits pagesos, associats i amb ajuts de crèdits, arrencaran definitivament més de la meitat de la vinya baixllobregatina del samuntà de la vall baixa i hi plantaran fruiters ,esperonats per les millors comunicacions amb el mercat barceloní i seguint una vella tradició que els emparrats, perers i pomeres de les zones humides de la plana havien fet arrelar d'antic a la zona. A partir d'aleshores la vinya només tingué importància a la part alta de la comarca. Els fruiters de vella tradició a la comarca, a alguns pobles ocupaven extensions superficials importants al 1885 i al 1922, però no queden reflectides perquè hom tendia a declarar l'aprofitament heroàci associat quan eren al regadiu o a ocultar-los. El creixement dels fruiters al secà i la seva expansió durant els anys de sortida de la crisi expliquen que de sobte, al 1944, hi hagi 3489 hectàrees de fruiters.

La comparació de l'evolució de la producció entre el partit judicial de Sant Feliu de Llobregat i la província de Barcelona assenyala que al Baix Llobregat el comportament dels cultius va ser bastant similiar al provincial (11).

Quadre 13.2.

Evolució de la producció (hectl.): Partit Judicial de Sant Feliu

	1862	1891	1896	1922
Blat	31454	64828	48199	
Sègol	2022.56	2064	989	

Civada	1819.3	6750	4595	
Ordi	19070.3	15204	11497	
Moresc	31822.2	111600	61920	
Lleguminoses		64428		
Vi	68934	197550		742129
Oli	859.9	957		1379
Patates				52576

Quadre 13.3.

Evolució de la producció (hectl.). Província de Barcelona

	1886	1891	1896	1922
Blat	420000	668869	521900	483290
Sègol	180000	137804	98156	27260
Civada	150000	52050	24935	27821
Ordi	176352	200264	132489	141614
Moresc	270000	352810	181708	76330
Fruiters				145032
Lleguminoses		425067		102397
Vi	2308804			4686094.64
Oli	73359			9076.75
Patates				863822.8

El moresc que entre 1862 i 1891 augmenta espectacularment al Baix Llobregat, els anys posteriors tendeix a disminuir, fet que també s'observa a la província. En general quasi tots els conreus de la comarca evolucionen amb un elevat paralelisme respecte l'evolució provincial.

Per tal de poder copsar l'evolució de la superfície conreada farem un seguiment dels tretze pobles estudiats, però, com les dades no són dels mateixos anys hem d'analitzar els quadres per municipis (12).

Quadre 13.4.

Evolució dels cultius , en hectàrees, Cornellà

	1851	1858	1862	1872	1886	1932	1954
V. absoluts							
Regadiu	347.68	340.03	331.25	419.6	335.62	294.74	303.70
Secà	224.36	155.81	210.76	267.85	269.66	170.14	125.27
Muntanya	13.71	13.95	10.77	14.66	14.96		9.57
TOTALS	585.75	509.79	552.25	618.14	620.24	464.88	438.54
Percentatges							
Regadiu	59.36	66.71	59.89	54.30	54.11	63.40	69.36
Secà	38.30	30.56	38.16	43.33	43.47	36.60	28.58
Muntanya	2.34	2.74	1.95	2.37	2.42		2.02

Quadre 13.5.

Evolució dels cultius , en hectàrees ,Sant Joan Despi

	1851	1862	1873	1879	1924	1954
V. absoluts						
Regadiu	208.44	226	233.66	251.77	293.87	312.13
Secà	288.14	246	236.36	214.37	182.3	196.25
Muntanya	4.21	8	34.51	7.59	7.08	9.04
TOTALS	500.79	480	504.53	473.73	483.25	517.42
Percentatges						
Regadiu	41.63	46.97	46.32	53.15	60.81	58.59
Secà	57.54	51.13	46.85	45.25	37.73	39.53
Muntanya	0.67	1.65	6.84	1.6	1.46	1.67

Quadre 13.6.

Evolució dels cultius, en hectàrees, Sant Feliu de Llobregat

	1861	1864	1886	1923	1954
--	------	------	------	------	------

V. Absoluts

Regadiu	162.58	172.31	167.12	189.94	263.86
Secà	174	181.69	162.66	457.9	489.68
Muntanya	13	9.68	11.17	241.16	269.36
TOTALS	349.58	363.68	340.95	889	1022.91

Percentatges

Regadiu	46.55	47.38	49.02	21.36	25.79
Secà	49.83	49.96	47.70	51.5	47.83
Muntanya	3.72	2.66	3.28	27.12	26.31

Quadre 13.7.

Evolució dels cultius en hectàrees, Molins de Rei

	1832	1858	1863	1879	1882	1906	1954
V. Absoluts							
Regadiu	72.95	134.97	113	141.86	136.9	113.14	220.96
Secà	281.05	273.64	230.9	273.23	259.52	253.72	384.13
Muntanya			0.14			0.13	53.71
TOTAL	354	408.61	344.38	415.09	396.42	367.35	1307.14
Percentatges							
Regadiu	20.60	33.03	32.81	34.18	34.53	30.8	16.89
Secà	79.40	66.97	67.02	65.82	65.47	69.07	29.38
Muntanya			0.14			0.13	53.71

Quadre 13.8.

Evolució dels cultius en hectàrees, El Papiol

	1853	%	1863	%	1929	%	1954	%
Regadiu	31.45	4.23	46	5.81	79.82	18.64	67.13	8.38
Secà	662.26	88.99	699	88.47	465.03	78,27	449.71	56.16
Muntanya	50.43	6.78	45	5.69	49.26	8.29	283.41	35.41
TOTAL	744.14		790		594.16		800.24	

L'observació d'aquests quadres ens permet fer diverses reflexions. A tots els pobles de la riba esquerra el sòl ocupat pels boscos era molt petit o inexistent: a mitjan segle XIX el percentatge més elevat era el de el Papiol amb un 6,78 %, del sòl declarat. Aixó significa que el poble que percentualment tenia menys sòl agrícola aprofitat, aquest representava una 93,22 % de sòl total, és a dir un percentatge molt alt, i la situació s'accentua si analitzem les dades dels altres pobles. El municipi que en tenia menys era Sant Joan-1851 amb un 0,67 % de boscos o bé Molins de Rei que aprofitava agricolament tot el sòl, amb inexistència absoluta de boscos (13). Per tant, en general, podem concloure afirmant que a la riba esquerra l'aprofitament agrícola havia arribat al màxim a mitjans del segle XIX, continuant l'empenta roturadora del segle XVIII com ho confirma el creixement del sòl agrícola de Molins de Rei entre 1832 i 1858 : de 354,9 hectàrees a 408,61.

D'aquest punt de partida màxim observem una lleugera tendència a la disminució a la dècada 1850-60 : Cornellà, Sant Joan i Molins de Rei disminueixen el sòl agrícola. L'únic poble que l'augmenta és el Papiol. L'aparició de l'oidium cap al 1853 sigui potser la causa d'aquesta disminució. Tanmateix, en les dècades posteriors l'estagnament o bé la disminució de la superfície conreada seran la tònica general. Del conjunt dels cinc pobles de la riba esquerra només dos Molins de Rei, entre 1862 i el 1886, i Cornellà, entre 1863 i el 1879, augmenten la seva superfície agrícola. Però durant els anys cabdals de la crisi finisecular i les dècades posteriors la tendència general és a la disminució del sòl cultivat : l'únic municipi que augmenta la superfície conreada entre 1879 i 1924 és Sant Joan Despí, però ho fa amb uns valors absoluts molt petits (10,13 hect.) (14).

Així doncs, el comportament dels pobles de la riba esquerra no és gaire semblant al de la província de Barcelona. La tendència

bastant generalitzada a l'estagnament i a la disminució del sòl cultivat fan que poguem comparar la superfície agrícola d'aquesta zona a la de la província de Girona on s'observa una disminució des de mitjans de segle XIX. Succeïa el mateix a la riba dreta i al delta?

Quadre 13.9.

Evolució dels cultius , en hectàrees, Pallejà.

	1851	1855	1862	1887	1929	1947	1954
V. absoluts							
Regadiu	4.8	4.25	4.7	4.41	46.22	84.59	105.10
Secà	508.41	497	539	555.74	420.6	376.25	271.34
Muntanya	117.81	117.84	112	95.91	141.27	377.13	394.95
TOTAL	631.02	619.09	655.7	656.06	608.09	838	771.39
Percentatges							
Regadiu	0.76	0.69	0.72	0.67	7.6	10.09	13.61
Secà	80.56	80.28	82.20	84.70	69.17	44.9	35.15
Muntanya	18.67	19.03	17.08	14.61	23.23	45.00	51.21

Quadre 13.10.

Evolució dels cultius , en hectàrees, Sant Vicenç.

	1852	%	1859	%	1862	%	1954	%
Regadiu	54.63	7.09	49.45	5.86	52.6	6.9	204.65	25.96
Secà	624.56	81.09	707.71	83.84	622	81.67	360.64	45.77
Muntanya	90.97	11.81	86.89	10.29	87	11.43	222.84	28.27
TOTAL	770.16		844.05		761.6		788.13	

Quadre 13.11.

Evolució dels cultius , en hectàrees, Sant Coloma de C.

	1854	%	1863	%	1954	%
Regadiu					184.64	26.57

Secà	353.31	59.30	383	64.26	358.03	52.38
Muntanya	242.52	40.70	213	35.74	140.71	20.58
TOTAL	595.83		596		683.38	

Quadre 13.12.

Evolució dels cultius , en hectàrees, Sant Boi de LL.

	1852	%	1861	%	1950	%	1954	%
Regadiu	47.98	2.71	498	23.71	1002	46.13	1065.65	58.21
Secà	1724.87	97.29	1546.5	73.65	1057	48.67	668.15	36.48
Muntanya			54	2.57	113	5.2	96.85	5.27
TOTAL	1772.85		2099		2172		1830.65	

El punt de partida entre les dues ribes era diferent.

Així com, a mitjans segle XIX ,a la riba esquerra es partia d'un aprofitament exhaustiu del sòl agrícola, a la riba dreta existia una massa forestal disponible considerable sobretot a Santa Coloma de Cervelló (40,70% al 1854) i a Pallejà (18,67% al 1851). Els efectes de la crisi feren que el reboscament fos molt important a Pallejà i a Sant Vicenç, mentre que Santa Coloma que partia dels valors absoluts i relatius més elevats el bosc tendia a recular, possiblement perquè era l'únic municipi d'aquesta riba dominat per la masia aïllada i el poblament dispers, en que el bosc era encara un element dominant del paisatge agràri (15). El reboscament ,en canvi, no es detectava a l'altra riba on els valors de la massa boscosa es mantenien o tendien a disminuir (16).

Les dades de la riba dreta són bastant incompletes, per tant comentarem més acuradament Pallejà que és el poble del que posseïm més informació. Durant la dècada 1850-1860 s'observa una tendència al creixement de la superfície agrícola malgrat donar-se una inflexió decreixent l'any 1855, segurament a causa de la reculada de la vinya malmesa per l'oidium .

El comportament de la superfície cultivada al poble del que tenim més dades és bastant semblant al que succeeix a la riba esquerra. Al decreixement provocat per l'oidium segueix una tendència al augment. Aquest ,però, s'atura i entre 1887 i 1929 s'observa un fort descens del sòl agrícola. La pèrdua de nombroses hectàrees de vinya , que ja no es replantaren després de l'estrall de la fil·loxera, féu que el descens de sòl cultivat fos important(17). Possiblement Pallejà era un dels pobles baixllobregatins on la vinya s'havia estés més a terres de secà de mala qualitat.

En resum, en la mesura que la tendència a l'estagnament o al descens de la superfície conreada sembla la dominant a partir de 1887 , podem afirmar que les dues ribes sortiren de la crisi finisecular disminuint la seva superfície agrícola. En els apartats següents estudiarem si a l'ensem es donaren fenòmens d'intensificació agrícola, però, des del punt de vista de l'extensió cultivada aquesta retrocedeix a les dues ribes .

Quadre 13.13.

Evolució dels cultius , en hectàrees, El Prat .

	1852	%	1862	%	1925	%	1954	%
Regadiu							1668.21	84.74
Secà	2500.02	95.55	2474	98.84	1994.57	95.8	218.45	11.09
Muntanya	116.26	4.44	29	1.16	62.5	2.99	81.57	4.13
TOTAL	2616.28		2503		2082.01		1968.23	

Quadre 13.14.

Evolució dels cultius, en hectàrees, Viladecans .

	1853	1862	1931	1954
V.absoluts				
Regadiu	13.77	20.5		659.63

Secà	1679.21	1771	1704.5	761.88
Muntanya	46.98	44.5	52.77	365.7
TOTAL	1739.96	1836	1757.27	1787.12

Percentatges

Regadiu	0.79	1.12		36.91
Secà	96.51	96.46	97	68.73
Muntanya	2.7	2.42	3.00	31.27
				20.46

Quadre 13.15.

Evolució dels cultius, en hectàrees, Gavà

	1852	%	1855	%	1861	%	1954	%
Regadiu	21.33	0.9	21.33	0.88	5	0.21	375.66	13.2
Secà	1682.06	71.16	1730.54	71.74	1749	73.97	914.68	32.13
Muntanya	660.51	27.94	660.51	27.38	610	25.8	1555.87	54.66
TOTALS	2363.9		2412.38		2364		1846.21	

Quadre 13.16.

Evolució dels cultius, en hectàrees, Castelldefels

	1852	1854	1859	1861	1928	1954
V. Absoluts						
Regadiu	10.29	7.72	8.2	0.4	0.09	102.03
Secà	758.59	770.28	816.07	823.3	639.74	315.01
Muntanya	23.07	20.95	17.48	15.73	28.48	46.85
TOTALS	999.52	984.2	998.91	979	894.59	784.94

Percentages

Regadiu	1.03	0.78	0.82	0.03	0.01	12.99
Secà	75.89	78.26	81.7	84.06	71.51	40.12
Muntanya	23.07	20.95	17.48	15.73	28.48	46.85

A la majoria de pobles dèltics, a mitjan segle XIX, el procés de roturació encara no s'havia deturat i hom continuava arrencant terres

al bosc i als aiguamolls de les marines. A Viladecans, Gavà i Castelldefels, contràriament al comportament dels pobles de la riba esquerra i de manera similiar al que succeeix a alguns pobles de la riba dreta, la deforestació continuava i creixia la superfície de conreu fins entrada la dècada dels seixanta. A partir d'aquells anys el procés roturador es deturà i la superfície conreada tendí a disminuir. Justament a aquests tres pobles el creixement dels aprofitaments de muntanya durant i, sobretot, després de la crisi finisecular feren que el bosc cubris les antigues vinyes de les costes del Garraf, de la mateixa manera que succeí a Fallejà i a Sant Vicenç.

El Prat hom hi observa un comportament diferent ja que, malgrat que una bona part de la superfície aprofitada agricolament eren quasi erms i que existien terres per colonitzar, el sòl agrícola retrocedia des de 1852. Tanmateix, a aquest poble existien moltes mujades poc productives vora mar o per colonitzar, com passava a mitjans segle XIX a nombroses terres dèltiques, i si quan a creixement extensiu no es va avançar caldrà que esbrinem si en l'orientació que prengueren el cultius hi hagué un salt cap a l'intensificació agrícola, que és el que intentarem fer en l'apartat següent estudiant les diferents especialitzacions.

13.2. Especialització i intensificació : l'evolució dels cultius.

Al desembre de 1913 ,en una enquesta enviada per l'Institut Agricole International de Beauvais ,els pagesos del Sindicat de Sant Boi responien -escrit a mà i a l'inrevés- "La principal riquesa de la comarca es el arbol frutal ,el manzano y melocotonero , por la parte baja izquierda son las huertas y parte baja derecha los campos " .A la casella 1 en que la resposta es passada en net la

redacció diferia una mica "La principal riquesa de esta comarca es el árbol frutal como el peral, manzano y melocotonero, pero en la parte baja del Llobregat son los campos y huertos" (18). La diferencia entre la primera i la segona resposta rau en que en la primera queda clarament delimitat que els horts s'ubiquen a l'esquerra de la part baixa de la comarca , en canvi ,a la dreta només hi ha camps , mentre que Sant Boi i alguns pobles de la vall mitjana estan especialitzats en arbres fruiters. La segona resposta desdibuixa la frontera entre la zona d'horts i la de camps, per què possiblement l'expansió del regadiu durant les primeres dècades del segle per mitjà de les sinies i dels pous artesianes, i gràcies sobretot al Canal de la Dreta, féu que durant els primers anys d'aquest segle els horts s'anessin estenen també per la banda dreta del Llobregat .

La presència de nombrosos establiments de planters hortícoles i d'arbrat ratifica l'existència d'una agricultura intensiva, especialitzada en fruiters i productes hortícoles, a la comarca. Al 1902 n'existien 16 i al 1911 9, aquesta reducció, que es deu en part a la finalització del procés de replantació de la vinya fil.loxerada, deixà en mans de famílies de grans propietaris de la zona com els Modolell, els Gelabert o els Camprubí la comercialització de planters.

Quadre 13.17.

Venda de planters, horticultura i arboricultura. (19)

BAIX LLOBREGAT 1902-1911

Establiments-1902	Establiments-1911	Poble
Bordas, Joan	--	Hospitalet
Camprubí, Francesc	--	Molins de Rei
Camprubí, Felix	Camprubí, Vda. i f.	Hospitalet
Camprubí, Joan	Camprubí, J.	Cornellà

Carbonell, Magí	--	Sant Joan
Fanés, Joan	--	Sant Joan
Mestre, Joan	Mestre, J.	Sant Joan
Modolell, Gaspar	Modolell, G.	Sant Just
Negre, Salvador	--	Sant Joan
Padró Valls, Joan	Padró Valls, J.	Sant Boi
--	Padrosa, Josep	Sant Just
Parés Gelabert, F.	Parés Gelabert, F.	Sant Boi
--	Pares Guigui, Antoni	Sant Boi
Rabella Paul, Salvador	--	Sant Boi
Sanchez, Joan	--	Sant Joan
Tapia, Remigi	--	Sant Joan
Torrens, Josep	--	Sant Joan
Vives, Josep	Vives, J.	Cornellà

La riba esquerra és l'àrea que sobresurt del conjunt comarcal quan a nombre d'establiments, ja que excepte els establiments de Sant Boi tots els altres estan situats a la banda esquerra del riu, es a dir a la zona on l'agricultura intensiva hi estava més arrelada.

13.2.1.Zona frutícola.

L'anàlisi de l'evolució dels fruiters és fa difícil de realitzar acuradament a causa dels buits d'informació quantitativa existents sobretot pels anys centrals de la crisi (1880-1900) a la riba dreta i del delta. Malgrat tot hem confeït quadres globals i per àrees que ens ajudaran a situar geogràficament l'especialització frutícola de la comarca (20).

Quadre 13.18.

Evolució fruiters , hect., Baix Llobregat (1850-1954)

	1850	1860	1880	1920-30	1954
Riba esquerra	38.66	130.26	152.17	226.88	978,76
Riba dreta	92.16	163.6	4.28	53.77	877.65
Delta	49.02	39.6		48.97	523.24

Total	179.84	333.46	156.45	329.62	2379,65
Sòl aprofitat	13143.06	14310.51	2487.4	7773.25	14546.3 %
	1.37	2.33	6.29	4.24	16.35

Hem inclòs la columna de 1954 perquè ens ajudarà a confirmar o a desautoritzar la tendència dels anys anteriors. A partir de 1950 l'agricultura de postguerra trencà la dependència cerealícola i podem considerar que l'estructura dels cultius de l'any 1954 era bastant semblant a la que existia en esclatar la guerra civil. Per tant el punt d'arribada de 1954 és reflexe indirecta de l'agricultura de mitjans dels trenta, i ens serveix com a referència orientadora per analitzar la geografia de les diferents especialitzacions agrícoles que s'afirmaren com a sortida a la crisi finisecular.

A la riba esquerra la tendència a créixer de la zona plantada de fruiters fou més intensa i constant -tinguem present que els valors absoluts més elevats es donen a la zona més petita territorialment- i, malgrat el buit d'informació de la riba dreta i del delta, el punt d'arribada ens confirma que la tendència a l'especialització frutícola es generalitzable en menor grau a tota l'àrea estudiada. Recordem que el quadre que hem comentat sobre les extensions superficials dels conreus al Partit judicial de Sant Feliu indicava l'existència de 3489,28 hectàrees de fruiters al 1944, de les quals 1496,36 eren al secà, per tant entre aquesta data i el 1922 els fruiters de secà

tendiren a créixer a la comarca, procés accentuat per les crisis de malvenda del vi (21).

Durant les primeres dècades de segle es mantingué l'especialització frutícola als pobles de la vall mitjana, sobretot en terrenys de regadiu: els darrers emparrats, presseguers, grans perers centenaris, pomeres al frescal i zones de la plana, a més dels cireres al secà, eren una realitat que constaten els agraristes. Recordem que ja al 1852 Ramon de Casanovas i Mir exposava en una memoria sobre l'estat de l'agricultura catalana "El cultivo de frutales en grande escala, que solo es conocido en la vecina llanura del bajo Llobregat, podria ser objeto de especulación, si se practicase con esmero e inteligencia, sobre todo ahora que las carreteras que se abren van a disminuir las distancias de los centros de consumo y a abaratar los portes". I que tres anys més tard, al 1855, Victor Balaguer parlava també d'extensions de fruiters a la comarca (22). Per tant existia una vella especialització frutícola que la crisi finisecular i les posteriors crisis de malvenda del vi reorientaren cap als terrenys de secà que abandonaven el conreu de la vinya i cap a la conquesta de nous mercats, a més del ja tradicional mercat barceloní.

Així doncs el creixement dels camps de fruiters es donà amb més intensitat a la riba esquerra. Observem com partint del valor absolut més baix al 1850, 38,66 hectàrees, aquest queda multiplicat per més de 25 al 1954. En canvi al delta i a la riba dreta l'augment no fou tant important (23). A la riba esquerra i a alguns pobles de la riba dreta com ara Sant Boi, la millora de la xarxa viària facilità l'accés al mercat barceloní i, fins i tot, a l'estranger i ajudà a la paulatina substitució de la vinya pels fruiters a les terres de samuntà. A la riba dreta al secà, per influència de Sant Climent, es produïen cireres. Al secà de la riba esquerra s'extengué aleshores el presseguer amb peu d'ametller o amb peu silvestre, que s'adaptava molt

bé a la licorel.la de les muntanyes de Collcerola, i el mateix ametller. Però, aquest procés creiem que es desencadenà per mimetisme amb l'èxit comercial de la fruita que es produïa en terres de regadiu o a zones més humides .

Així doncs, els camps de fruita començaren a estendre's per les terres de secà, després d'haver arrencat la vinya post-fil.loxèrica que havia esdevingut un conreu oneros pel pagés. Aquest fenomen es detecta a la riba esquerra, més aviat i més clarament, on l'existència de ferrocarril des de 1855 la convertia en l'àrea privilegiada per comercialitzar els productes peribles al mercat barceloní i, ja entrat el segle XX, al europeu. A la riba dreta aquest procés fou més lent i menys important, possiblement per manca d'aquesta infraestructura de transports. Sigui quina sigui la causa el fet real és que a la riba dreta, durant les primeres dècades del segle, existí un procés de reboscament que coexistí amb la reculada de la vinya i amb l'extensió dels fruiters de secà. En canvi a la riba esquerra les terres de secà foren ocupades més ràpidament per fruiter de secà i no s'observa procés de reboscament. Ara bé, ja hem dit que no es tracta d'un recanvi de cultius immediat a la crisi fil.loxèrica. Primer hom intentà replantar la vinya amb peus americans. Foren les crisis de malvenda, de les primeres dècades del segle, les que actuaren d'estímul per estendre pel secà de les serres de Collcerola camps de fruiters i, en un segon moment, comprovada la sortida remuneradora que tenia la fruita, moltes vinyes foren convertides en fruiterars.

Observem a continuació com evolucionà el creixement dels fruiters a cada àrea, per tal de copsar millor la geografia de l'especialització en fruita.

Quadre 13.19.

Evolució fruiters , hect. , Riba Esquerra (1850-1954)

	1850	1860	1880	1920-30	1954
C		17.56	35.16	38.68	122.36
SJ	34.55	57	69.86	95.78	276,36
SF		33	37.58	49.53	280.94
MR	2.4	4.7	9.57		205.57
P	1.71	18		42.89	93.53

Total	38.66	130.26	152.17	226.88	978,76
Sòl cultivat	1653.54	2516.21	1831.34	2431.29	4086.25
% fruiters	2.34	5.18	8.31	9.33	23,93

Els tres pobles que assenyalavem com especialitzats en fruita en analitzar la producció frutícola del quinqueni 1905-1910, sobresurten per la seva extensió al 1954. Això ens fa pensar que a partir d'inicis del segle XX moltes petites explotacions pageses de la riba esquerra trobaren una alternativa positiva a la crisi finisecular gràcies a la bona sortida que tenia la fruita baixilobregatina al mercat europeu i al barceloní i dedicaren tot el seu esforç als camps de pomeres, perers o presseguers.

Alguns pagesos més emprenedors a més de comercialitzar la pròpia fruita començaren a comercialitzar la producció d'altres pagesos Això féu que ben aviat el grup més dinàmic i arriscat d'aquesta pagesia baixllobregatina millorés la seva situació econòmica . Aquest procés de diferenciació pagesa explica en part el perquè, durant les primeres dècades del segle XX, la petita i la mitjana propietat veïnes s'enfortiren davant la propietat forastera i, com, en plé procés d'implantació de les relacions capitalistes al camp, la petita propietat va lograr subsistir dedicant-se a aquests cultius més remuneradors que exigien una forta inversió en mà d'obra.

Quadre 13.20.

Evolució fruiters, hect., Riba Dreta (1850-1954)

	1850	1860	1880	1920-30	1954
Pj	9.79	12	4.28	53.77	102.83
SV	17.78	14.6			176.75
STC	16.61	35			202.68
SB	47.98	102			395.39

Total	92.16	163.6	4.28	53.77	877.65
Sòl cultivat	3769.86	4112.3	656.06	608.09	4073.55
% fruiters	2.44	3.98	0.65	8.84	21.54

La riba dreta , com hom pot observar amb les dades del quadre 13.20, va seguir un procés similiar al que acabem de descriure per la riba esquerra, sobresurtin del conjunt el cas de Sant Boi.

Quadre 13.21.

Evolució fruiters, hect. , Delta (1850-1954)

	1850	1860	1880	1920-30	1954
EP	3.18	1.8		25.8	47.57
V	16.79	13		16.3	286.88
G	19.14	17			159.21
CF	9.91	7.8		6.87	29.58

Total	49.02	39.6		48.97	523.24
Sòl cultivat	7719.66	7682		4733.87	6386.5
% fruiters	0.63	0.51		1.03	8.19

Dels pobles dèltics Viladecans i Gavà participaren amb més amplitud de la especialització frutícola, coincidint en aquest sentit amb les dades de producció que hem analitzat pel quinqueni 1905-1910.

Globalment, el 8,19% que al 1954 representen els fruiters al delta, és un valor relatiu molt inferior al de les dues ribes on els percentatges eren superiors al 20%.

En resum l'alternativa a la crisi, que és concretà a les dues ribes en bona part amb l'extensió dels fruiters, al delta prengué un camí diferent i específic, malgrat que la presència de fruiters també va augmentar.

Finalment volem remarcar que els fruiters estaven sovint associats amb cereals, però en la documentació fiscal únicament es solia declarar un conreu per tant insistim en que les dades que hem analitzat són vàlides quan a tendència, però els valors absoluts reals eren més elevats. Tanmateix, la presència de conreus mixtes fruiters-cereals al regadiu deuria ser important. A la riba esquerra, al 1860, n'hem trobat 32,6 hectàrees i, a la dècada de 1920-30, el nombre d'hectàrees havia augmentat :46,81 hectàrees. Aquestes combinacions, que no desapareixen tendien però a camuflar-se, malgrat tot al 1954 al delta hi hem trobat 12,24 hectàrees (24).

13.2.2.Zona d'hortalisses i cereals.

Durant els anys de la crisi la zona dedicada a cereals globalment va disminuir. Però, als anys posteriors, a l'àrea dèltica, la superfície cerealícola va augmentar paral·lelament a un fort increment de les hortalisses. A inicis del nostre segle un conjunt de factors com ara la millora en la xarxa de carreteres, la construcció del ferrocarril que unia el delta amb la gran ciutat, i, a més, la política de protecció arenzelària als cereals van fer que al delta, la superfície cerealícola augmentés a l'ensem que ho feien les hortalisses. L'extensió del regadiu gràcies a l'acció del Canal de la Dreta, i també de les sínies i pous artesianes que proliferaren arreu,

elevaren els rendiments cerealícoles, que en algunes zones dèltiques eren molt bons. D'aquesta manera mentre que al delta aplicant rotacions complexes les hortalisses s'associaven al conreu dels cereals, a les altres àrees el cultiu cerealícola és combinava en menor grau amb les hortalisses o amb els fruiters. Observem el quadre següent (25):

Quadre 13.22.

<u>Evolució cereals i hect. Baix Llobregat (1850-1954)</u>					
	1850	1860	1880	1920-30	1954
Riba esquerra	562.45	669,35	596.2	534.52	487.88
Riba dreta	1182.72	1306	33.29	52.51	733.8
Delta	2864.3	3014,5		1862.87	2596.49

Total	4609.47	4989,85	629.49	2449.9	3818.17
Sòl cultivat	13728.81	14310.51	2487.4	7773.25	14546.3
% cereals	33.57	34.86	25.31	31.52	26.25

Globalment els cereals quan a superfície conreada tendeixen a disminuir. Analitzant el quadre 13.22 més concretament observem que en la dècada 1850-1860 la tendència a créixer és general i això és ben curiós en un moment en que l'homogenització del mercat blader feia que els preus del blat barceloní baixessin (26). L'única explicació era que a una comarca d'agricultura intensiva i tant propera a Barcelona els elevats rendiments i els baixos costos de transport feien remunerador el conreu dels cereals, malgrat la important penetració de cereles estrangers al mercat barceloní i que els cereals encobrien sovint rotacions complexes. Les mitjanes de 1862-64 esmentades de producció, consum, importació i exportació, estudiades pel conjunt dels tretze pobles analitzats, ens donen una imatge d'una plana dèltica bladera que produïa un excedent comercialitzable, sobretot a les terres del Prat, i d'un escreix d'ordi i blat de moro. Al 1860 aquesta tendència al

creixement situà la superfície cerealícola de la zona en un percentatge sobre el sòl agrícola total inferior en deu unitats al percentatge mig de Catalunya, i a menor distància de la província de Barcelona (27). Per tant, malgrat que existia una important zona bladera al delta, l'agricultura baixllobregatina no era tant dependent del sistema cereal com ho era la barcelonina o la catalana.

Tanmateix, al següent interval 1860-1880 s'imposà la tendència a disminuir, al menys els càlculs relatius així ho indiquen i en aquest sentit la superfície cerealícola segueix la mateixa pauta que la catalana i la barcelonina, que quan a superfície també acusen un descens durant aquells anys.

En l'interval següent 1880-1920 l'increment de la superfície cerealícola sembla imposar-se de nou, hom diria que el proteccionisme blader feia els seus efectes. Cal tenir present que al 1880 no tenim informació del delta i que a les dades de 1920 hi entren tres pobles dèltics, per tant el percentatge de 1880 l'hem de considerar inferior al real. La tendència que domina és, però, a una disminució global de la superfície cerealícola en relació als valors més elevats de 1860, que no es pot atribuir exclusivament a la substitució d'algunes vinyes fil.loxerades per cereals. Intentem fer a continuació una anàlisi per àrees (28).

Quadre 13.23.

Evolució cereals , hect., Riba Esguerra (1850-1954)

	1850	1860	1880	1920-30	1954
C	89.35	102,75	72.16	90.33	99.34
SJ	250.08	256	213	165.13	114.19
SF		161	160.61	175.84	80.33
MR	161.52	83.6	150.43		84.74
P	61.5	66		103.22	109.28

Total	562.45	669.35	596.2	534.52	487.88
Sòl cultivat	2239.29	2516.21	1831.34	2431.29	4086.25
% cereals	25.12	26.60	32.55	21.98	11.94

Aquesta zona ofereix el descens més notable dels cereals, això fa pensar que foren desplaçats per conreus més intensius i més remuneradors com ara els fruiters a la vall mitjana i les hortalisses a la part més baixa de la riba esquerra. Així doncs, hom pot defensar la hipòtesi que la precoç reducció de l'àrea cerealícola converteix a aquesta riba en l'àrea peonera de l'agricultura intensiva baixllobregatina.

Quadre 13.24.

Evolució cereals , hect., Riba Dreta (1850-1954)

	1850	1860	1880	1920-30	1954
Pj	63.29	41	33.29	52.51	99.31
SV	163.52	149			133
STC	98.38	110			56.1
SB	857.53	1006			445.39

Total	1182.72	1306	33.29	52.51	733.8
Sòl cultivat	3769.86	4112.3	656.06	608.09	4073.55
% cereals	31.37	31.76	5.07	8.63	18.01

A la riba dreta el comportament de la superfície dedicada a cereals serà semblant al de l'altra riba, però la gran extensió de terres de sembradura de Sant Boi farà que, finalment, el conreu de cereals es mantingui a un nivell superior a la riba esquerra. Finalment, si observem les dades del quadre del delta de l'evolució dels cereals, comprovarem com aquesta zona era la més eminentment cerealícola de les estudiades.

Quadre 13.25.

	Evolució cereals, hect., Delta (1850-1954)				
	1850	1860	1880	1920-30	1954
EF	1596.87	1501		910.87	969.55
V	580.85	691.5		733.95	730.21
G	478.22	627			710.67
CF	208.36	195		218.05	186.06

Total	2864.3	3014.5		1862.87	2596.49
Sòl cultivat	7719.66	7682		4733.87	6386.5
% cereals	37.1	39.24		39.35	40.66

En termes relatius el punt d'arribada de 1954 indica un nivells més alt d'ocupació de terres pels cereals que al 1850, i que els nivells posteriors més elevats de 1860 i 1920-30. Recordem però que a causa de la fam de la post-guerra s'incrementaren les superfícies cerealícoles arreu i que les terres camps dèltiques eren idònies pel cultiu del blat. A més, en el cas d'alguns pobles com el Prat la presència de la gran propietat barcelonina feia que en aquella conjuntura econòmica i gràcies a les lleis proteccionistes impulsades pel Sindicato Nacional del Trigo el blat fos encara un conreu remunerador pels grans propietaris. En canvi, durant aquells anys, a les dues ribes la dependència bladera de la postguerra sembla que s'havia superat. Fos com fos, i malgrat que els valors absoluts de 1954 estaven per sota de 1850 i 1860, el delta en el transcurs de la crisi finisecular s'havia mantingut com a zona cerealícola, ara bé aquests cereals s'explotaran paulitanament de manera més intensiva amb altrenança amb altres conreus, generalment hortalisses i aquesta és la nova vessant de l'especialització de la zona, o resposta específica que l'agricultura dèltica donà a la crisi.

Habitualment les hortalisses, conreu remunerador a les portes de la gran ciutat, no es declaraven a la documentació fiscal. El seu grau d'ocultació era més agut que el dels fruiters. Els camps d'hortalisses quedaven amagats dins la declaració de cereals, amb els s'altrenaven per mitjà de rotacions complexes, i per tant és difícil fer un seguiment de l'evolució de la seva superfície. Molt sovint només es dedicaven a hortalisses petits trossos de terra del hort familiar. Però l'especialització hortícola de la part baixa de la comarca era de vella tradició (29). Recordem la denominació "hort i vinyet" de Barcelona, que rebien els pobles del pla de Barcelona i que bé podiem fer extensiva als pobles del Baix Llobregat, sobretot als més propers a Barcelona de la riba esquerra. Algunes especialitzacions com ara les carxofes o els espàrrecs tendien a utilitzar permanentment el sòl durant diversos anys, J.Codina explica que els horts de l'Hospitalet i el Prat rebien el nom de "carxofers". Aquest conjunt de factors juntament amb l'increment de la demanda, tant barcelonina com europea, feu que finalment extenses àrees es dediquessin exclusivament a horticultura.

A la riba esquerra el procés fou més precoç i lligat bàsicament al mercat barceloní. A inicis del present segle, al millorar l'infraestructura de transports i créixer l'àrea regada, l'extensió de les hortalisses s'incrementà moltíssim a la riba dreta i al delta de manera que nombroses hectàrees d'enciam, d'escarola o de carxofes foren la base de l'exportació d'hortalisses baixllobregatines a Europa durant la conjuntura de la primera guerra europea, seguint les petjades del camí que uns anys abans, entre 1900 i 1910, havien obert les fruites de la comarca. Analitzem doncs quina de les tres àrees estudiades s'especialitzà més intensament en hortalisses.

Quadre 13.26.

Evolució hortalisses, hect., Baix Llobregat (1850-1954)

	1850	1860	1880	1920-30	1954
Riba esquerra	0.37	2.34	3.06	35.43	264.16
Riba dreta	5.44	10.7	4.41		443.58
Delta	2.57	3.4		0.09	839.89

Total	8.38	16.44	7.47	35.52	1547.63
Sòl cultivat	5350.35	5109.88	997.01	1972	12974.67
% horta	0.16	0.32	0.75	4.24	11.93

El punt d'arribada de l'última columna indica que el delta dedicà major quantitat d'hectàrees a conreus hortícoles, en segon lloc la riba dreta i finalment la riba esquerra. Però hauriem de matisar aquestes apreciacions dient que en realitat la proximitat a la gran ciutat fou un element determinant pel conreu d'hortalisses. Als apèndixs municipals d'aquest capítol s'observa que, al 1954, solament tres pobles depassaven les cent hectàrees de conreus d'horta i cadascun d'ells es localitzava en una àrea diferent. Cornellà de la riba esquerra hi dedicava 180.58 hectàrees, Sant Boi de la riba dreta 409.55 i el Prat al delta era el major productor d'hortalisses amb 657.06 hectàrees.

Així doncs si bé podem afirmar que la zona dèltica fou la que l'especialització hortícola s'hi extengué amb més intensitat, la proximitat amb Barcelona determinà que pobles d'altres àrees també s'hi especialitzessin com ara Cornellà, a la riba esquerra, o bé Sant Boi, a la riba dreta (30).

13.2.3. Canvis en els conreus de secà.

Els canvis en els conreus de secà afecten bàsicament a la substitució de la vinya per altres conreus, com ara cereals de secà, olivera, garrofers, ametllers, a la seva replantació amb ceps

americans, o bé al reboscament de moltes vinyes que havien arrabassat el seu sòl al bosc, situació a la que retornaren després de la fil·loxera.

Del reboscament ja n'hem parlat en iniciar aquest capítol, indicant que pren intensitat a alguns pobles de la riba dreta i del delta. L'extensió del garrofer fou important i el seu conreu s'incrementava a mida que augmentava el bestiar de peu rodó, així aquest conreu que a mitjans del segle XIX únicament trobem a la muntanya dels pobles dèltics quan arribem a mitjans del XX s'havia estès per tots els municipis. L'ametller segueix un procés similiar però partint d'un conreu inexistent, i a més sembla que s'estengué no immediatament després de la fil·loxera sinó un parell de dècades després al mateix temps que creixia la superfície de fruiters de secà (31). No tractarem quantitativament aquests canvis en l'evolució del sòl, perquè fariem feixuc el text i hom pot seguir-los observant els apèndixs de cultius municipals. Tanmateix dels dos cultius de secà més importants de l'agricultura mediterrània en farem un tractament a part, per tal d'observar més profundament els canvis efectuats. La vinya retrocedí a les tres àrees, vegeu el quadre següent:

Quadre 13.27.

Evolució vinya , hect., Baix Llobregat (1850-1954)

	1850	1860	1880	1920-30	1954
Riba esquerra	1406.08	1050.75	653.26	555.09	446.28
Riba dreta	1366.66	1160	344.34	161.82	222.79
Delta	1312.74	524.7		154.13	21.42

Total	4085.48	2735.45	979.7	871.04	690.49
Sòl cultivat	13143.06	14310.51	2487.4	7773.25	12578.07
% vinya	31.08	19.11	39.39	11.2	5.49

Hom pot observar que el oidium va fer disminuir la superfície arreu (1850-1860), però que on més afectà aquesta malura fou als pobles del delta, on hem localitzat demandes de rebaixes tributàries a causa de les collites malmeses (Gavà 1854). La comparació entre 1860 i 1880 l'hem de fer percentualment, perquè de 1880 tenim pocs valors absoluts. Aquells anys es donà un increment notable de la superfície dedicada a vinya, fet ben lògic ja que per aquells la fil·loxera havia envaït França i la venda de vins al país veí feia molt remunerador el conreu. Entre 1880 i 1920-30 la vinya ha perdut molt terreny : d'un 39,39 ha passat a ocupar un 11.2% del territori. Aquest és un fet diferencial entre la part baixa de la comarca i la alta. Mentre que, a principis de segle, al voltant de Martorell i a als pobles propers a l'Anoia l'especialització vitivinícola sembla triomfar (32), a la part baixa de la comarca, sobretot als pobles dèltics i als més propers a Barcelona , està en retrocés (33). Finalment, el punt de referència de 1954 indica que la vinya s'havia convertit en un conreu poc important en el conjunt del tretze pobles estudiats.

Quadre 13.28.

<u>Evolució vinya i hect., Riba Esguerra (1850-1954)</u>					
	1850	1860	1880	1920-30	1954
C	130.97	85.75	139.44	41.13	0.36
SJ	197.32	152	183.19	121.51	59.24
SF		134	128.29	206.2	86.92
MR	211.62	192	202.34		96.76
P	506.17	487		186.25	203

Total	1046.08	1050.75	653.26	555.09	446.28
Sòl cultivat	1653.54	2516.21	1831.34	2431.29	4086.25
% vinya	63.26	41.76	35.67	22.83	10.92

A Papiol i a Molins de Rei la vinya va arribar a significar en determinats moments quasi el 50% del sòl aprofitat (vegeu apèndixs municipals). Les crisis de malvenda del vi forçaren a quasi tots els pobles a reconvertir les vinyes en fruiters de secà, en ametllers o en camps de garrofers, però el Papiol continuà fins ben entrat el segle XX essent un poble vitícola. En l'extrem oposat Cornellà arribà a mitjans de segle sense vinya, malgrat que a aquest poble les causes que expliquen el fenomen són múltiples i hi juga tant la proximitat al mercat barceloní, com el creixement urbà i industrial de la zona. Els altres pobles tenen un comportament intermedi, recordem que les vinyes que servien per elaborar aquell famós vi de Sarrià i Santa Creu d'Olorda s'havien incorporat al 1916, en bona part, als termes de Sant Feliu i Molins de Rei, amb la qual cosa bé podem afirmar que la reducció dels vinyars a la riba esquerra, entre 1850 i 1950, va ser dràstica.

Quadre 13.29.

	<u>Evolució vinya, hect., Riba Dreta (1850-1954)</u>				
	1850	1860	1880	1920-30	1954
Pj	358.96	327	344.34	161.82	73.45
SV	309.24	301			78.56
STC	161.99	131			46.55
SB	536.47	401			24.23

Total	1366.66	1160	344.34	161.82	222.79
Sòl cultivat	3769.86	4112.3	656.06	608.09	4073.55
% vinya	36.25	28.21	52.48	26.61	5.47

A mitjans del segle XIX la riba dreta no partia d'uns percentatges de vinya tant elevats com els de la riba esquerra, això va fer que proporcionalment no existís una reculada tant forta. Però els valors absoluts i els relatius finals seran, finalment, més baixos a la riba

dreta que a l'esquerra. Tanmateix, les dades de 1880, anys anteriors a la fil·loxera, indiquen una major extensió de la vinya a la riba dreta que a l'esquerra, fet que hem d'analitzar amb prudència perquè únicament tenim dades de Pallejà. El salt entre el 52,48% de superfície de vinya al 1880 i el 26.61 per cent de 1920-30 s'explicaria en part per la força que el reboscament va tenir als pobles eminentment vitícoles de Sant Vicenç i Pallejà. L'expansió dels fruiters de secà també hi influí, però sense aquest intens reboscament es difícil entendre els salts entre el 52,48% de 1880 i el 26.61 % del 1920-30 o bé el 5.47% de 1954.

Quadre 13.30.

	<u>Evolució vinya, hect., Delta (1850-1954)</u>			
	1850	1860	1920-30	1954
EP	32.31	7.7	2.69	
V	505.37	219	73.94	7.52
G	553.13	211		13.20
CF	221.93	87	77.5	0.7

Total	1312.74	524.7	154.13	21.42
Sòl cultivat	7719.66	7682	4733.87	4418.27
% vinya	17	6.83	3.25	0.48

El delta, tradicionalment zona menys vitícola, passa d'un 17 % del sòl productiu dedicat a vinya a mitjans del segle XIX -molt per sota dels percentatges que per les mateixes dades ofereixen les dues ribes -a un 0.48 a mitjans segle XX, es a dir la vinya quasi desapareix. Aquí el reboscament va anar acompanyat pel creixement del garrofer. Exceptuant el Prat, poble que les seves terres humides i planes només havien acollit excepcionalment grans extensions de vinya (34), els altres tres pobles dèltics Viladecans, Gavà i Castelldefels, adossats

al massís del Garraf, havien gaudit d'un samuntà ple de vinyes que foren substituïdes per bosc, per garrofers o per cereals de secà després dels estralls de la fil·loxera.

Analitzem finalment l'evolució de l'olivera a partir de l'observació del quadre adjunt.

Quadre 13.31.

Evolució olivera, hect., Baix Llobregat (1850-1954)

	1850	1860	1880	1920-30	1954
Riba esquerra	8.22	20	11.47	3.61	49.94
Riba dreta	80.18	75	7.85	17.61	117.39
Delta	41.02	33.5		9.67	4.53

Total	129.42	128.5	19.32	30.89	171.86
Sòl cultivat	13143.06	14310.51	2487.41	7773.25	12578.07
% olivera	0.98	0.89	0.77	0.39	1.36

Globalment l'àrea dedicada a l'olivera en el transcurs del canvi de segle es mantingué amb tendència a créixer, però amb matisacions segons les àrees. Mentre els valors absoluts s'incrementaven a les dues ribes, al delta disminuïen. A la riba esquerra l'olivera rebé un impuls positiu al 1916 amb l'incorporació de part del antic terme de Sant Creu d'Olorda a Sant Feliu de Llobregat i a Molins de Rei. Però, a la riba dreta el creixement de l'olivera l'interpretem com a conreu alternatiu dins la nova organització productiva sorgida arrant de la crisi finisecular. D'altra banda a les valls transversals de la riba dreta, zona de Corbera, Cervelló i Vallirana, es produïa un oli molt preuat i aquest fet influencià en l'extensió de l'olivera a la riba dreta.

Al delta possiblement la major empenta del garrofer juntament amb condicions climatològiques adverses, com l'excés d'humitat, feren que l'olivera no s'estengués tant com a les dues ribes.

En resum, l'olivera durant els anys posteriors a la crisi no és manifestà com un conreu en expansió. El punt d'arribada de 1954 l'hem de relacionar sobretot amb les necessitats energètiques de l'alimentació humana de la postguerra, com succeix amb el creixement de la superfície cerealícola.

13.3 De la producció pel mercat barceloní a la integració al mercat europeu.

La comercialització dels productes agraris baixllobregatins al mercat barceloní era ja una realitat a finals del segle XVIII quan el rector de Sant Boi es queixava de que les noies, de bon matí, haguessin de transportar portadores de fruites a peu a la ciutat. Els emparrats, amb el seu raïm fresc durant més de cinc mesos, els perers, les pomeres i altres fruiters, i, més endavant, tota mena d'hortalisses i aus de corral, com les preuades gallines del Prat, i, a partir de la segona meitat del segle XIX l'especialització en la venda de llet fresca de vaques i de cabres a ciutat, tot plegat ens indica que l'agricultura baixllobregatina s'aprofitava avantatjosament de la proximitat a la ciutat per comercialitzar-hi els seus productes i havia après a utilitzar intel·ligentment els seus recursos i els seus sòls. Al 1819 s'inaugurava el Canal de la Infanta que convertí al regadiu bona part de les terres de la riba esquerra, àrea privilegiada de bell antuvi de cara a la comercialització dels seus productes perquè era atravesada per la carretera nova que a finals del XVIII manà construir Carles III i que li facilitava l'accés a la ciutat en comparació amb la riba dreta i amb la zona del delta occidental.

Per tant, si bé per manca de bones vies de comunicació no tota l'agricultura de l'àrea estudiada tenia per objectiu el mercat barceloní, per exemple durant el segle XIX podem considerar

Castelldefels com zona "allunyada" de Barcelona a causa de la inexistència de bons camins, la major part de la producció agrícola baixllobregatina estava orientada vers la comercialització dels seus productes a la gran ciutat. La construcció d'una bona xarxa viària de carreteres i camins i, sobretot, l'expansió del ferrocarril entre 1850 i 1920 farà possible una major integració de l'agricultura baixllobregatina al mercat barceloní i li obrirà possibilitats d'integrar-se al mercat europeu, d'aquí la importància del seu estudi.

13.3.1 La importància de la xarxa viària.

A finals del segle XIX el tràfec per les vies catalanes era cinc vegades superior a les castellanes, però Castella la vella comptava amb una relació de quilòmetre per habitant tres vegades superior a Catalunya (35). Per tant, la situació a Catalunya no era pas gaire falaguera pel que fa a vies de comunicació. Dins aquest context l'àrea estudiada per nosaltres ofereix un contrast molt fort. D'una banda la riba esquerra, atravesada per la carretera de Madrid-Barcelona construïda per Carles III entre 1763 i 1769, que passava el Llobregat pel malaurat pont de quinze arcades construït amb pedra vermella de les canteres de Pallejà, se'ns presenta com a zona privilegiada quant a vies de comunicació.

De l'altra la riba dreta i tot el delta occidental, tot i la proximitat amb Barcelona, que eren zones mal comunicades amb la ciutat. En cas de crescuda del riu no podien gualejar-lo i havien d'anar a Molins de Rei per arribar a l'altra riba, a més a les planes dèltiques l'existència d'aiguamolls i la poca cura dels camins feia que aquests s'entollessin i fossin intransitables bona part de l'any. Les antigues barques de pas de riu havien anat desapareixent a causa de la construcció del pont de Molins de Rei. A mitjans de segle XIX, la de

Sant Andreu de la Barca ja no existia i la de Sant Boi-Cornellà havia perdut importància.

Excepte la carretera nacional, que sortint de la Creu Coberta passava per la riba esquerra del riu fins a Molins de Rei on gràcies a la construcció del pont discorria per la riba dreta fins a Martorell, tots els altres camins o carreteres sembla que estaven en mal estat de conservació i eren força dolents. La mateixa carretera nacional es trobava sovint en un estat deplorable i el que malmetia la fruita que es transportava a Barcelona. L'antiga via romana a la riba esquerra s'allargassava paral·lelament entre el riu i la nova carretera, entre Sant Feliu i Cornellà, era un camí complementari a la carretera nacional.

Al delta el camí del litoral que creuant el riu amb barca a l'alçada de Sant Boi-Cornellà es dirigia cap a Viladecans, Gavà i Castelldefels i des d'aquests poble cap a les costes del Garraf, era la única via que comunicava els pobles del delta de ponent amb Barcelona i sovint estava enllotada i intransitable. El Prat tenia antigament una barca per creuar el riu i un camí que enllaçava amb el famós "camí del mig" que encara avui uneix els nuclis de Cornellà i Hospitalet, com ho feia aleshores.

A la riba dreta des de Sant Boi vorejant el riu sortia un camí que es dirigia cap a Madrid passant per Sant Vicenç, Santa Coloma, Pallejà i Sant Andreu de la Barca. L'últim tram d'aquest camí de Pallejà a Martorell serví pel traçat de la Nacional Madrid-Barcelona a finals del segle XVIII (36).

Aquests eren els camins principals que longitudinalment seguien el curs del riu, excepte el del litoral que creuava el delta de ponent d'est a oest. Si aquests camins eren difícils de transitar, més ho deuriem ser els que unien els petits nuclis de muntanya i les valls perpendiculars al riu amb aquests eixos de

comunicació.

En aquest context els pobles de la riba esquerra estaven en una situació privilegiada per comercialitzar els seus productes al mercat barceloní des que a finals del segle XVIII va construir-se la carretera nacional. Aquesta xarxa viària comarcal quedarà reforçada pel traçat de la primera via fèrria que encara va privilegiar més la riba esquerra, perquè en principi es construirà el tram Barcelona-Molins de Rei (1853) per allargar-se l'any següent fins a Martorell.

A una xarxa de camins i carreteres deficitària s'hi sobreposarà la construcció d'una xarxa ferroviària que no estava pensada per millorar les comunicacions de la comarca, però que, situarà encara en millor posició quan a vies de comunicació a la riba esquerra en relació a la riba dreta i a l'àrea dèltica.

De fet, podríem distingir quatre períodes en la xarxa viària de la comarca:

- 1) Finals XVIII: construcció de la carretera per Carles III i del pont de Molins de Rei. La riba esquerra es comença a trobar en situació de privilegi i van desaparèixer les barques de pas.
- 2) Mitjans XIX: construcció de la primera via fèrria a la riba esquerra, que no repercuteix de manera immediata en benefici de la zona però que potencialment la privilegia més.
- 3) Construcció del primer pont metàl·lic al 1873 al Prat: es trenca l'aïllament del delta de ponent, però aquest fet no tindrà eficàcia per l'agricultura dèltica fins que no s'assoleix el punt següent.
- 4) Primeres dècades del segle XX: ampliació de la xarxa ferroviària i creació de noves carreteres d'enllaç i camins agrícoles secundaris (finals segle XIX- 1920).

Del primer punt ja s'ha escrit abastament: els pobles de la riba esquerra en sortiran beneficiats, a Molins de Rei els hostals i els serveis de transports de passatgers prosperaren i la figura del traginer era un personatge popular. Més endavant, durant els anys de creixement urbà de la segona meitat del segle XIX, aquests pobles de la riba esquerra prendran una estructura urbana esfilagarsada seguint el traçat de la carretera per dins el nucli urbà.

El segon punt, la construcció del tram de via fèrria Molins de Rei-Barcelona (1853) i, dos anys després, fins a Martorell, és, en principi, una empresa aliena als interessos de la comarca que no repercuteix de manera immediata i positiva sobre l'economia de la zona. Més endavant, en plena crisi finisecular, l'existència de la via fèrria serà un esperó positiu per sortir-ne. A causa de la transcendència que té aquest fet com element integrador del mercat interior, però, sobretot, com a dinamitzador de l'exportació dels productes agrícoles baixllobregatins als circuits comercials internacional el tractarem més detalladament (37) .

El tercer punt, que és un salt decisiu en la xarxa viària comarcal perquè trenca l'aïllament del delta de ponent, és també un paradigma de la dependència barcelonina de l'economia baixllobregatina: fou en F. Puig un emprenedor industrial barceloní, amb interessos territorials a El Prat de Llobregat, qui el feu construir. Si a en J. Casas li agrada dir que la burgesia hospitalenca "es va quedar a mig coure" (38), davant de fets com aquests i el mateix origen del primer ferrocarril de la zona seria lícit pensar que, en cas d'existir, la burgesia baixllobregatina estava crua del tot, o almenys pel que fa a la burgesia industrial o financera, no així el grup que podríem denominar burgesia agrària, que era un sector social dinàmic.

El quart punt és el que farà possible l'activació de totes les energies econòmiques de la comarca en connectar el territori

internament, a través del millorament dels camins agrícoles convertits en veritables camins carreters i enllaçats amb la carretera nacional o bé arribant a una estació de tren. Quin sentit tenia tenir tren a El Papiol si els pagesos no podien arribar amb carro a l'estació amb les seves caixes de fruita? La construcció d'aquestes xarxes aparentment secundàries activaran al màxim tots els excedents comercialitzables de l'agricultura baixllobregatina.

El tipus d'articulació que s'estableixi entre poders locals-poders governamentals ajudarà o frenarà el creixement d'aquestes carreteres aparentment de segon ordre, però bàsiques pel desenvolupament agrícola. La Diputació, la Mancomunitat i els Ajuntaments faran esforços, no sempre reeixits. Els diputats de la zona o els que volen sortir elegits com a diputats de zona faran d'aquest problema bandera. Aquí se'ns planteja un dels problemes bàsics del comportament polític del món rural català durant la Restauració que voldriem conèixer amb més profunditat: va existir el caciquisme a la zona? Sabem que un dels reclams que tenien els cacics de la Restauració per recaptar vots, fossin del signe que fossin, era la construcció d'alguna d'aquestes carreteres secundàries o bé un enllaç ferroviari, són conegudes les promeses de Bertran i Musitu de millorar els camins de Begues a Gavà o el de Sant Climent de Llobregat a Viladecans, els esforços de J. Maluquer de Tirrell per què al 1891 s'obris un baixador de tren a Sant Joan Despí o l'intent d'Antoni Sedó de comprar els vots dels homes de Castellbisbal prometent-los-hi la construcció d'una estació de tren l'any 1884 (39).

L'ampliació de la xarxa ferroviària amb l'obertura del tren que travessant el delta s'endinsava pel Garraf fins Vilanova i la Geltrú, obert al 1880, i el carrilet de via estreta que arribà el 1912 a Sant Boi passant per l'Hospitalet, completen la xarxa de trens i acaben amb el greuge comparatiu que el delta i la riba dreta tenien en

relació a la riba esquerra.

a) El primer tren de la comarca i la construcció de la línia
Barcelona-Martorell 1851-1856

L'estudiós de la xarxa ferroviària catalana, Pere Pascual, ha analitzat l'origen i la construcció d'aquesta línia així com i els obstacles que hom "va trobar en la seva realització" (40). Un anglès, Miquel de Bergue possiblement enginyer i resident a Barcelona, el 27-XII-1850 va obtenir la concessió per obrir una via fèrria de Barcelona a Molins de Rei. Aquesta concessió era provisional com la que se li concedí el 3-IV-1851 per tal de perllongar l'esmentada línia fins Martorell. Fetes anteriorment les concessions de Mataró i Granollers, la via del Baix Llobregat era l'única sortida lliure que li quedava a Barcelona per enllaçar amb l'interior de la Península.

La concessió, però, no es feu efectiva fins que un grup d'homes de negocis barcelonins es feren seva la idea amb una estratègia netament especulativa. Qui era aquest grup d'homes? Es tractava de personatges molt representatius de la burgesia comercial, industrial i financera barcelonesa, alguns dels quals, segons Pere Pascual, havien estat socis fundadors de les Companyies de Mataró i del Nord. Aquest primer grup d'impulsors de la línia estava integrat per Manuel Lerena, Jaume Ceriola Castellà, Francesc Planas Molist, Antoni Miarons -en representació de Miarons, Doria i Cia-, Bonaventura Fabra -en representació de Dotres, Clavé, Fabra i Cia-, Rafael Sabadell Permanyer, Antoni Nadal -en representació de Nadal, Ribó i Cia-, José López Gordo, Josep Jordà Gelabert, Miquel Martorell -en representació de Martorell, Bofill i Cia-, Francesc Puig Satorras i Lumbert Fontanelles (41).

Al març de 1852, aquest grup de capitalistes i Bergue signaren un contracte pel qual aquest es comprometia a realitzar la línia fèrria fins a Molins de Rei en catorze mesos i, fins a Martorell,

en dos anys des de l'inici de les obres, i també es responsabilitzava de conservar la via durant el primer any d'explotació. El cost de l'obra resultava molt elevat (42) i no es justificava pels dos túnels que s'haurien de construir, un a la sortida de Molins i l'altre a Castellbisbal, ni per les expropiacions, ni per l'estranya decisió de fer el tram de via doble - no n'existia cap a tot l'estat i ningú ho entenia -. Però possiblement l'ambició especulativa de poder-se quedar en un futur pròxim amb la concessió que perllongant la línia de Martorell construís l'enllaç ferroviari del Principat amb l'interior, va fer que el grup de capitalistes barcelonins acceptés els costos fora de mida de Bergue. Un cop signat el contracte aquest grup d'actius barcelonins s'afanyaren a ampliar el nombre de socis, per exemple a través de Manuel Lerena es sumaren a l'empresa homes del món de les finances vinculats amb el Banc de Barcelona com Josep Mª Serra, Isidre Pons i Celedoni Ascacibar. Finalment la concessió de l'enllaç amb l'interior es feu a partir de la línia de Granollers. A més, el govern posà limitacions a la concessió: s'havia de trobar un nou emplaçament per l'estació de Martorell del que inicialment s'havia previst -fet que encaria el pressupost ja que calia construir un pont sobre el Llobregat- i s'exigia que l'amplada de via fos de 1.44 metres. Així doncs s'hagué d'ampliar el capital social que arribà a 1.805.000 duros dividits en 18050 accions.

El grup de socis fundadors tenia clar que l'explotació de la línia de Martorell no seria un bon negoci, almenys per les mercaderies ja que tractant-se d'una distància curta es continuarien emprant els carros. Per això pensaren que els ingressos havien de fonamentar-se amb el tràfec de viatgers i varen sol·licitar del govern l'aprovació d'unes tarifes bastant elevades per tal de compensar la previsible manca de rendabilitat.

Un altre problema a resoldre fou el de l'emplaçament de

l'estació de Barcelona. L'autoritat militar havia concedit un lloc a prop de la porta de l'Àngel, però un cop les muralles de Barcelona van ser enderrocades el creixement urbà de la ciutat esdevingué imparable, i aquesta va ser la causa dels plets entre la Companyia de Ferrocarrils i l'Ajuntament de Barcelona i alguns propietaris afectats.

La qüestió de les expropiacions de terrenys tampoc fou fàcil de resoldre: molts propietaris estaven en desacord amb el que se'ls pagava. La companyia acabà ocupant terres de propietaris recelosos que havien rebut els diners a través de l'autoritat governativa i que es resistien a vendre. Sabem d'altra banda que, almenys a l'Hospitalet, es boicotejaren les obres tirant les eines al canal i aixecant les senyalitzacions (43).

Durant els anys 1853-1854 es treballà intensivament en el tram Barcelona-Molins de Rei, de manera que l'octubre de 1854 estava acabat amb una sola via. Els socis capitalistes, per no perdre credibilitat, volien inaugurar-lo desseguida i ho intentaren pel dia 8 de novembre pel seu compte. Però el governador provincial va intervenir per tal que abans d'inaugurar la línia l'enginyer fes un reconeixement al tram construït. Aquest signà l'acta de reconeixement el 25 de novembre de 1854 i al dia següent es feren les solemnitats de rigor per inaugurar-la.

Fins l'onze de novembre de 1856 no es va posar en funcionament el tram fins a Martorell, malgrat que l'estació de Martorell, a l'altra banda de riu, no estigué acabada fins el 23 de juny de 1859. La construcció de 29.76 km, que tenia la línia Barcelona-Martorell va durar més de 6 anys, però mancaven encara edificis d'estacions i altres contruccions complementaries per acabar.

Si ho analitzem des de l'òptica dels qui, amb intencions especulatives, volien treure de les seves inversions de capital un 6 per cent de benefici la via fèrria de Barcelona a Martorell va

fracassar. L'objectiu bàsic, que era aconseguir la concessió de construir l'enllaç amb l'interior no va reeixir i la construcció d'aquest tram de via Barcelona-Martorell va ser molt costosa.

Si deixem de banda els guanys especulatius i els efectes estimulatius immediats sobre l'economia de la zona, que foren nuls, i, en canvi, analitzem els efectes a llarg termini sobre l'economia de la baixllobregatina de la riba esquerra la valoració és francament positiva. La construcció del tren dotà a la zona d'una gran capacitat per flexibilitzar intercanvis que es demostrà en anys posteriors, sobretot quan a partir de 1865, any en que arribà la línia a Tarragona. I sobretot quan, a inicis del segle XX, es milloraren les xarxes de camins i carreteres secundàries que confluien a les estacions. En resum els seus efectes foren molt positius per ajudar a sortir de la llarga crisi finisecular a l'agricultura baixllobregatina, especialment a la de la riba esquerra.

b) Ferrocarril i comercialització.

Fins a 1880, any en que la crisi cerealícola es deixà sentir amb més intensitat, no podem fer una valoració matisada de la importància del tren com a mecanisme d'integració del mercat interior dels productes agrícoles, ja que les series de que disposem estan expressades en conceptes genèrics com productes o mercaderies, i sembla cert que l'element que havia fet mínimament rendible la línia Barcelona-Martorell havien estat fins aleshores, els viatgers. Els quadres de mercaderies i viatgers dels anys 1876, 1877 i 1879 indiquen que, dins el conjunt de pobles que estudiem, Molins de Rei hi jugava un paper de centre de comunicacions important, comparable al que feia Martorell per la zona alta de la comarca (44).

Quadre 13.32.

Transport de mercaderies i viatgers 1876, Barcelona-Martorell

	Viatgers			Mercaderies			Valor total		
	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)
B	351997	54,45	1	55244377	77,67	1	5600491	77,91	1
S	39200	6,06	5	1873812	2,63	4	377516	5,20	3
Bo.	1052	0,16	9	-----			1949	0,02	9
H	29445	3,16	8	330095	0,46	5	51718	0,71	8
C	28275	4,37	6	108222	0,15	8	79087	1,09	7
SF	42933	6,64	4	199064	0,27	6	124252	1,71	5
MR	62711	9,70	3	8260956	11,61	2	314714	4,33	4
P	22711	3,51	7	126208	0,17	7	106495	1,46	6
M	77065	11,92	2	4979754	7	3	598974	8,25	2

T.	646389			71122488			7255196		

L'any 1876, darrera de Barcelona, Molins de Rei ocupava el segon lloc quan a mercaderies seguit de Martorell, i quan a viatgers, el tercer darrera de Martorell. Els quadres de 1877 i 1879 indiquen que l'increment del valor total, suma de mercaderies i viatgers, creixia molt lentament. Entre 1876 i 1877 el valor total fins i tot va decreixer, però l'any 1879 es va incrementar una mica.

Durant les darreres dècades del segle XIX, globalment la línia Tarragona-Martorell-Barcelona anava incrementant el volum de mercaderies, es a dir anava prenent protagonisme en el que podriem dir-ne flexibilització de les relacions comercials o integració del mercat interior. Les dades del següent quadre ho corroboren (45).

Quadre 13.33.

Mercaderies línia de Tarragona a Martorell i Barcelona. 1876-1880

Any	Productes	Productes/Km.
1872	11633183.82	112943.53
1876	14052962.93	136436.53
1877	14363382.77	139450.32
1878	14006018.43	135980.76
1880	17718510.72	172024.38

A partir de 1880, podem valorar específicament el tràfec que es feia amb diversos productes agrícoles: d'una banda hortalisses, fruites i llegums, i, en un segon bloc, el vi i l'aiguardent. El mateix fet que les dades estadístiques per elaborar les memòries de la Junta General d'Accionistes s'expressin en productes agrícoles indica que el tren havia passat a jugar un paper important com a cohesionador del mercat interior i que la seva existència va ajudar a alleugerir el pes de la crisi agrària. L'estalvi social que suposava tenir un servei de transport més barat que el tradicional amb mul o amb carros -tinguem present que el cost de les tarifes ferroviàries no havia augmentat i comparativament havien disminuït-, va ajudar, sens dubte, a la comercialització dels productes agraris i, en definitiva, a la superació de la crisi gràcies a l'exportació (46).

Quadre 13.34.

Exportació tràfec intern: Hortalisses, Fruites, Llegums, Vi, Aiguardent
Línia de Martorell, 1880-1895.

Any	H-F-Llegums Kgs.	pts.total	Vi-aiguardent Hecit.	pts.total
1880	18241797	266879.5	160336519	1209950.7
1881	24520659	313478.75	167257980	1313371.5
1882	29165708	386520	203732344	1797715.7

1883	28039883	445380	193505962	1782431
1884	30756023	479082	211487383	1909499
1885	23603954	376393	247166470	2198231
1888	31743884	489435	300302266	2920626
1889	41472483	589390	247672948	2134730
1890	39700588	591084	243768421	2159288
1891	27525311	434629	252295910	2249835
1892	33541517	552942	204168830	1706906
1893	41555321	680625	203902701	1702798
1894	31554804	496644	258992183	2198110
1895	37241907	642088	247820234	2260385

En aquest quadre observem com tant pel que fa a hortalisses, fruites i llegums, com a vi i aiguardent en el transcurs de 15 anys s'havia incrementat molt el seu transport per tren. No ho podem especificar per estacions però, globalment parlant, el volum d'hortalisses i de fruites (no sabem amb quina proporció i juntament amb el llegum) anava creixent any darrera any, i, malgrat que el màxim tant en pessetes com en kg. fou l'any 1893, bé podem afirmar que entre 1880 i 1895 s'havia mes que doblat el seu tràfec a la línia de Martorell. Tot fa pensar que les fruites i hortalisses baixllobregatines -òbviament les de la riba esquerra- havien trobat en el tren una via ràpida de comercialització a Barcelona i havien iniciat l'entrada al mercat europeu on, almenys la fruita, ja hi era present a començaments de segle.

El transport de vi i aiguardent s'ha de relacionar amb el creixement del sector vitícola a la comarca abans de l'arribada de la fil·loxera. El punt àlgid d'aquest creixement correspon al 1888, malgrat que l'insecte es detectà l'any 1886, però les vendes de vi de 1888 corresponien a collites anteriors. Els anys posterior s'observa una forta devallada. Sabem que bona part d'aquest vi i aiguardent anava al

mercat francès, es lògic per tant una certa regressió en l'exportació quan els vinyars francesos ja començaven a estar restituits, i a més quan la fil·loxera començava a malmetre la vinya de la comarca.

En conjunt, en concepte de productes agraris el valor total de 1880 era de 1.476.830,2 pessetes, valor que al 1895 havia augmentat fins a 2.902.473, per tant, s'havia doblat. Ara bé mentre que en concepte de vi i aiguardent la proporció d'augment havia estat d'un 1.86, el sector de fruïter-hortalisses-llegums ho havia fet en un 2.4. En definitiva, el transport per ferrocarril havia ajudat a comercialitzar productes peribles que, gràcies al baix cost i a la major rapidesa de transport, començaven a penetrar al mercat francès i al mercat europeu, possiblement aprofitant els duits creats per l'exportació de vi i aiguardent quan començà a disminuir dràsticament aquesta exportació al 1892, any en que acabà el tractat de comerç amb França.

El tren, per tant, ajudà a la superació de la crisi agrícola facilitant la comercialització. Pensem que al 1896 el Partit Judicial de Sant Feliu de Llobregat era deficitari en blat i civada i que l'únic cereal produït amb escreix era el moresc (47).

L'arribada de cereals per tren va ajudar a pal·liar aquesta situació. L'observació desglossada dels quadres sobre importació i exportació corresponents als anys 1884, 1885 i 1886, que incloem com a annexos, porta a les següents reflexions (48).

a) La importació de grans, que venien majoritàriament del nord, a més de pal·liar el dèficit existent servia per la fabricació de farines als molins d'El Papiol, Molins de Rei i Cornellà. Un cop la collita de cereals acabada, arribaven als molins tones de cereals a moldre, activitat que es realitzava al llarg de l'hivern quan les feines agrícoles estaven al mínim. En aquest sentit el Canal de la Infanta, a més d'extendre el regadiu per la riba esquerra, va actuar

també com a veritable capital social generador de riquesa industrial en accionar les primeres indústries alimentàries o molins fariners, alguns dels quals seran l'origen de les fàbriques de fideus i pastes, com el cas conegut de la família Oliveres de l'Hospitalet, o bé indústries tèxtils com la fàbrica de filats de la família Ferrer a Molins de Rei. A més, feia possible que els jornalers agrícoles escursessin el seu període d'atur forçós quan minvaven els jornals agrícoles. Aquesta importació de grans generava, d'altra banda, una notable exportació de farina que sortia majoritàriament en direcció Girona.

b) L'exportació de llegum era molt superior a la importació, com succeïa amb el vi, la qual cosa ens indica que els vins baixllobregatins també anaven al mercat francès, encara que en menor proporció que cap al mercat interior. Això ens fa pensar que els vins de qualitat inferior s'aturaven a la zona de Vilafranca per ser transformats en aiguardents. No oblidem però, que a tots els pobles del Baix Llobregat és habitual l'existència d'un carrer o d'un racó de la fassina, prova evident que la destil·lació d'aiguardent era una indústria extesa per la comarca.

c) El dèficit d'oli i de ramaderia fa que, en aquests conceptes, la importació sigui molt superior a l'exportació. Els caps de bestiar venien del nord, possiblement Girona i França, en canvi, la d'oli del sud, de Tarragona.

Aquestes reflexions ens porten a la defensar la hipòtesi següent: en el seu origen l'objectiu de la línia Barcelona-Molins de Rei, que finalment es convertí en Barcelona-Tarragona, era de caràcter especulatiu, fruit d'una conxorxa entre un enginyer anglès i un grup de financers barcelonins vinculats al Banc de Barcelona. Els seus promotors comptaven amb que durant els primers anys la seva explotació no fos rendible, almenys pel que fa al transport de mercaderies, como així va succeir (49). A partir de la dècada dels 70, i gràcies en part

a l'exportació de l'excedent vitícola al mercat francès, l'embalum de mercaderies i, paulatinament, de productes agrícoles va anar creixent. Al costat del vi i dels aiguardents també les hortalisses, les fruites i els llegums foren ràpidament comercialitzats (1880-1895). Gràcies al tren es pal·lià el dèficit blader i s'exportaren les farines que molien les rodes instal·lades al llarg del Canal de la Infanta. Per tant, la xarxa ferroviària de la riba esquerra, fou un fracàs de manera immediata i pels objectius dels promotors, però serví per ajudar a sortir a l'agricultura baixllobregatina de la crisi obrint camins de comercialització als seus productes. Si s'ha dit que la fil·loxera fou una escola d'agricultura per la pagesia catalana, també podem dir que el tren per allà on passava va ser una veritable escola de comerç, primer obrint pas al vi al mercat francès, quan els preus eren alts a França i ací no havia arribat la plaga, i després deixant les vies de comercialització obertes que, en el cas del Baix Llobregat, aprofitaren les fruites -sobretot préssecs i prunes- i, més endavant, les hortalisses. Certament durant els primers anys d'existència del tren a la riba esquerra la comercialització agrícola al mercat barceloní es realitzava amb els mètodes tradicionals com la mula o bé el carro, per una distància curta el nou mitjà de transport encaria el cost. A les dècades posteriors (1880-1900), la reducció de les tarifes ferroviàries pel transport de mercaderies, la intensificació del treball agrícola amb la utilització quasi continuada de la mula o cavall en les feines agrícoles sobretot durant les dècades de l'expansió de la vinya, i l'inici dels intercanvis de llarga distància feren que el transport amb tren comencés a imposar-se, fins i tot per distàncies curtes. En arribar el segle XX, la replantació de la vinya va continuar absorbint molt bestiar de treball, i, a més, la construcció i la millora de la xarxa de camins agraris secundaris van facilitar el transport de les fruites i hortalisses fins a l'estació, intensificant el transport

ferroviari. Per què "los ferrocarriles sin carreteras son como los rios sin afluentes" (50), i alguns pobles, com ara Molins de Rei a la riba esquerra o més amunt Martorell, eren com veritables rius que feien de receptors de carreteres i camins, de manera que la construcció del tren serví a la llarga per estimular la comercialització dels productes agrícoles de la comarca, prenent el relleu al transport a peu de portadores del segle XVIII o a les mules o als més moderns carros fruiters del XIX com tradicionalment s'havia fet per abastir al mercat barceloní, sobretot i de manera molt decissivament al mercat europeu.

13.3.2. L'exportació de fruites i verdures a Europa (1900-1936).

Quan l'any 1907 la Federació Agrícola Catalana-Balear va celebrar a Manacor el seu Congrés anyal amb el tema "L'arbre fruter", els pagesos baixllobregatins, especialment els de la riba esquerra, estaven consolidant les bases del que amb pocs anys seria un notable fluxe exportador. En aquest Congrés el perit agrícola Joan Angel Genís, que era un gran propietari veí de Molins de Rei, en representació de la pagesia de la comarca va presentar el significatiu tema "Importància de la presentació dels fruits, embalatges i medis de transport" (51), aquestes eren aleshores les preocupacions dels pagesos del Baix Llobregat.

Hem analitzat com, a finals del XIX, el ferrocarril feu d'estimulador al comerç de productes agrícoles i com, en aquest context, les fruites i verdures baixllobregatines incrementaven la seva presència entre els productes agraris que s'exportaven. En arribar al segle XX hem optat per estudiar aquest important comerç amb Europa en tres etapes: durant la primera, de 1900 a 1914, la fruita - préssecs i prunes claudies- era la quasi única protagonista, en les altres dues

etapes , de 1914 al 1919 i de 1931 al 1936, al costat de la fruita les verdures adquiriren molta importància.

a) Els primers anys 1900-1914

Tenim poques dades d'aquesta etapa, però l'exportació de fruites a Europa ja estava organitzada , malgrat defectes d'embalatge, mètodes antiquats, etc. La quantitat de fruites i verdures procedents del Pla del Llobregat que durant els anys 1902-1905 passaren per la duana de Port-Bou està resumida en el quadre següent (52).

Quadre 13.35.

Exportació fruites i verdures per Port-Bou del Pla del Llobregat

1902	1.492.570 kg.
1903	2.217.330 kg.
1904	959.310 kg.
1905	1.341.721 kg.

Tinguem present, a més, que la producció baixllobregatina també s'exportava per mar i abastia a l'ensens al mercat barceloní. Aconseguir tractats de comerç favorables amb França, principal mercat i centre reexportador, i també amb Alemanya, Suïssa i Anglaterra era assegurar un bon futur a la fruita baixllobregatina. Per tant, calia estimular les facilitats comercials com embalar millor les fruites i verdures, rebaixar les tarifes de transport i incrementar la velocitat, objectius que la Càmera Agrícola Oficial del Baix Llobregat, fundada l'any 1904, es marcava com a prioritaris per tal de consolidar l'exportació.

Era evident que, a principis de segle, si hom volia ser competitiu i consolidar l'exportació de fruites espanyoles a Europa calia modernitzar-se ,doncs els mètodes emprats fins aleshores eren antiquats.

El sector dels cítrics n'era un exemple, a l'article publicat al 1908 a la Revista de la Cámara Agrícola Oficial del Baix Llobregat "La importación de frutas en Rusia" (53), que era un extracte de la memòria que el cònsul d'Espanya a Odessa envià al Ministeri d'Estat, els aspectes negatius d'aquells vells sistemes d'exportació eren denunciats. Els exportadors espanyols s'havien d'adaptar a les exigències de la demanda i no esperar que fos la demanda la que d'adaptés a l'oferta, ja que sinó Itàlia i Turquia acabarien abastint en exclusiva de taronges i llimones al mercat rus. Segons el consul, els exportadors de cítrics espanyols havien d'abandonar el vell sistema anglès de venda en caixes de 700 unitats i fer-ho amb caixes de 80 ó 100 unitats, negociar tractats aranzelaris preferents, prescindir d'intermediaris. Si s'adoptaven aquestes mesures Alemanya, que comprava les taronges i llimones a Espanya i que no en produïa, continuarà sent un dels països abastidors del mercat rus, al qual venia cítrics espanyols. Aquesta situació grotesca en l'exportació de cítrics es possible que es donés també en altres fruites.

Un any després, al 1909, una societat importadora canesa intentà connectar directament amb els productors de fruites meridionals, per tal d'abastir-se directament sense haver d'acudir a Hull o a Hamburg (54). Per tant, molt abans de la conjuntura favorable a l'exportació agrícola creada per la primera guerra europea, els camins de la comercialització de l'agricultura baixllobregatina a Europa ja s'havien començat a perfilar.

Mentre les cases importadores europees anaven organitzant-se també els pagesos estructuraven les seves xarxes comercials. D'aquests anys tenim notícies que el Ministeri d'Hisenda multà amb 2000 pessetes a un pagès de Molins de Rei per exportar fruites a França pel seu compte, era el juny de 1906 (55). Al 1910 els pagesos multats foren diversos, majoritàriament de Molins de Rei, però també de Sant Feliu i

Sant Joan. El Ministeri d'Hisenda volia que tinguessin una patent d'exportadors i que cotitzessin com si es tractés de productes industrials, situació que quedà regulada eximint d'aquestes obligacions al pagès que només venia productes propis, però no als grans comerciants exportadors. Tanmateix la reforma aranzelaris que el govern francès volia imposar, que tendia a gravar les fruites i verdures i a barrar el pas als fruits primerencs possiblement per afavorir els productes d'Alger, preocupava a la Cambra Agrària baixllobregatina i als pagesos fruteraires que lluitaven tossudament per aconseguir un bon tractat comercial no únicament amb França sinó amb tots els països europeus.

A principis de segle els préssecs de Molins de Rei i les peres de Sant Joan començaven a tenir sortida al mercat europeu, especialment a França i Anglaterra. Maspons i Camarasa, recollint dades de Bonaventura Raspall (56), pagès exportador de S.Feliu de Llobregat, ens dóna les següents dades de producció de fruita :

Quadre 13.36.

Producció mitjana anual, quinquenni (1905-1910) , tones (57).

pobles	préssecs	peres	prunes	cireres	pomes	taronges	nespres	TOTAL
Ma	10	10						20
SA	120	10						130
SV	130	100	60	5	75	25	10	405
STC	150	150	15	5	100	50		470
SB	200	850	20	10	1.500	450	20	3050
EP	75	25			25	25	10	160
V	50	80	50	10	80	150	15	435
G	30	50	20	10	75	120	10	315
P	20	50	10	5	25		0,5	110,5
MR	250	200	50	2	250	35	30	817

SF	150	250	40	1	250	45	20	756
SJ	100	400	20	5	450	20	60	1055
C	50	60			30	10	15	165
Total	1.335	2.235	285	53	2.860	930	190'5	7888,5

Les pomes i les peres eren les principals produccions, però el préssec es situava en tercer lloc. La producció de taronges era molt superior a la de cireres i prunes, fruites de nomenada de la comarca. Sant Boi es destacava com centre de producció de fruita de la comarca seguit a la riba dreta de Sant Vicenç i Santa Coloma. A la riba esquerra Sant Joan Despí, Molins de Rei i Sant Feliu de Llobregat sobresurtien del conjunt. Geograficament aquests sis pobles determinen la zona d'especialització frutícola, tot i que Viladecans i Gavà tenien també una producció notable de fruita.

L'anomenada que adquiriran els préssecs de Molins de Rei, així com el paper de centre de comunicacions d'altres nuclis productors de fruites i el disposar d'una bona estació amb coberts per carregar els vagons, faran que Molins de Rei esdevingui protagonista privilegiat d'aquest procés d'exportació de fruita que s'inicià amb el segle, però que prengué més volada quan els fruiterars s'extingueren pel secà a causa de les crisis de malvenda del vi i també esperonats per bon preu de fruita i la possibilitat d'exportar-la.

Durant la primera dècada d'aquest segle Maspons i Camarasa diu que una de la riqueses agrícoles més importants de la comarca era la fruita "en abundància si cullen préssecs, pomes, peres, cireres, prunes" (58). També explica com la cirera de Sant Climent de Llobregat disputava el mercat barceloní a la de Caldas de Montbuy. És curiós com, tot i que els cítrics no arrelaren tant com al Maresme, la producció de taronges al Baix Llobregat al quinquenni 1905-1910 ascendia a 930 tones, en un moment en que la competència de la taronga del llevant espanyol feia entrar en decadència la del Maresme.

A alguns pobles dèltics, on les carbasses de cabell d'àngel creixien amb rendiments molt elevats, hi havia costum de fer confitures i arrobs que es venien directament a les confiteries de Barcelona o bé a la fira de Sant Fong, treien-ne un bon profit.

Les malalties, les inundacions, els freds tardans van fer disminuir la producció de fruita als anys 1910 i 1911, producció que començava a ser excessiva per la demanda interior que encara no consumia grans quantitats de fruita en fresc. Malgrat tot, aquells anys, la major part d'aquesta producció de fruita es consumia en fresc. L'exportació a Europa començava a absorbir part d'aquest excedent, i, a més nom preveia la implantació d'indústries de conserves, procés que possiblement l'extraordinària conjuntura exportadora creada per la primera guerra mundial frenà. Entre 1900 i 1910 encara no hi havien fàbriques de conserves, però començaven a instal·lar-se les primeres serreries, que a més de fer caixes per les fruites baixllobregatines en més d'una ocasió serviren per fabricar empaquetges per les exportacions valencianes, molt més avençades en l'aventura de conquerir el mercat europeu potser per què el mercat urbà valencià era més petit que el català i l'espai agrícola hortofrutícola més extens que el baixllobregatí.

Les primeres fàbriques de conserves de fruites de la comarca nasqueren al mateix temps que es consolidava la corrent exportadora a Europa, entre 1910-1920, per exemple a Molins de Rei al 1916 Pedrerol i Mir hi instal·là la primera fàbrica de conserves (59). Aquestes indústries actuaren de reguladores de la oferta, ja que quan aquesta no era absorbida per la demanda, les conserves permetien que no es malmetés l'excés de producció. Durant els primers anys del segle el mercat europeu actuà d'estímul positiu a la producció de fruita baixllobregatina, sobretot el francès i l'anglès, i més endavant també el suís, el belga, el holandès i l'alemany.

L'exportació al mercat europeu, juntament amb les primeres indústries de conserves i el canvi d'hàbit alimentari del mercat interior -els homes de la FACB no es cansaven de fer conferències i treballs de divulgació per fer incorporar la fruita a la dieta quotidiana de les classes populars- feren que s'absorbís abastament la producció tradicional de la comarca i que l'especialització frutícola tendís a expandir-se en el període que va de la superació de crisi agrícola finisecular a la segona República, malgrat la desorientació i crisi que seguí a la postguerra europea .

En resum, durant aquesta primera etapa de 1900 a 1914, l'exportació de fruita al mercat europeu estigué protagonitzada en un primer moment pels pobles de la riba esquerra, gràcies a la millor xarxa de transports de que gaudien. En una llista d'exportadors de fruites de la comarca d'un agent d'aduanes de Cerbère, que correspon aproximadament al 1914, hi consten 106 remitents, dels quals 62 eren de la riba esquerra i 44 de la dreta. El pobles que sobresurten són Sant Vicenç, Sant Feliu i Molins de Rei, seguits de Pallejà a la riba dreta i de Sant Joan a la riba esquerra. Aquests foren segurament, juntament amb alguns pobles veïns , els protagonistes de la conquesta del mercat europeu. Un fet curios és el títol que porta l'esmentada llista "Remitentes de frutas de la comarca de Molins de Rei" (60). Aquest títol que sembla confirmar el protagonisme dels pobles de la riba esquerra en l'exportació de fruita, especialment Molins de Rei. Recordem que a aquest municipi es va crear a mitjans del segle XIX la única subdelegació del IACS de la comarca i que la gran propietat era veïna. La causa d'aquest protagonisme l'hem de cercar però en l'important estació de tren, acondicionada per carregar molts vagons alhora, i en el fet de ser centre radial de moltes carreteres de segon ordre, que convertia Molins de Rei en important cruïlla de camins i centre de comunicacions, a més de passar pel mig del seu nucli urbà la

carretera nacional Madrid-Barcelona. Així l'estació de Molins era receptora de moltes tones de fruita dels pobles veïns de l'altra banda del riu i de la pròpia riba que sortien cap a la frontera en ferrocarril. D'altra banda si cap al 1914 existien 106 remitents de fruita per l'exportació està clar que aquesta corrent comercial feia anys que existia. L'esclat de la guerra europea per tant no serà la causa de l'exportació, sinó l'esperò que la farà créixer i la farà extensiva a altres productes agrícoles com les hortalisses que fins aleshores quasi no s'exportaven, si exceptuem els espàrrecs gavanencs. Sabem que durant la primera dècada dels segle l'espàrrec gavanenc ja s'exportava a Londres (61), però les hortalisses pugaren al carro de la corrent exportadora quan ja les fruites havien obert anys abans el camí. A més l'exportació valenciana, que anualment venia a comprar a Catalunya uns tres milions de caixes per l'exportació, deuria ser també un bon exemple a seguir (62).

Aquest primer assaig exportador de fruites (1900-1914) serví d'estímul i model perquè més endavant les carxofes, els ensiams i les escaroles baixilobregatines, també participessin en la corrent exportadora que es concretà en dues conjuntures diferents: la I Guerra Mundial i el boom dels anys trenta.

b) L'impuls a l'exportació: la guerra europea (1914-1919).

L'esclat de la guerra europea va fer que "la producció i el consum i totes les relacions derivades d'aquests dos fenòmens" s'alteressin fortament (63). L'any abans, al 1913, el Centre Agrícola del Maresme i la Cambra Agrícola Oficial del Baix Llobregat s'havien reunit per coordinar-se i obtenir avantatges en el tractat de Comerç amb França pels productes agrícoles de les dues comarques (64). Les patates primerenques del Maresme -les famoses Royal Kidney-, les taronges, que també es cultivaven al Llobregat i les fruites

baixllobregatines tenien les portes obertes d'Europa (65). La guerra disparà els preus, i la carestia d'aliments feu que l'exportació augmentés durant aquells anys. En aquest sentit la declaració de zona neutral va beneficiar a l'agricultura baixllobregatina.

La manca de crèdit però frenava l'expansió comercial de l'agricultura, és per aquesta causa que la Federació Agrícola Catalano Balear va aprovar la creació d'un Banc Nacional Agrari "com a medi per sol.lucionar la crisi econòmica agrària que atavessem dat que el Govern i el Banc d'Espanya es neguem a auxiliar als agricultors" (66). Quina crisi si l'exportació augmentava? Si bé en un primer moment els homes de la Cambra Agrària es mostraven optimistes ja que la conjuntura era "altament favorable per conquerir nous mercats" (67), a mesura que avançava la guerra l'augment de preus anà seguit d'un increment notable dels salaris i dels adobs. Aquest augment simultani de salaris i d'adobs fou la causa que en acabar la guerra l'agricultura de la comarca es colapsés.

La conjuntura alcista va fer que alguns productors i comerciants sense escrúpols atenguessin comandes europees amb frau, fet que desprestigià l'agricultura catalana. Al maig de 1915 la Cambra Agrícola Oficial de Catalunya va fer una crida contra el frau per tal de saber aprofitar la bona ocasió per conquerir mercats creada per la guerra. La Cambra Oficial i altres associacions demanaren al Govern que agilitzés els transports per tal de poder abastir el mercat europeu. En aquest context el naixement de la Mancomunitat fou rebut amb entusiasme pels homes de la Cambra Agrícola Oficial del Baix Llobregat, no únicament perquè significava un "reconeixement implícit de la nostra personalitat", sinó perquè hom esperava de la Mancomunitat que arrangés, carreteres, recs, comunicacions telefòniques, camins veïnals, etc., elements tots ells que beneficiarien a l'agricultura (68).

Catalunya era una de les zones que més es podia beneficiar de

l'exportació agrícola als països en litigi. Per això quan el govern es va fer enrera dels bonos d'exportació que havia promés els homes de la Cambra Agrària del Baix Llobregat, que representaven els grans propietaris i simpatitzaven amb la Lliga, van interpretar la seva conducta com poc respectuosa per Catalunya (69).

La guerra també causà problemes a l'agricultura baixllobregatina. Al març de 1916 els enginyers agrícoles no podien treballar perquè no rebien drogues(70). El sulfat de coure, que habitualment era importat d'Anglaterra, no arribava i això durant uns anys en que calia molt ja que al 1915 el mildiu s'ensenyorí de les vinyes de la comarca.

Així mentre l'alça dels preus agrícoles va estimular l'exportació, el cost dels productes començava a augmentar vertiginosament i, per tant els ingressos dels pagesos a disminuir. Potser aquesta és l'explicació del títol d'un article, publicat al gener de 1916 a la revista de la Cambra baixllobregatina, on s'afirmava que l'agricultura catalana, i per tant la baixllobregatina, no va saber aprofitar al màxim la conjuntura bèl·lica ja que en iniciar-se l'any 1916 encara es plantejava la "Urgente necesidad de ampliar la exportación" (71).

c) La represa i els anys trenta (1931-1936).

Acabada la I Guerra Mundial l'agricultura passà uns anys crítics, l'encariment dels costos de producció no estava compensat pels preus de venda. En aquest context, l'exportació passà per uns anys difícils, dels quals no disposem d'informació, però se'ns fa difícil creure que desaparegués.

Els nuclis més actius, sobretot els grans propietaris veïns que havien participat en l'exportació, no es resignaren fàcilment i, davant la nova situació econòmica, intentaren cercar una alternativa.

A Molins de Rei, al 1921, sorgí una institució que portava un nom ben suggerent "Fomento Agrícola, Industrial y Comercial" que es testimoni de la voluntat de no deixar morir el corrent exportador de fruita baixllobregatina cap a Europa.

A finals dels anys vint l'exportació a Europa passà novament per uns anys d'eufòria. Sabem, per exemple, que a Gavà la producció d'espàrrecs assolí el màxim durant la dècada 1925-1935: les collites d'aquells anys representaven el 20% del total espanyol (72) i majoritàriament s'enviaven al mercat londinenc.

Entre 1930 i 1936 el fenomen exportador prengué força. Fins i tot després de l'esclat de la guerra s'enviaren fruites i verdures baixllobregatines a Europa. D'aquests anys disposem de sèries quantificades que analitzarem amb l'ordre següent: primer les corresponents al Sindicat Agrícola de Sant Boi, després les dades de llicències d'exportació que concedia l'Ajuntament de Molins de Rei al 1933 i finalment les dades del Baix Llobregat de la Memòria de 1936-1937 de la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya, .

Als anys trenta l'especialització en fruiters per l'exportació era una realitat, així ho testimonia el creixement de pruneres i presseguers al secà, que suportaven millor el transport. Això féu possible una major dedicació a hortalisses de les terres de regadiu al mateix temps que bona part de les fruites de regadiu s'orientaven al consum local. Als anys trenta la poma no s'exportava i els cítrics havien desaparegut definitivament desplaçats pels valencians. A Sant Feliu de Llobregat, prenent com a referència els càlculs que féu Llovè-Montros (73) podem classificar l'exportació seguint les proporcions següents:

Quadre 13.37.

Exportació = Roses de Llobregat, 1936

	Regadiu		Secà	
	Exportació	Consum local	Exportació	Consum local
Peres	5%	95%		
Préssecs	15%	85%	50%	50%
Pruna japonesa	30%	70%	50%	50%
Pruna país	10%	90%		
Pèsols	30%	70%		
Ensiam Trocadero	90%	10%		

Els préssecs i les prunes de secà havien assolit un protagonisme rellevant en l'exportació, i en aquest sentit l'increment de la pruna claudia, que es consumia preferentment al nord d'Europa, va fer que l'extensió dedicada a aquest fruiter cresqués i que el vaticini que la Revista de la Cambra Agrària feia l'any 1914 fos cert "Dintre de pocs anys si no té destorps la valua del seu mercat resbassarà la del préssec que fins avui havia tingut el primer lloc entre tots els arbres fruiters" (74).

Quins eren els països receptors d'aquests productes baixllobregatins?. Les peres anaven a França i Anglaterra, els préssecs de regadiu a França, Alemanya i Suïssa i els de secà a França, Suïssa i Bèlgica, la pruna japonesa i la del país a Anglaterra, Bèlgica i Holanda, la de secà a Anglaterra i França, els pèsols s'orientaven al mercat francès i l'ensiam "trocadero" era comprat per Alemanya, Suïssa i Bèlgica (75).

El Sindicat de Sant Boi al 1933, només els mesos de maig i abril, va enviar, per Port-Bou i per Irun, un total de 3336 caixes d'ensiams i escaroles que anaven destinades al mercat francès, majoritàriament Paris (81,08%). Les carxofes enviades pel Sindicat al mercat francès, durant l'abril del mateix any, totalitzaven 44.289 Kg. Paris se'n emportava la part més gran (28,31%) però els punts de distribució eren més repartits (76). No sabem quina proporció d'aquests

productes eren posteriorment reexpeditos, és probable que una bona part d'ensiams i escaroles passessin per París per ser consumits a Bèlgica, Holanda o Anglaterra.

Quadre 13.38.

Sindicat Agrícola - Sant Boi: exportació total (nombre caixes), 1930-33.

Producte	1930	1931	1932	1933
Ensiam-escarola			125	10116
Escarxofa		730	74	2251
Pruna	861	203		
Cireres				60
Préssecs				5
Ametllers				7

Aquest quadre és orientatiu ja que les sèries que hem emprat per elaborar-ho eren incompletes i per tant no recull correctament les dades absolutes. Dues qüestions però se'n deriven: una represa de l'exportació, que es consolida l'any 1933 -any abans del cupo imposat pel govern francès-, i la presència quasi dominant d'hortalisses en l'exportació de la riba dreta i del delta, per contrast amb la riba esquerra on les fruites ocupaven el primer lloc.

A partir de l'anunci de la política de "cupos" foren els Ajuntaments els responsables d'expedir llicències d'exportació de fruites i verdures. Habitualment es concedien a pagesos veïns, que organitzats en Sindicats agrícoles o bé en Mutues pageses protagonitzaren bona part de l'exportació. En aquest sentit, el cas estudiat del Sindicat Agrícola de Sant Boi n'és un bon paradigma, com també ho pot ser-ho el Sindicat de Productors Agrícoles de Molins de Rei que organitzava l'exportació cap a França dels petits productors de préssecs. També es concedien llicències a grans productors individuals de la zona i a comerciants foranis, habitualment valencians, però el

pes majoritari de l'exportació, quan a nombre de llicències i a quilos de fruites i verdures exportades, requeia sobre les organitzacions de petits productors.

Quadre 13.39.

Exportació - Molins de Rei, 1933. Hortalisses-fruites, exportadors.

	Molins de Rei	Barcelona Catalunya	València	Total	% s/total
V-H Kg	1.950.360	333.360	150.650	2.434.370	31,17
%	80,12	13,69	6,19		
F Kg.	4.783.500	432.200	160.500	5.376.200	68,83
%	88,98	8,04	2,98		
H-F Kg.	6.733.860	765.560	311.150	7.810.570	
% exp.	86,21	9,80	3,99		

En aquest quadre d'exportació de fruites i verdures de Molins de Rei (77) podem observar com a la riba esquerra les fruites eren les protagonistes de l'exportació, a l'ensembl que els comerciants-exportadors aliens a la producció local s'aprofitaven en quasi un 15% de les llicències d'exportació que concedia l'Ajuntament de Molins de Rei.

L'any 1933 fou el darrer que s'exportà amb una certa normalitat, a partir de 1934 l'aplicació de la política proteccionista del govern francès a les seves fruites i hortalisses, popularment coneguda com el cupo, complicà les coses i començaren les restriccions. Malgrat això, fins i tot un cop iniciada la Guerra civil, l'exportació es mantingué.

Fins al 1934 no s'aplicaren els contingents però, l'any 1932, l'ambient ja estava enrarit. No és gens estrany doncs que al 1932 en Josep Mª Valls, conegut enginyer agrícola vinculat a la Mancomunitat, fes una conferència al Sindicat Agrícola de Molins de Rei titulada

"Orientacions per encarrilar alguns problemes que planteja el règim de contingents imposat per França" (78) i que una carta de la "Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya" dirigida a l'alcalde de Molins, del 1-IX-1932, la Secció de fruites i verdures mostrés preocupació per les "recents disposicions dels governs de França i Anglaterra, que amb les seves mesures proteccionistes tant greu problema han creat a la nostra producció destinada en gran part a l'exportació". En una carta posterior, del 14-XII-1932, dirigida també a l'alcalde de Molins de Rei i signada per la "Junta Reguladora de Exportación de Fruta fresca a Francia" es comunicava que les alcaldies haurien d'intervenir en el procés exportador concedint les llicències, norma que ens ha permès analitzar els trets de l'exportació molinenca de 1933.

L'anàlisi estacional de les dades ens indica que el màxim d'exportació de fruites era a l'estiu. Durant el mes de juny s'exporten 3.210.900 de fruita, majoritàriament préssecs i prunes. El màxim d'exportació de verdures correspon al març, sent l'ensiam el protagonista. Els mesos de maig i juliol l'exportació també era intensa, en el primer mes es tractava d'una exportació mixta de fruites i verdures, i en el segon únicament de fruites (Veure annexos).

El malestar per les restriccions a l'exportació augmentà els anys posteriors, sobretot quan a partir de l'1 de gener de 1934 l'exportació a França dels productes no podia efectuar-se sense una autorització d'importació del Ministeri d'Agricultura francès. Els Ajuntaments, Sindicats i Associacions pageses de la comarca s'organitzaren i formularen un veritable programa reivindicatiu per tal de flexibilitar les exportacions de fruites i verdures. Al 1934 l'exportació de fruites i verdures sembla que fou molt inferior a la de l'any anterior.

Quadre 13.40.

Exportació de fruites des de l'estació de Molins de Rei (79)

	1931	1934
maig	180459 kg.	174043 kg.
juny	2560310 kg.	1363899 kg.
juliol	1600410 kg.	468222 kg.
agost	230510 kg.	48955 kg.

Totals   4571689 kg.   2055119 kg.

Així doncs, abans de l'esclat de la guerra civil el nou marc comercial creat per la política proteccionista francesa fuetejà fortament l'exportació baixllobregatina de manera especialment intensa a causa del paper d'intermediari que tenia França en relació als mercats del Nord d'Europa. El quadre 13.40 ens mostra com des de l'estació de Molins de Rei el volum de fruites va decreïxer entre 1931 i 1934.

Gràcies a la Memòria de la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya, corresponen a l'exercici 1936-37, (80) tenim una relació global de l'exportació de verdures a Europa de les comarques del Maresme i del Baix Llobregat. Així hem pogut determinar quins eren els mercats europeus més importants per les verdures i hortalisses baixllobregatines, i també quines d'aquestes verdures eren les més exportades. No tenim però informació de l'exportació de fruita.

Al 1936-37 l'ensiam trocadero era el que més sortida tenia a tots els països: Anglaterra, Suïssa, Luxemburg, Bèlgica, Holanda. Les carxofes seguien en importància, sobretot al mercat suís i belga, el frissée i l'ensiam romà tenien també molta importància a Suïssa, i el pèsol era molt apreciat a Suïssa. França únicament és esmentat com a país de trànsit.

Durant aquell exercici el mercat que més mercaderies havia rebut de l'exportació conjunta Maresme-Llobregat era el d'Anglaterra, seguit de Suïssa i Bèlgica.

D'ensiam trocadero se'n havia exportat 450.472 caixes, de les quals 266.202 eren al Maresme (59%) i, la resta, 184.270 (41%), del Baix Llobregat. El pèsol era una verdura majoritàriament del Maresme, tant el pèsol indià com el pèsol nano, en canvi les carxofes eren exclusivament baixllobregatines. El frissé era quasi tot baixllobregatí, malgrat que també se n'exportava una petita quantitat del Maresme. Els naps, les coliflors i els juliverts tots procedien del Maresme.

Els pobles del Baix Llobregat participaven d'aquest moviment exportador sobretot amb ensiams i carxofes, com indica el quadre següent.

Quadre 13.41.

Exportació de verdures (caixes ó embalums)- Baix Llobregat, 1937					
	Trocadero	Carxofes	E. francesa	Frisée	Total
Hospitalet	38074	7211	780	1940	48005
Papiol	2220				2220
Pallejà	52				52
Cornellà	1718			1159	2877
Sant Feliu	17582				17582
Sant Boi	13734	124			13858
Molins de Rei	32822				32822
El Prat	78068	7294	3755	4744	93861
	-----	-----	-----	-----	-----
Total	184270	14629	4535	7843	211277
Valor en pessetes	648515,65	144847,49	17068,75	18901,63	829333,52

L'ensiam trocadero era l'hortalissa que més guanys va donar a

l'exportació baixllobregatina d'aquell any i també al valor dels diversos productes agrícoles exportats conjuntament pel Maresme i pel Baix Llobregat, seguit de les carxofes, el frisée i l'escarola francesa (81).

Les collites del Maresme eren les més primerenques de manera que les primeres caixes enviades procedien del Maresme que exportava per un valor global de 1.243.638,42 pessetes; en canvi, el Baix Llobregat ho feia per un valor un xic inferior de 829,333, 52 pessetes (82). Quan a mercats, els ingressos més importants d'aquest exercici els va proporcionar el belga, seguit del anglés , el suís i l'holandés.

En resum, si comparem aquestes dades de la Federació de Sindicats Agrícoles amb les de Molins de Rei al 1933, elaborades a partir dels permisos d'exportació, les del mateix poble dels anys 1931 i 1934, amb les del Sindicat Agrícola de Sant Boi, podem defensar la hipòtesi que l'exportació de verdures fou més important a la riba dreta i al delta, en canvi, les fruites quasi protagonitzaren l'exportació de la riba esquerra.

Una altra hipòtesi que s'ens imposa és que l'organització de l'exportació estava protagonitzada per les organitzacions sindicals, de manera que la presència de productors individuals o bé d'exportadors o comerciants foranis era poc important. Això ens porta a una reflexió final: la capacitat organitzativa dels pagesos i la vida associativa que durant les primeres dècades del segle XX van fer néixer nombrosos sindicats van fer possible que els petits pagesos participessin del benefici de l'exportació, fent que la mitjana propietat veïna i fins i tot la petita visqués uns anys d'eufòria econòmica paral·lels als de la recuperació de la iniciativa social i política de les classes popular que acompanyà la II República. Gràcies a aquest procés es van canalitzar a favor dels segments petits i mitjans de l'estructura de la

propietat uns guanys dels que, sense l'existència dels sindicats, haguessin gaudit únicament els grans o els mitjans propietaris. Certament el grup social que més prosperà fou el dels propietaris mitjos que es dedicaren a organitzar l'exportació, convertint-se sovint en veritables comerciants i engrossin les files de la gran propietat. Així emergeix la figura dels fruiteraire a la riba esquerra i, en general, la del pagès dinàmic organitzador de l'exportació, homes que constituïren el motor del grup social vertebrador de la vida política baixllobregatina de la primera meitat del segle. Ells feien de nexa d'unió entre la petita i la gran propietat i controlaven la vida política local, i vers ells es canalitzaren bona part dels beneficis de l'exportació.

13.4. Conclusions.

A la comarca del Baix Llobregat la resposta a la crisi finisecular adoptà els trets següents:

- Quan a sòl cultivat a la riba esquerra, entre mitjans del segle XIX i la tercera dècada del segle XX, s'observa una tendència a l'estagnament i/o disminució de la superfície conreada. Aquesta tendència també es manifesta a la riba dreta i al delta però amb una cronologia més tardana, a partir de la penúltima dècada del segle XIX. A la zona dèltica el creixement del sòl cultivat fou important fins al 1860.

- La nova organització productiva que sorgí com a resposta a la crisi, que es manifestà paral·lelament a la reducció de la superfície cultivada, adoptà el camí de l'especialització en la producció de fruita, recolzant-se en una vella tradició baixllobregatina, i de la intensificació de l'ús del sòl de regadiu, produint un excedent de fruites i hortalisses que es comercialitzava

al mercat barceloní i que, a partir de finals del segle XIX, començà a exportar-se a Europa .

- Els conreus de secà visqueren una profunda reestructuració. La vinya ja no ocupà mai més l'enorme quantitat d'hectàrees d'abans de la fil·loxera. L'olivera tendí a créixer a les dues ribes, en canvi, al delta, el garrofer va incrementar la seva presència. A les dues ribes , i especialment a la dreta i a les vessants muntanyoses del Garraf, el reboscament fou molt intens. Els fruiters de secà, cirerers a la dreta i presseguers i pruneres a l'esquerra, ocuparen bona part de les terres de secà de muntanya, de manera que les antigues vinyes es convertiren en camps de fruiters de secà o es reboscaren.

- La riba esquerra, gràcies a la bona xarxa de comunicacions de que gaudia, va superar més ràpidament que les altres àrees de la comarca els efectes negatius de la crisi agrària finisecular. Si bé la construcció del primer tren de la comarca al marge esquerra responia a interessos aliens a l'agricultura baixllobregatina, a partir de 1880 l'existència del ferrocarril va obrir alternatives a una agricultura dinàmica i intensiva, que havia assajat l'exportació a Europa amb tren durant els anys que la fil·loxera delmà la producció vitivinícola francesa.

- A inicis del segle XX la millora de les comunicacions de la comarca féu que també la riba dreta i el delta es sumessin a l'aventura exportadora iniciada per les fruites de la riba esquerra a les que s'hi afegiren les hortalisses dèltiques. La conjuntura creada per la primera guerra europea serví d'esperó positiu a una corrent exportadora que ja existia. Després de superar les dificultats dels anys de post-guerra, als anys trenta aquesta corrent exportadora baixllobregatina tornà a viure un període dinàmic i de represa, que quedà estroncat amb la dissortada guerra "incivil" provocada per l'exèrcit, però que la política aranzelària francesa ja havia fet recular a causa de l'actitud

proteccionista que adoptà des de 1934.

- Finalment, la persistència de la petita i mitjana propietats (capítol 12), així com l'increment de la riquesa veïna durant aquestes dècades (capítol 8), ens permeten formular la hipòtesi que la implantació de les relacions de producció i distribució capitalistes a l'agricultura baixllobregatina es féu, en part, gràcies a l'especialització en fruita i hortalisses de molts petits productors que, associats en sindicats a partir de la llei de 1906 (capítol 14), participaren plenament de la corrent exportadora. Aquests petits productors pogueren obtenir ingressos elevats gràcies a l'explotació de la mà d'obra familiar, a la proximitat al mercat barceloní i a la facilitat de l'exportació a Europa. Els grans propietaris també participaren dels beneficis de l'exportació, però els elevats costos en mà d'obra i en adobs -que en l'explotació familiar s'aminoraven intensificant el factor treball- en limitaren els efectes. En canvi els propietaris mitjans veïns, que prengueren la iniciativa exportadora abans de la creació dels Sindicats Agrícoles, comengaren a emergir com a nous rics i es convertiren en pagesos comercialitzadors de la producció dels més prudents o dels més petits que no s'atrevien o no tenien capacitat econòmica per fer-ho.

NOTES

1. R.GARRABOU "La crisi agrària espanyola de finals del segle XIX" *Recerques*, núm 5, Barcelona 1975, p.163-216.

2. R.GARRABOU i J.PUJOL "El canvi agrari a la Catalunya del segle XIX" *Recerques* 19, Barcelona, 1987, p.35-83. En aquest article analitzen alguns aspectes que caldria conèixer en profunditat per qüestionar la visió excessivament positiva que, segons els esmentats autors, és despren dels treballs pioners d'història agrària catalana de J.Vicens Vives i d'Emili Giralt. Per conèixer la naturalesa del canvi agrari del segle passat Garrabou i Pujol treballen en "l'anàlisi de l'ús del sòl, de la distribució de conreus, la implantació de noves rotacions i la cristallització de línies d'especialització". Intenten també determinar si la intensificació agrària del segle XIX afectava a "illots", com deia J.MALUQUER al *Primer Col·loqui d'Història Agrària*, octubre 1978, -"Les relacions entre agricultura i indústria en el desenvolupament capitalista català. Algunes hipòtesis", Institució Alfons el Magnànim, València, 1983, p.199-212- o bé si era un fenomen més general.

3. El Grupo de Estudios de Historia rural està integrat per Domingo Gallego Martínez, José Ignacio Jimenez Blanco, Enrique Roca Cobo, Jesus Sanz Fernandez, Juan Francisco Zambrana Pineda i Santiago Zapata Blanco. La majoria són economistes de formació i treballen amb plantejaments macroeconòmics que no convergeixen amb el tipus d'estudi que nosaltres fem però que ens serviran sovint de referència en aquest capítol. De la *Historia agraria de la España contemporánea*, Barcelona, Crítica 1985-86, hem extret reflexions del segon volum R.Garrabou i J.Sanz, eds. "Expansión y crisis 1850-1900", però també hem consultat el primer volum A.García Sanz i R.Garrabou "Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)" i el tercer R.Garrabou, C.Barciela i J.I.Jimenez Blanco eds. "El fin de la agricultura tradicional (1900-1960)".

4. Aquest seminari, organitzat per R.Garrabou, comptà amb la participació d'agraristes estrangers com el francès G.Désert "La prospérité dans la crise? L'élevage français pendant le dernier tiers du XIXè siècle", l'italià F.Cazzola "Aspetti e problemi della crisi agraria in Italia", l'alemany Hans-Jürgen Phule "La crisis en la agricultura alemana", l'anglès F.M.L. Thompson "The effects of Agricultural Depression in Britain, 1870-1914". Les col·laboracions espanyoles estigueren protagonitzades pels membres del GEHR, però també hi presentaren comunicacions R.Robledo "Crisis agraria y exodo rural: emigración a ultramar 1882-1920", L.German i C.Forcadell "La crisis finisecular en la agricultura interior: al caso de Aragón", J.M.Martínez Carrión "Expansión agrícola y desarrollo capitalista: el sector agrario murciano en la crisis de fin de siglo (1876-1914)", el mateix R.Garrabou, J.Pujol i d'altres.

5. R.GARRABOU, *Historia agraria de la España contemporánea*. 2 vol, p. 103.

6. P.VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, 4 vol., Barcelona, Ed 62, 1966.

7. P.VILAR, op. cit., vol.III, p.633-644.

8. R.GARRABOU i J.PUJOL, *Recerques* 19, op.cit. p.43.

9. Aquest quadre ha estat confeït amb dades extretes dels Avance estadístico..., de la J.C.A., pels anys 1885 i 1922. Les dades de la columna de 1944-47 les hem extret del estudi de LLOVET MONT-ROS, J. Contribución al estudio general de la agricultura en la provincia de Barcelona, Anales de la Escuela de Peritos Agrícolas ..., Vol. VII, Barcelona, 1948.

10. De les 3489 hectàrees de fruiters de 1944 unes 1496 són de secà, fet insòlit fins aleshores ja que la majoria de camps de fruiters es trobaven a la plana regada amb conreus associats, excepte les cireres de Sant Boi i alguns préssecs de la riba esquerra. M.RIBAS i FASTALLÉ, pagès de Castellbisbal, al seu llibre Castellbisbal 1900-1940, Col. Memòries, Castellbisbal, 1983, explica el procés de substitució de la vinya per fruiters de secà durant les primeres dècades del segle.

11. Aquests quadres han estat confeïts amb dades extretes dels Avance estadístico..., de la J.C.A., pels anys 1885, 1896 i 1922. Les dades del partit judicial de Sant Feliu de 1862 són del AHCSFLL, Estadístiques de producció .

12. En els apèndixs al present capítol oferim els resums de cultius per municipi, dels quals hem extret les dades. Les fonts per elaborar-los han estat els diversos amillaments consultats dels anys corresponents (columnes d'entre 1850 i 1872), resums de cultius localitzats en els arxius municipals i, pel 1954, les dades del cadastre.

13. La major part d'aquesta informació està extreta de documentació fiscal, que tendeix a fer créixer aprofitaments com el bosc i a amagar altres aprofitaments més productius. Per tant és molt possible que la superfície de bosc sigui més gran que la declarada. La superfície erma, que l'hem classificada amb els conreus de secà, possiblement encobreixi cereals de secà o altres conreus més productius. Els problemes relatius a l'ocultació fiscal ja els hem tractat en un altre part d'aquest treball però tanmateix hem de recordar-los i tenir-los presents en analitzar quadres i dades .

14. No comentem les dades de Sant Feliu del 1923, així com tampoc les últimes de Molins de Rei, per què ambdós municipis al 1916 van engrossir els seus termes municipals amb terres pertanyents al antic municipi de Santa Creu d'Olorda.

15. El cas de Sant Boi, en que la presència percentual de bosc augmenta al 1954 -no però els valors absoluts- mereix un comentari a part per què pensem que respon al creixement de la superfície improductiva relacionada amb fenòmens urbans i de creixement industrial.

16. Obviament l'augment espectacular d'aprofitaments de muntanya a Sant Feliu i a Molins de Rei es deuen a la incorporació a aquest dos termes municipals l'any 1916 dels boscos de Sant Creu d'Olorda .

17. La família Albareda durant els anys de la Segona República, i més endavant a la postguerra, encara sollicitava rebaixes per fil·loxera argumentant que les nombroses hectàrees que posseïxen a Pallejà només poden pagar com erms ja que aquesta és la situació en que troben encara després de la famosa plaga.

18. ASA-SBLL, Enquesta enviada per l'Institut Agricole International, Beauvais (Oise), desembre 1913.

19. Quadre elaborat amb les publicacions següents: Ministerio de Agricultura, industria, comercio y obras públicas. Dirección General de Agricultura, Industria y Comercio. Lista de los establecimientos de horticultura, jardinería y arboricultura, sometidos a visitas periódicas de inspección y que reúnen las condiciones acordadas por la convención filoxérica de Berna. Madrid, 12 de marzo de 1902. Ministerio de Fomento. Dirección General de Agricultura. "Lista de establecimientos de horticultura, jardinería y arboricultura, que reconocidos por el personal del servicio agronómico, en cumplimiento de lo prevenido en el artículo 25 de la Ley de Plagas del Campo, de 21 de mayo de 1908, reúnen las condiciones acordadas por la Convención Filoxérica de Berna." Madrid, 1911.

20. Informació extreta dels resums de cultius que hem localitzat, alguns adjunts al final dels amillarament i en altres documents. Per l'any 1880 només tenim informació de Pallejà a la riba dreta, fet que es repeteix per la dècada de 1920-1930. Al delta per aquesta dècada únicament tenim dades de Viladecans i Castelldefels. En els quadres desglossats per per municipi que incloem als annexes hom pot observar clarament a quins pobles i per quins anys ens manca informació.

21. Vegeu quadre 13.1.

22. Ramon de Casanovas i de Mir, Memòria..., Revista IACSI, 1852 i Victor Balaguer Guia de Barcelona a Martorell per el ferrocarril, Barcelona, 1855.

23. Recordem que a més la riba esquerra era l'àrea més petita superficialment, malgrat la incorporació de les nombroses hectàrees de Santa Creu d'Olorda al 1916. A partir d'aquesta any la seva extensió superficial serà semblant a la de la riba dreta, però més petita. El delta continuava tenint la major extensió superficial.

24. Hem optat per adjuntar com apèndixs al capítol els quadres de Fruïters-cereals globals i per àrees .

25. Els anys del quadre 13.22 corresponen als més propers a les dates existents pel municipi, que s'expliciten en els annexes municipals del final del capítol. Per exemple pel 1880 únicament disposem d'informació de Sant Joan Despí, Sant Feliu de Llobregat, Molins de Rei i Pallejà, i pels anys 1920-30 les dades corresponen a les "refundiciones" de les que ens han servit per reconstruir l'estructura de la propietat d'aquells anys: Sant Joan, Sant Feliu, Papiol, Pallejà, El Prat, Viladecans i Castelldefels. Aquesta nota és vàlida per tots els altres quadres del capítol.

26. R. GARRABOU, Historia agraria de la España contemporánea .2 vol p. 38.

27. Hem exclòs del sòl productiu total les 1171,3 hectàrees que corresponen a boscos, i sobre les 13139,21 de sòl agrícola estricte hem calculat el percentatge de terres dedicades a cereals al Baix Llobregat :37,97 %. Amb les dades que R. GARRABOU i J. PUJOL donen a Recerques 19, op. cit., p.80 i 82 hem calculat els percentatges corresponents a la província de Barcelona que era de 41% i que per Catalunya representava el 49% .

28. A Cornellà en el quadre 13.23 només hem comptabilitzat els cereals de secà, ja que els cereals de regadiu no estaven desglossats de l'aprofitament genèric regadiu, on hi havien fruïters, cereals i

hortalisses.

29. J.CODINA, El Delta del Llobregat i Barcelona, Ariel, Barcelona 1971 p. 234 i ss.

30. Al 1954 l'horta era amb les esmentades 180.58 hectàrees de Cornellà el conreu que ocupava el 41.12% del seu sòl, a Sant Boi el 22.39% i al Prat el 33.38 %.

31. Datos para el estudio del estado de la propiedad inmueble en España (Cataluña). Extracto-Resumen de las Memorias de la Audiencia de Barcelona. Ministerio de Gracia y Justicia, Anuario 1905, p.27. Algunes contestacions de registradors indiquen que l'ametller sustiuia a la vinya, com ara al partit judicial de Valls, procés que a les terres de secà del Baix Llobregat es va seguir parcialment, malgrat que el registrador d'aquest partit contesti que no hi ha "ninguna alteración"

32. és interessant la lectura de les memòries del pagès de Castellbisbal, en Modest RIBAS i PASTALLÉ (op. cit. nota 10), en les que es veu com tots els esforços dels pagesos de la part alta de la comarca, durant els anys que segueixen a la crisi de la fil·loxera, estaven dirigits a la replantació de la vinya amb peus americans, i com, en un segon moment, davant de l'excessiva oferta de ví, els pagesos arrencaren la vinya per substituir-la per fruiters de secà. La millora de carreteres secundàries, que es realitzà durant l'etapa de la Mancomunitat, ajudà molt a aquest procés.

33. Aquesta és l'explicació que trobem al fet que a nivell de Partit Judicial la superfície dedicada creix al 1922 -de 14306 hecc. al 1885 passa a 15457 al 1922- mentre que en el conjunt dels tretze pobles estudiats en la present tesi el percentatge retrocedeix.

34. F.Puig, gran propietari barceloní del Prat, arribà a plantar més d'un centenar de mujades de vinya durant els anys en que els vinyars francesos estaven fil·loxerats i el ví català era ben pagat al mercat internacional, però és un cas aïllat ja que la vinya al Prat sempre ocupà poca extensió. Vegeu Irma Fabró, Margarida Gómez i Antoni Rodés, Terra i propietat. La transformació del camp pratenc al segle XIX, El Prat de Llobregat, 1989, p.60.

35. J.MALUQUER DE MOTES "El comerç i les finances del segle XIX", Història de Catalunya, Salvat, vol.5, p.77.

36. Per un coneixement més profund de la xarxa de camins i carreteres, vegueu M. ROA, "L'estructura física del Baix Llobregat: els canvis dels sistemes de camins en els últims tres segles" a XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, p.497-536, on l'autor fa una anàlisi lúcida de la xarxa de camins baixllobregatins.

37. P.PASQUAL DOMENECH gràcies a les investigacions de sobre la xarxa ferroviària catalana i, sobretot, gràcies a la seva amabilitat en deixar-nos consultar la part de la seva tesi de doctorat inèdita, on fa referència a la construcció de la línia Barcelona-Martorell, sabem com es va construir i finançar la segona línia fèrria catalana que sortida de Barcelona per la riba esquerra del Llobregat. El ferrocarril en Cataluña (1843-1866) Estudio sobre las causas que determinaron el colapso de los ferrocarriles como negocio capitalista. Tesi doctoral, dirigida per J.Nadal i Oller, Universitat Autònoma de Barcelona, desembre, 1983.

38. J.CASAS, La formació de la indústria a l'Hospitalet del segle XIX. Centre d'Estudis de l'Hospitalet, L'Hospitalet, 1985, p.22.

39. El comportament polític de la pagesia baixllobregatina sota la Restauració està per estudiar així com està per determinar si les actituds caciquils detectades responen a accions aïllades o bé són reflexe d'una estructura caciquil fortament arrelada. Alguns treballs d'aquests últims anys d'historiadors de la comarca s'orienten cap a la vida política baixllobregatina sota la Restauració, en aquest sentit el treball peoner fou el de M.Ollé, M.Renom, C.Santacana i G.Tribó, Comportament electoral al Baix Llobregat :Corts Generals i Diputacions entre 1875 i 1890, presentat al Seminari que sobre "Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració" es realitzà a l'Estudi General de Lleida, al juny de 1987.

40. PASCUAL DOMENECH,P. , op. cit.

41. PASCUAL DOMENECH,P. , op. cit.

42- Segons PASCUAL DOMENECH, en principi s'havia pressupostat a 55.224,8 duros/km. però acaba costant 60.651 duros/km., mentre que la línia de Mataró havia costat 35.398 duros/km. i la de Granollers 49.202 duros/km.. És a dir la línia Barcelona-Martorell acabà costant un 71% i un 38% més respectivament que les de Mataró i Granollers.

43. CASES,J, op. cit., p.29.

44. Elaboració pròpia a partir de dades extretes de la "Memòria para la Junta General de Accionistas de la Compañia de los Ferrocarriles de Iarragona a Martorell y Barcelona", de l'any 1877. Les caselles (1) són els valors absoluts en nombre de viatgers, en quilos de mercaderies i en valor total del moviment en rals, les caselles (2) i (3) indiquen els percentatges sobre els totals i el número d'ordre en els conceptes indicats. Les lletres del marge esquerra indiquen els pobles que de dalt a baix són els següents : Barcelona, Sans, Bordeta, Hospitalet, Cornellà, Sant Feliu, Molins de Rei, El Papiol i Martorell. Els quadres dels anys 1877 i 1879 estan inclosos als apèndixs a aquest capítol.

45. Elaboració pròpia a partir de dades extretes de la "Memòria para la Junta General de Accionistas de la Compañia de los Ferrocarriles de Iarragona a Martorell y Barcelona", Barcelona, 1872, 1876, 1877, 1878 i 1880.

46. Dades de la Memoria para la Junta General de Accionistas de la Compañia de los Ferrocarriles de Iarragona a Martorell y Barcelona. 1896.

47. Vegeu apèndixs a aquest capítol, Estadística agrícola. Partit Judicial de Sant Feliu de Llobregat, 1896. Elaboració pròpia, AMA-1896-11ligall 263.1, Direcció General de Agricultura, Estadística agrícola.

48. Als annexos per municipi de 1884, 1885 i 1886, elaborats amb informació extreta de La crisi agrària ... vol. VIII, tenim present les importacions i exportacions únicament dels pobles de la riba esquerra inclosos en el nostre estudi (El Papiol, Molins de Rei, Sant Feliu i Cornellà), és a dir, excloent Martorell i l'Hospitalet, per tal d'acostar-nos més acuradament a la realitat de l'estructura agrària que estudiem.

49. Joan CASES, op. cit., p.33.

50. CARRERA PUJAL Historia Polític y Económica de Cataluña, Barcelona, 1987, Vol.IV, p.349.
51. AMMR- Enllaç , Any II, núm. 23, Molins de Rei, 15-VI-1907, p.109.
52. Elaboració pròpia, dades extretes de la Revista de la Càmera Agrícola Oficial del Baix Llobregat, a partir d'ara citat RCOAD-BLL, any I, nº 1, nov. 1906, p.6 únicament mesos de juliol, agost, setembre i octubre.
53. RCOAD-BLL, any II, 1908, nº 13-14 i 15.
54. RCOAD-BLL, nº 23, juliol 1909.
55. RCOAD-BLL, nº 10, juny 1906.
56. Al capítol "Fiscalitat i crisi" hem parlat de Bonaventura Raspall com a parcer que restituïa el domini útil d'una vinya al 1925. Sabem també, gràcies a la seva filla Joana Raspall, que era fill del Maresme on havia viscut les primeres exportacions de patates primerenques.
57. Quadre elaborat a partir de les dades de MASPONS i CAMARASA, J. "Agricultura" a CARRERAS CANDI, F. Geografia General de Catalunya, Catalunya, Ed.A.Martin., Barcelona, p.645.
58. MASPONS i CAMARASA a CARRERAS CANDI, op.cit.,p.646.
59. CARBONELL PORRO, J.A. Coneguem la història de la vila, p. 161.
60. SASB , lligall 1914. La datació del document és dubtosa, però en aparèixer desglossat el poble de Santa Creu d'Olorda podem situar-lo al 1914 o al 1915, anys immediats a l'agregació del terme de Sant Creu d'Olorda als municipis veïns que es realitzà al 1916. L'interès de la llista fa que l'ofereim en els annexos al present capítol.
61. MASPONS i CAMARASA J. a CARRERAS CANDI, op.cit., p.631.
62. MASPONS i CAMARASA J. a CARRERAS CANDI, op.cit., p.655.
63. RCOAD-BLL, nº 47, "Als Agricultors...".
64. RCOAD-BLL, any VIII, nov. 1913, nº 40.
65. RCOAD-BLL, cita de "La horticultura en España", nº 57, p.5.
66. RCOAD- BLL, any VIII, desembre 1914, nº 49.
67. RCOAD-BLL, any IX, nº 54, p.12.
68. RCOAD-BLL, any IX, nº 53, abril 1915.
69. RCOAD-BLL, any IX, nº 56.
70. RCOAD-BLL, any IX, nº 61.
71. RCOAD-BLL, any IX, nº 59.
72. ALONSO FIGUERES, M. i SOLER VIDAL, J., El cultiu de l'espàrrec. Història i tractats breus, Col. Brugués., Museu Municipal de Gavà,

73. LLOVET MONT-ROS ,J. i RIU VULART, J.M. EL conreu de la terra com ocupació secundària dels no-agricultors, Arxius, Barcelona, 1936, p.66 i 67.
74. RAO-BLL, nº 42, gener 1914.
75. LLOVET MONT-ROS,J.i RIU VULART, J.M., Arxius , cit. ,p.66-67.
76. ASASB- Lligalls, 1930, 1931, 1932 i 1933 i llibretes de comptes diverses. Les dades per elaborar el quadre 13.38 les hem extret d'aquests documents, que estan bastant deteriorats -hi manquen fulls, algunes dades són il·legibles, etc.-. Els percentatges esmentats són resultats de càlculs i elaboració posterior.
77. AM-MR - Llicències d'exportació, 1933. El buidatge de totes les llicències d'exportació de Molins de Rei de 1933 ha estat la base per l'elaboració del quadre d'exportacions 13.39.
78. AMMR -Lligall exportació. Cal recordar que Josep Mª Valls era en aquells moments enginyer cap del Servei Agronòmic de Girona i que havia estat Director del Servei Tècnic d'Agricultura de la Mancomunitat.
79. Dades conservades i cedides gentilment pel senyor Joan Amat, veí de Molins de Rei, que durant aquells anys treballava d'agent d'aduanes.
80. Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya. Comarcal del Maresme. Memòria, Exercici 1936-37, Vilassar de Mar, octubre de 1937.
81. Les dades per elaborar aquest quadre les hem seleccionades de diferents relacions estadístiques que ofereix la Memòria...1936-37 de la FACB, p.25, 26 i 30.
82. Ibidem, p.30.

ANNEXOS CAPITOL 13

Annex 13.1

Dades extretes de La crisi agrícola y pecuaria. Datos estadísticos de la comisión creada por R.D. de 7 de julio de 1877 para estudiar la crisis por que atraviesa la Agricultura y la Ganaderia. Tomo VII, Madrid, 1888, p.344 a 367.

Les estacions del quadre-resum són El Papiol, Molins de Rei, Sant Feliu i Cornellà, als quadres desglossats també hi ha les estacions de Martorell i Hospitalet.

Importació-Exportació Martorell-Barcelona 1884-1886, quadre-resum.

1884		Grans	Farines	Llegums	Vi-aiguard.	Oli	Ramaderia
P	E	148228	709245	23095	37698	1259	251
MR	França I	1708143	9080	7910	89761	63115	3756
SF	E	3330	20214		512510		52
C	Tarr. I	10000			141667	76822	2428
1885							
P	E	197064	874576	92919	84293	3792	180
MR	França I	1934921	60979	58723	166785	67073	3284
SF	E	158	39050	2682	200572		
C	Tarr. I		9774	14594	236941	117615	534
1886							
P	E	119027	1176491	44517	25330	5214	471
MR	França I	2592776	157528	92096	153948	76916	2984
SF	E	354			320393		6
C	Tarr. I	7368		7656	214276	104028	410

EXPORTACIO: LINIA TORDERA-TARRAGONA, 1884

Destinada al Nord (Tordera-Tarragona)

Poble	Grans	Kgs.		Litres		Nº caps
		Farines	Llegums	Vi-aiguardent	Oli	Ramaderia
Ma	12960	4350	4095	16893	124260	960
P		705645		10812		3
MR		3600	87	26631	1269	236
SF	90387		20746	255		12
C	57836	508606	2262			
H	1293061	1812	102184			194

Destinada al Sud (Tarragona-Tordera)

Poble	Grans	Kgs.		Litres		Nº caps
		Farines	Llegums	Vi-aiguardent	Oli	Ramaderia
Ma	8220	3090	6372	3669612	15714	264
P		8400		27942		
MR	3330			406035		52
SF				4003		
C		11814		74530		
H	36618			1065	42	

EXPORTACIO: LINIA TORDERA-TARRAGONA, 1885

Destinada al Nord (Tordera-Tarragona)

Foble	Grans	Kgs.		Litres		Nº caps Ramaderia
		Farines	LLegums	Vi-aiguardent	Oli	
Ma		168000	46320	19818	1656	656
P		186154	720	45893		
MR				38400	3792	180
SF	150222	25260	90711			
C	46842	663162	1488			
H	1302699	19218	45072			168

Destinada al Sud (Tarragona-Tordera)

Foble	Grans	Kgs.		Litres		Nº caps Ramaderia
		Farines	LLegums	Vi-aiguardent	Oli	
Ma				6884954	1080	12
P		7530		60336		
MR	138		2682	123794		
SF				1687		
C		31520		14755		
H				44370		

EXPORTACIO: LINIA TORDERA-TARRAGONA, 1886

Destinada al Nord (Tordera-Tarragona)

Foble	Grans	Kgs.		Litres		Nº caps Ramaderia
		Farines	LLegums	Vi-aiguardent	Oli	
Ma			5088	40572	2928	78
P		692462				3
MR	16680	3600		8730	5214	468
SF	61160		3652	192		
C	41187	480429	35865	16458		
H	1137570	3075	472875			348

Destinada al Sud (Tarragona-Tordera)

Foble	Grans	Kgs.		Litres		Nº caps Ramaderia
		Farines	LLegums	Vi-aiguardent	Oli	
Ma		26985		4624310	1202	442
P				97170		6
MR				199719		
SF				10473		
C	354			13031		
H				43930		

IMPORTACIO: LINIA TORDERA-TARRAGONA, 1884

Provinent del Nord (Tordera-Tarragona)

Poble	Grans	Kgs.		Litres		Nº caps Ramaderia
		Farines	LLegums	Vi-aiguarent	Oli	
Ma	217981	887955	302288		86767	1910
P	1700005			89000	1634	
MR		9080			42261	1856
SF	8138				18810	1
C			7910	761	410	1899
H	17030					431

Provinent del Sud (Tarragona-Tordera)

Poble	Grans	Kgs.		Litres		Nº caps Ramaderia
		Farines	LLegums	Vi-aiguarent	Oli	
Ma	227897	233511	39061	1560070	247061	363
P				93072	23040	
MR				47814	53372	526
SF						
C	10000			781	410	1899
H				13814	1510	

IMPORTACIO: LINIA TORDERA-TARRAGONA, 1885

Provinent del Nord (Tordera-Tarragona)

Poble	Grans	Kgs.		Litres		Nº caps Ramaderia
		Farines	LLegums	Vi-aiguarent	Oli	
Ma	203421	1002735	299450	1000983	89920	1884
P	1933510				3709	
MR		50417	30450	165774	43924	1773
SF			411	1011	10080	
C	1411	10562	27882		9360	1511
H			13681			380

Provinent del Sud (Tarragona-Tordera)

Poble	Grans	Kgs.		Litres		Nº caps Ramaderia
		Farines	LLegums	Vi-aiguarent	Oli	
Ma	311805		59968	2225466	345578	218
P			13711	200701	27815	
MR		1747	883	34813	89060	504
SF				1427		
C		8027			740	
H				15791	9106	

IMPORTACIO: LINIA TORDERA-TARRAGONA, 1886

Provinent del Nord (Tordera-Tarragona)

Poble	Grans	Kgs.		Litres		Nº caps Ramaderia
		Farines	LLegums	Vi-aiguarent	Oli	
Ma	181884	1436656	329616	1500296	104368	1768
P	2592776		3128		5044	
MR		117792	69408	152720	48792	1584
SF				780	15360	
C		39736	19560	448	7720	1400
H			16800			800

Provinent del Sud (Tarragona-Tordera)

Poble	Grans	Kgs.		Litres		Nº caps Ramaderia
		Farines	LLegums	Vi-aiguarent	Oli	
Ma	211652		34720	1978048	225720	205
P			6480	189408	22280	
MR			1176	24112	79204	410
SF	7368			756	800	
C					1764	
H	476		1772	6816	6568	

Annex 13.2

Llista d'exportadors de fruites, 1909-1914, 2

JEAN JULIA

CARBONÉ

REMITENTES DE FRUTAS DE LA COMARCA DE MOLINS DE REY

Ricardo Pujol (Carboné)	Hospitalet	Onofre Port	Vallecorba	Molins de Rey
Rafael Amigo	"	Miguel Tort	"	"
Gabriel Caldes	San Juan Despi	José Mas	"	"
Pablo Torrens	"	José Castellvi	"	"
José Casas	"	Agustín Castellvi	"	"
José Gelabert	"	Miguel Roca	"	"
Bassou Oliver	"	José Vilagut	"	"
Pablo Camprubi	"	José Castellet	"	"
Isidro Calvet	"	Juan Amigo	"	"
Jaime Tarrida	"	Francisco Bosch	"	"
Juan Estapa	San Feliu de Llob.	Salvador Plá	"	"
Juan Batllori	"	Vda de S. Canals	"	"
José Alemany	"	Carmen Valles	"	"
Antonio Teixido	"	Jaime Figueras	"	"
José Palet	"	Miguel Borrás	"	"
Pedro Planas	"	Miguel Mas	"	"
Isidro Grau	"			
Juan Planas	"	José Aymerich Ros	San Vicente d. Borts	
Lorenzo Ribas	"	Vicente Costa Sabat	"	
Jaime Sans	"	Herod. de José Mallol	"	
Juan Prats	"	Juan Parellada Ramogosa	"	
Pedro Prats	"	José Reverter Mallol	"	
Carlos Martí	"	Vicenta Sabat Pascual	"	
Lorenzo Pahissá	"	José Salvatello Pañella	"	
Juan Ribas	"	Juan Casanovas	"	
Salvador Bigas	"	Ramon Font	"	
Jaime Monmany	"	Isidro Pujado	"	
Antonio Prats	"	Vicente Vilaplana	"	
Esteban Clle	"	Joaquin Campmany	"	
Baudilio Majo	"	Isidro Capdevila	"	
Onofre Suñer	Palleja	Juan Casanovas Oriol	"	
Juan Bosch	"	Jaime Cuyas	"	
Francisco Casas	"	Isidro Llorens	"	
Francisco Lopart	"	Vicente Mata	"	
José Puigventós	"	Nicolas Piñol	"	
Juan Roca	"	Juan Pujada	"	
Isidro Tarruella	"	Francisco Mata	"	
Jaime Vidal	"	Jaime Tuset	"	
Martin Casanovas	Cornellá	Eusebio Cuell	Santa Coloma de Cerv.	
Arnaldo Mercader	"	Ramon Pascual	"	
Vda de Riu	"	Fidel Castellvi	Santa Cruz de Olorde	
Juan Vallhonrat	"	Enrique Llanes	"	
Salvador Rigol	La Palma de Cervello	Antonio Llunell	"	
Juan Jover	Cervelló	Juan Planas	"	
Vda de José Mensa	"	José Ricart	"	
Pedro Bosch	San Andres de la Bar.	Joaquin Carbonell	San Justo Deavern	
Antonio Jansana	Torelló	José Carbonell	"	
Agustín Salavert	Vives	Justo Fosalva	"	
Jaime Onas	San Baudilio del Llob.	Jaime Gelabert	"	
Juan Roig	"	Miguel Mallol	"	
Jaime Torras	"	Gasper Molodell	"	
Isidro Maymo	San Clemente del Llob.	Franco Padrosa Batista	"	
Juan Pagès Bori	"	Martin Urpinac	San Baudilio de Llob.	
Clemente Vendrell	"			

Annex 13.3

Exportació per mesos i cultius, llicències municipals AM-MR, 1933

Exportació verdura-hortalisses - Molins de Rei, gener-juliol 1933

	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol
Enciam	165700	288950	328300	93970	2500		
Carxofa	62800	27050	42400	205750	104500		
Escarola	29600	13500	17600	8800			
Hortalisses		14000		4000	8000	75000	
Espinacs		600	3200				
Faves			2000	6500	13000		
Julivert			6900				
Pèsols			8500	24900	33100		
Mongetes				4200			
Patates					3800		
Total	258100	344100	408900	348120	164900	75000	

Exportació verdura-hortalisses - Molins de Rei, agost-desembre 1933

	Agost	Setembre	Octubre	Novembre	Desembre	Total any
Enciam					12200	891620
Carxofa					5200	447700
Escarola		2500	2500		2000	76500
Hortalisses	5000				1500	107500
Espinacs						3800
Faves						21500
Julivert						6900
Pèsols						66500
Mongetes						4200
Patates						3800
Total	5000	2500	2500		20900	

Exportació fruites - Molins de Rei, gener-juliol 1933

	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol
Pomes	5000		1500	3500			10000
Maduixes				1500	700		
Raïm							
Préssecs				17200	1293650	2347600	827500
Fruites fresques				4000		98400	
Cireres				2000	500		
Prunes				1000	47300	602300	264500
Peres						87600	134950
Total	5000		1500	29200	1342150	3135900	1236950

Exportació fruites - Molins de Rei, agost-desembre 1933

	Agost	Setembre	Octubre	Novembre	Desembre	Total any
Pomes	7000	12000	15000		2500	56500
Maduixes						2200
Raïm	36000	71500	12000			119500
Préssec	100500					4386450
Fruites fresques						102400
Cireres						2500
Prunes						915100
Peres						228550
Total	149500	83500	27000		2500	

Annex 13.4

Arxiu SA-SB, 1933.

Exportacions del Sindicat Agrícola de Sant Boi, 1933

ENCIAMS I ESCARDOLES. MAIG-ABRIL 1933. LLOCS DE DESTINACIÓ

Foblació	Maig	Abril	Total	%
Paris	2365	340	2705	81.08
Perpignan	55		55	1.65
St. Malo	8		8	0.24
Agen	37		37	1.11
S. Etienne	31		31	0.93
Toulouse	206		206	6.17
Bordeaux	184		184	5.51
Havre	33		33	0.99
Montauban	10		10	0.3
Albi	15		15	0.45
Troyes	4		4	0.12
Lille	38		38	0.14
Nantes	10		10	0.3

Total	2996	340	3336	

ESCARXOFES, ABRIL DE 1933 LLOCS DE DESTINACIÓ

Foblació	Caixes	Kilos	% sobre total
Agen	88	1672	3.77
Albi	165	3105	7.08
Amiens	5	95	0.21
Angoulême	52	988	2.23
Bezyers	31	589	1.33
Bordeaux	321	6099	13.77
Castres	10	190	0.43
Genève	15	285	0.64
Grenoble	10	190	0.43
Le Havre	39	741	1.67
Lille	10	190	0.43
Lyon	5	95	0.21
Montpellier	76	1444	3.26
Montauban	125	2375	5.36
Nantes	100	1900	4.3
Paris	660	12540	28.31
Perpignan	33	627	1.41
S. Etienne	206	3914	8.84
S. Malo	5	95	0.21
Sète	10	190	0.43
Toulouse	219	4161	9.39
Troyes	146	2774	6.26

Total	2331	44289	

P E T I C I O N A R I O S	K I L O G R A M O S	T O T A L P O R G R U P O K I L O G R A M O S	T A N T O P O R 100 C O R R E C T I F I C A D O	O B S E R V A C I O N E S
S U M A S A N T E R I O R E S.....		237.205	87'4410	
= G R U P O S =				
P R O D U C T O R E S I N D I V I D U A L E S.....	57.300	57.300	7'4600	
C O M E R C I A N T E S E X P O R T A D O R E S D E L A P R O V I N C I A.....	22.192	22.192	4'4384	
" " F O R A N E O S.....	3.303	3.303	0'6606	
T O T A L E S		500.000	100'0000	

ESTADO DEMOSTRATIVO DE LA DISTRIBUCION DE LOS CUPOS DE FRUTAS, CORRESPONDIENTES A LA 3ª DÉCADA DE MAYO DE 19

FECCIONARIOS	KILOGRAMOS	TOTAL POR GRUPO KILOGRAMOS	TANTO POR 100, CORRESPONDIDO	OBSERVACION
= F R E S A S =				
Sindicato Agrícola de ... C A L E L L A	4.050	5.000	100'0000	
" " "Gerrenhor" de CAHET DE PAR.....	950			
= O T R A S F R U T A S =				
Sindicato Agrícola de VILLARCAJAS.....	224			
Fomento y Sindicato Agrícola de SAN JUAN DE DESSI.....	256			
Centro Catalán Mutualista de SAN JUAN DESSI.....	97			
Sindicato Productores Agrícolas de MOLINS DE REY.....	65			
Sindicato Agrícola Católico de T E Y A	149			
Asociación de Agricultores de T E Y A	86			
Sindicato Agrícola de SAN RAFAEL DE LLOBREGAT	054			
Asociación de Agricultores de P A D A L O C A	101			
Sociedad Agrícola Arenyense de A R E N Y S DE N O T	331			
Unión Agrícola S. Clementense de S. CLEMENTE LLOPREGAT.....	299			
Sindicato Agrícola de SAN BELLU DE LLOBREGAT.....	45			
" " "El Progreso" CAHET DE PAR	224			
" " "Católico" de CAHET DE PAR	524			
" " "Gerrenhor" de CAHET DE PAR.....	522			
" " "de M O L I N S DE R E Y	129	5.764	54'1000	
= G R U T O S =				
PRODUCTORES, INDIVIDUALES.....	30	30	0'75000	
COMERCIALES ESTABLECIMIENTOS DE LA PROVINCIA.....	199	199	4'2750	
" " " F O R A N E O S	7	7	0'1750	
T O T A L E S		4.000	100'0000	

Annex 13.6.

Sindicat de Productors agrícoles de Molins de Rei, AM-MR, 1934

RELACIÓ DE LA PRODUCCIÓ DE PRESSEC EXPORTABLE A FRANÇA DELS SOCIS DEL
SINDICAT DE PRODUCTORS AGRÍCOLES DE MOLINS DE REI SEGONS EL PERITATGE
QUE ESTÀ PORTANT-SE A CAP.

	<u>Cargues.</u>		<u>Cargues.</u>
Josep Mestre Sabaté	6	Suma anterior	1359
Josep Hilari Ginesta	24	Pelai Vallcorba	20
Antoni Cardús	20	Josep Bascompte	1
Emili Ricart	15	Josep Vilanova	23
Esteve Bargalló	45	Joan Puigvert	15
Josep Costa	11	Miquel Bellvé	7
Joan Rebulá	18	Joan Fisas	8
Jaume Rebulá	61	Josep Cortell	6
Joan Segura	48	Joan Sabaté	5
Jaume Ambrós Berenguer	22	Vicens Silisis	15
Miquel Parellada	22	Ramón Pasanau	10
Joan Comajuncosas Costa	10	Josep Campmany	54
Salvador Martí	143	Jaume Tort Palet	77
Miquel Vilagut Orpi	2	Miquel Campmany	11
Pere Font Mas	41	Antoni Parellada	7
Joan Olivé Coll	15	Jaume Font	9
Sebastià Bofill	20	Hoacim Font	12
Josep Planas	7	Francesc Claramunt	27
Martí Tresserra	25	Vicens Vicens	5
Josep Llopart	82	Joaquim Galcerán	28
Teresa Busquets	33	Francesc Gost	146
Emili Borrás	3	Marcel·lí Domenech	4
Benet Alert	4	Jaume Juliá	4
Miquel Bartoli	9	Miquel Comellas	10
Antoni Colomer	18	Rogeli Forton	4
Joan Cucurull	49	Pere Fisas	41
Josep Mas	53	Joan Solé	12
Jaume Bordas	77	Andreu Arriola	38
Francesc Campmany	7	Joan Tort	67
Josep Olivé	50	Jacint Castellet	30
Joan Armengol	3	Anaclet Gomez	24
Josep Solé Gil	4	Pere Font Guitart	4
Pau Mas	27	Enric Ambrós	13
Rosend Mitjans	28	Josep Ambrós	22
Joaquim Sadó	12	David Lozano	1
Vicens Figueras	3	Josep Ollé	46
Pau Planas	50	Ramón Monné Planas	21
Ramon Bonsoms	33	Josep Carreras	12
Eusebi Lechá	4	Jaume Jané	60
Antoni Canals	35	Jaume Bofill	6
Joan Parellada	1	Amadeu Nicolau	24
Miquel Castañé	42	Josep Badia	26
Joan Rigol	2	Josep Fuscó	4
Martí Vallcorba	7	Maria Vilagut	73
Bartomeu Planas	21	Isidre Busquet	22
Francesc Casas	36	Miquel Olivé	18
Salvador Sabaté	9	Miquel Castellet	7
Jaume Samsó	37	Francesc Vendrell	22
Joaquim Aregall	31	Vicens Parellada	15
Miquel Miró	19	Ramon Armengol	44
Antoni Ramoneda	10	Josep Guillamont	4

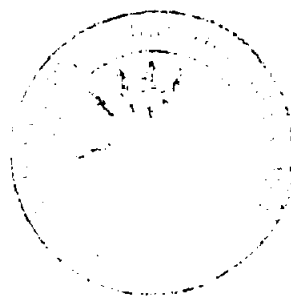
Suma i seguëix

1359

Suma i segueix

2681.

<u>Cargues</u>			
Suma anterior	2681	Suma anterior	3169
Miquel Vallcorba	6	Pere Carbonell Alegret	32
Eugeni Ollé	19	Antoni Bargalló	9
Josep Vallés	11	Narcís Vila	8
Antoni Monné	15	Jaume Bosch	2
Josep Grau	38	Joan Tort i Tort	4
Antoni Sabaté	20	Antoni Bofill	26
Miquel Carbonell	1	Eduard Riu	125
Vicens Fort	10	Josep Torelló	62
Jaume Ambrós	22	Jaume Porta	20
Juli Fortuño	7	Manuel Pañella	3
Josep Abella	5	Cristobal Morales	4
Ernest Ribé	3	Miquel Bernis	12
Baldomer Almirall	16	Josep Massana	13
Jaume Martí	13	Josep Gimenez	21
Salvador Castellvi	56	Miquel Porqueras	6
Josep Baqués	7	Miquel Tinturer	43
Josep Augé	14	Angel Audet	15
Francesc Guilera	2		
Agusti Castellvi	37		
Adolf Arsenal	2		
Joan Raventós	2		
Joan Horta	12		
Josep Catasús	5		
Josep Flanas Montcunill	10		
Francesc Carbonell	13		
Antoni Vilanova	00		
Antolin Masalleras	22		
Jaume Tort	12		
Joaquim Galcerán	35		
Ramon Verdera	19		
Elnis Ambrós	18		
Miquel Santjaume	19		
Ramon Font	15		
Mateu Mariá	22		
	<u>3169</u>		
<i>Suma següent</i>	3169		
		<i>total</i>	<u><u>3574</u></u>

Debem fer remarcar que tan la llista dels socis com les quantitats no esta complerta, ~~tant per la~~ ja que dels dos cents i escaig de socis amb que compte l'Entitat sols n'hi consten les 3/4 parts aproximadament doncs dels restans encara no esta fet el calcul; del peritatge fet deu revisorar-se una part bastant important ja que amb la rapidesa que es tingué de fer per tal de tenir una orientació per la sollicitud de la primera desena de juny no fou possible fer un càlcul prou ajustat.

SA-SB, Correspondència del Sindicat Agrícola de Sant Boi que testimonia un dels moments d'eufòria exportadora.

REPRESENTANTE PARA LA EXPORTACION

FRANCISCO PAGÉS

Calle CORTES, 552

TELÉFONO 31006

DIRECCIÓN TELEGRÁFICA: FRAPAGÉS

BARCELONA, 28 Abril 1.933

Sr. President del Sindicat Agrícola de
St. Boi de Llobregat.

Molt Sr. Meu:

Complimentant les converses tingudes referents a l'exportació de les cireres i de més fruites d'aquest Sindicat, em plau de comunicar-li, els nous detalls obtinguts fins al moment.

REPART DES DE TOULOUSE:

Es de precís que els camions hi siguin maxims a les 5^h de la tarde a n'aquella estació per a poguer facturar a la fi de que el género pugui fer venta l'endemá a Bordeaux.

El meu representat a Toulouse Sr. Pierre Marfany, podrá estar a l'estació cada día a la fi de facilitar la facturació dels bultos que tinguin d'esser reexpeditos.

Al dit Sr. Marfany ja li tir demanats informes sobre's si es poguessin vendre sense perdre mercat, els géneros, a Limoges, Périgueux, Tulle i Cahors igual que a Bordeaux, encara que perteneixen a d'altre línia de Ferro-carril.

A Limoges, jo ja compto amb la casa Peyremaure & Youhaud, i dels que no dubto tenen de donar completa satisfacció als Srs. Socis d'aquest Sindicat, En quant a les altres plaças, de no tenir vostés cap casa de confiança ó bé no coneixin cap, ja hi ha temps per a pendre referencies, a la fi de trobar-ne qualcuna de solventa i seria.

B E L G I C A

A base d'un treball escrupolós, poden donar bon resultat els envios a Bruxelles, a la qual plaça els meus representats, Srs. Cantó Cermans, hi posen cura en atendre lo millor possible les consignacions que els hi vagin destinades.

S'ha de fer remarcar però, de que a Belgica tenen una rigorosa inspecció, i que de trobar-se algún cuc, es rebutjada per la sanitat.

S U I S S A

Per les Cireres, es precís un contingent especial, el qual el meu representat a Gèneve

REPRESENTANTE PARA LA EXPORTACIÓN

FRANCISCO PAGÉS

Calle CORTES, 552

TELÉFONO 31006

DIRECCIÓN TELEGRÁFICA: FRAPAGÉS

BARCELONA, 28 Abril 1.933

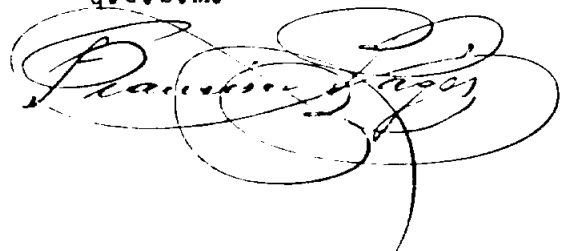
Full 2- Sr. President del Sindicat Agrícola de St. Juli de Ll.

Sr. Marc Burdet, ja ha cursat una sol·licitud prop del govern de Bèrne.

Aquests son els detalls que jo he pogut obtenir fins en aquest moment, i a mida de anar-ne coneixent, els que em manquen, els hi serán seguidament tramesos.

Aprofito aquesta avinentesa per a oferir-me de V. per a tots els datos que tinguin menester, affm. i att. S.S.

q.e.s.m.

FRUITS & PRIMEURS EN GROS

FÉLIX MONSERAT

TELEPHONE
13-58

4. Rue G. Flaubert
PERPIGNAN - Py. Or.

Adr. Telegr
MONFRUIT

R.C. PERPIGNAN 11653

Perpinyà 20 Maig 1933

Sr. En Amadeu Alemany
Carrer Augé n° 86

SANT BOY DE LLOBREGAT
Barcelona

Benvolgut cosí:

Amb algun retard vos escric, quatre mots, per que no cregueu vos havem olvidat nò que s'hagi negligit res.

Jo arribo de Bayona, Biarritz i Hendaya, ahont he anat a fer la propaganda per casa, car som a vigílies de la temporada d'estiu i ens es molt convenient visitar la clientela que tenim allà per a la expedició de productes del Rossello. Segurament que rebrà alguna carta d'algun dels meus clients per a compres en ferm, car els hi vareig donar la seva adreça.

De tot això parlarem personalment el prop-
vinent diumenge dia 28 car tenim decidit baixar a veurels per
canviar impressions i conèixer aquestos Senyors del Sindicat.
Ja hauria vingut mes aviat, empro em cal esser per tot, i
fins que tot estigués en marxa no ho podia fer.

Veig que s'han fet algunes expedicions de es-
carchofes, s'han venudes a 30 i 40 francs colis expedie excepc
d'un o dos envios que arriaren mal. Com arriaven aqui molt
negroses es varen vendre per a la consumacio d'aqui, car per
a rexpdiar ningú no les volia perquè era llegum cansat. Per
això vos varen telegrafiar al Sindicat que aturesin els envios

Ahir varem rebre dos bultos de cireres s'han
venudes a 4.50 francs kilo net.

Li agrahiré faci el favor de transmettre al
Sindicat els preus obtinguts. Al jo venir portaré comptes de
venta i xeq, i per la mateixa ocasio parlarem amb aquestos
Senyors.

Aqui fem una bona campanya amb les escarcho-
fes car al país no ni han i cada dia s'expedian desde Perrinye
cap al interior per centenars de billots, empro es tot selec-
cionat vert, es a dir que de negrosenques no ni hà.

l'extranya no n'hagin escrit ni una sola carta del
Sindicat. Faci dones el favor de dir-los-hi els preus
obtinguts i disculparme, i al ensemps amonçar-los
la nostra visita. Gracies a la bestreta, recorts per a
tots i vosté rebí l'afecte del seu s,s,

ALL COMMUNICATIONS TO BE ADDRESSED TO COVENT GARDEN MARKET.

SALES DEPÔTS { 542-3, COVENT GARDEN MARKET, W.C.2.
97, 98, LONG ACRE, W.C.2.
1, ENDELL STREET, W.C.2.

TELEPHONES: TEMPLE BAR 4511-12-13
TELEGRAMS: "SPINACH, RAND, LONDON."
CODES: A B C 5th ED. BENTLEYS A
SPEEDCODE

Pask, Cornish & Smart

COMMISSION SALEMENI.

*Covent Garden,
London, W.C.2.*

BRANCH OF
THE FRUIT & PRODUCE EXCHANGE
OF GREAT BRITAIN LTD
BANKERS:
NATIONAL PROVINCIAL BANK LIMITED.

22 de Mayo 1933.

Muy Sr.nro. Acercandose la nueva temporada de frutas de esa region, venimos por la presente á solicitarle una parte de sus estimadas consignaciones á este mercado durante la temporada y excusamos decirle que la venta de todo cuanto nos confia será objeto de nra. mas especial atencion y cuidado.

Le recomendamos solo enviar fruta de la mejor calidad y solo fruta de tamaño grueso y mediano, pues de enviar fruta inferior ó de tamaño pequeño es hacer bajar los precios en general.

El derecho de aduana este año queda reducido por la tercera parte - es decir, que mientras el año pasado era un penique y medio la libra (ó sea aproximadamente tres peniques el kilo) este año es un penique la libra (equivalente á dos peniques el kilo aprox).

Las ciruelas que mas hacen la competencia á la fruta de Vds. son las de Algeria y de California, pero desde luego, la fruta de Algeria tarda mucho en hacer el viaje y generalmente llega aqui parte averiada ó en condicion defectuosa. La ciruela de California, ademas del derecho de aduana, tiene que soportar la perdida en el cambio - un punto importante para los exportadores Americanos. Para su informacion, las primeras llegadas de ciruelas de California no se esperan aqui hasta la ultima semana de Junio.

Tambien deseamos advertirles que las ciruelas que tienen mas aceptacion en este pais son las que tienen color - sean encarnadas ó azules - pues nunca hay tanta demanda por la ciruela amarilla ó la claudia falsa.

Sin mas y esperando vernos favorecidos y con gracias anticipadas, quedamos suyos afmos. y S.S.

Q.B.S.M.

Y. B. Smith

VELLEMAN & TAS

FUNDADA A. C. 1850

CORREDORES DE FRUTAS

ROTTERDAM 2 de Junio 1933
40, STATIONWEG

DEP. 2

Sindicato Agrícola de San Baudilio de Llobregat,
San Baudilio de Llobregat (Barcelona)

Muy Señores Nuestros,

Pronto incoinciara la expedicion de ciruelas y le informamos a Ud que hemos puesto como nuestro representante Señor Magin Pascual Basse, C/ de 68 Barcelona .

El le informera a Ud regularmente sobre el estado de nuestro mercado e sobre las perspectivas.

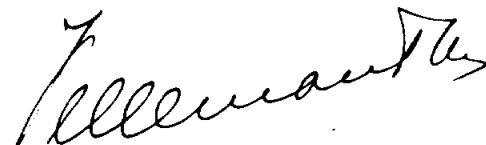
Mientras en caso Ud quiere que le informemos a Ud directamente le rogamos a Ud de escribinos y le telegraferemos regularmente a Ud.

Nosotros nos recomendamos para recibir su fruta este verano y le aseguremos a Ud que haremos todo posible para obtener el mejor precio del dia.

La demanda para las ciruelas especialmente la clase Japonesas y Reina Claudias es muy buena en nuestro mercado y podemos vender a un buen precio diaramente grandes cantidades.

Con mucho interes aguardamos sus remesas y como de costumbre telegraferemos directamente despues la venta el promedio y el dia siguiente cuenta de venta y cheque.

En atencion de sus gratas consignaciones, quedamos de Ud s.s.s.
V E L L E M A N

J. SÁCERA

REPRESENTANTE

J. PONS & Cía.

AGENCIA DE ADUANAS

CERBÈRE

TELEGRAMAS { PONS-Canfranc
PONS-Cerbère
PONS-Port-Bou
PONSICO-Barcelona

CASAS EN { Canfranc - Teléf. 4
Cerbère - 32
Port-Bou - 13
Barcelona - 23930

SERVICIO ESPECIAL
PARA EL TRANSBORDO DE
FRUTAS, HORTALIZAS
Y PATATAS

REPRESENTANTE EN LE FRUITES FRANCIS QUANTER
TELÉFONOS { 10 La Janguec Limes
12 La Fc. Mas

Barcelona 2 de Noviembre de 1933.

Calle Llauder, 4 Entlo.

Teléfonos: 23930
32766 (Particular)

Sr. Presidente del SINDICATO AGRICOLA
SAN BOI

Muy Sres. nuestros/

Tenemos el honor de acusarle recibo de su estimada del 31 Octubre ppdo. y agradecemos infinito la atencion que para con nosotros han tenido, y en vista de su contenido, nos apresuramos a remitirle adjunto, de acuerdo a sus ordenes, los siguientes precios a forfait:

1º PARA FRANCIA } Gastos de Frontera incluso derechos aduana y comision para envios a destinos de plazas que no hay servicio a domicilio

2º Transporte para FRANCIA: Estos portes deben agregarse a los precios de frontera anteriores.

3º PRECIO todo gasto comprendido hasta PARIS-DOMICILIO

4º " " " " " BORDEAUX-DOMICILIO

5º " " " " " LYON- DOMICILIO .

6º PARA INGLAETERRA - Gasto de frontera y precio hasta Londres estació y LONDRES DOMICILIO é indicacion de derechos de aduana.

7º PARA SUIZA -Forfait gastos frontera y transporte y gasto hasta varias plazas .

Lista con indicacion de los derechos de Aduana.

8º Para ALEMANIA - Gastos frontera y transporte y gastos comprendidos hasta diferentes plazas para envios ALCACHOFAS.

Misma indicacion para las escarolas y lechugas.

Hemos tenido que hacer esta separacion, por ser distintos los precios de transporte para las alcachofas y lechugas.

9º PARA ALEMANIA - Indicacion de los derechos de Aduana con la indicacion del valor asignado a cada mercancia por el Gobierno Aleman para la aplicacion del impuesto del 2%.

BELGICA - Cuando ya tenemos preparado este precio, nos avisan que hay algunas modificaciones, por lo que no se lo mandamos adjunto, pero hemos telegrafiado pidiendo antecedentes y esperamos dentro muy poco poderle dar toda clase de detalles. No obstante para dicha Nacion, nuestros precios de frontera seran exactamente los mismos que se indican para Inglaterra, Suiza y Alemania.

De faltar alguna plaza, que por las prisas hubiesemos omitido quedamos a su disposicion para subsanar este olvido, y esperamos que nuestros precios les seran de utilidad, por lo modico, ademas que por los detalles que les permitirá en todo momento comprobar sus facturas que és lo que nosotros deseamos para que se hagan cargo de nuestra forma de trabajo.

No dudando vernos favorecidos con su confianza, nombrandonos Agentes de ese Sindicato y con gracias, anticipadas, nos repetimos de Vd. affmos. s. s. q. e. s. m.

NOTA: Al facturar indicar siempre en las declaraciones de aduanas "Operaciones en la frontera por J. PONS & Cía."

EXTRACTO DE LA CUENTA DEL SINDICATO AGRICOLA DE SAN BAUDILIO DE LLOBREGAT CON
 EMILIO GONZALEZ-SUCESOR DE JULIAN PEREZ HIJOS DE SAN SEBASTIAN AL 16-JUNIO-1.943

Fechas.	CONCEPTOS /	- D E B E -		- H A B E -	
		Pesetas	Cts.	Pesetas	Cts.
Mayo	15 Saldo anterior conforme s/carta de Vds.	2.040,	50		
>	,, Liquidación de 54 cajas reexp.	113,	40		
	,, ,, de 22 ,, (21 reexp.)	36,	00		
>	19 ,, de 65 ,, reexp.	190,	00		
>	18 ,, de 117 cajas reexp.	294,	00		
>	20 ,, de 113 ,, ,,	296,	00		
>	20 mi giro a cargo de Vds.			2.500,	00
>	20 Por liquidación de venta de Guerola			100,	00
>	20 ,, ,, de ,, de Maletas			75,	85
>	20 ,, ,, de ,, de J.Mathieu			103,	82
>	20 Liquidación de venta de 20 cajitas cerezas			128,	00
>	20 ,, de ,, de 19 ,, ,,			139,	80
>	22 ,, de ,, de 19 ,, ,,			135,	60
>	22 ,, de 12 cajas alcach/ reexp.	25,	30		
	24 ,, de 91 ,, ,, ,,	242,	00		
>	24 Por conferencias y telefonemas	53,	30		
	27 Liquidación de 86 cajas de alcach/ reexp.	232,	00		
	27 ,, de 65 ,, de ,, ,,	190,	00		
	29 ,, de 113 ,, de ,, ,,	286,	00		
>	31 ,, de 60 ,, de ,, ,,	180,	00		
Junio	> 5 Liquidación de venta una cajita de cereza			8,	30
>	5 0,50 menos de comisión s/58 c/ cerezas			29,	
	10 Por un ch/ de S. di Guiseppe(f.885,50a48,6)	407,	35		
	10 Conferencias y telefonemas	32,	60		
	10 mi giro a cargo de Vds. por saldo			1.388,	
		4.608,	45	4.608,	
Junio	15 Por devolución del ch/de S.di Guiseppe			407,	
				S. S. u. O.	

14. ASSOCIACIONISME I COMPORTAMENT POLITIC.

14. ASSOCIACIONISME I COMPORTAMENT POLITIC.

14.1. Mentalitat pagesa i vida associativa.

Durant el període estudiat, 1850-1930, la mentalitat pagesa i la vida associativa al món rural català no són gaire conegudes. El model dual de via revolucionària i de via reformista, que A. Mayayo proposa a la Conca de Barberà per analitzar l'associacionisme pagès finisecular, és difícil d'aplicar a una societat rural com la baixllobregatina amb un teixit social molt més complexe i una agricultura molt més diversificada (1). Les reflexions de A. López Estudillo sobre la irrupció del republicanisme federal a les zones rurals de Catalunya, on els contractes de rabassa morta o de parceria estaven més estesos, posen en qüestió el republicanisme català com a fenomen eminentment urbà (2). Tinguem present a més, que el Baix Llobregat era una zona rural veïna del principal nucli urbà, i per tant potencialment contagiada de les idees i de la vida associativa del proletariat industrial. En aquest context, les organitzacions pageses feren de vehiculadores del comportament polític durant els dolorosos anys de crisi, i, a l'inversa els plantejaments polítics federals i republicans intentaren assumir les reivindicacions pageses. Aquesta dinàmica política del republicanisme federal, que tingué molta incidència a comarques veïnes i també a la part alta del Baix Llobregat -amb el poderós nucli de la Unió de Rabassaires de Martorell i el seu representant Francesc Riera-, condicionà també la vida associativa dels pagesos baixllobregatins de la part baixa de la comarca.

En intentar tipificar l'associacionisme pagès i relacionar-ho amb el comportament polític, proper a la Lliga, als radicals o bé als republicans federals, hem comprovat com la major part de les organitzacions pageses neixen amb plantejaments interclassistes i

creixien seguint la "via reformista" sota l' aixopluc, directa o indirecta, de l' IACSI o la Federació Agrícola Catalano Balear. Al costat d'aquest associacionisme pagès dominant coneixem l' existència d' associacions jornaleres, d' organitzacions que podríem classificar dins la "via revolucionària" o organitzacions de classe i de nuclis republicano-federal. Així les coses, l' associacionisme pagès interclassista, d' organitzacions integrades per petits propietaris, per parcers o per arrendataris, és el més conegut. Però la forta assalarització de la població rural existent a alguns pobles del Baix Llobregat féu que arreu els jornalers del camp també s' associessin en organitzacions autònomes, malgrat que aquestes són més desconegudes.

La situació de misèria en que molts jornalers i petits pagesos es veieren abocats arran de la crisi finisecular crea malestar arreu. La davallada dels preus dels cereals, amb el punt àlgid de 1860, fou seguida de l' ensulsiada de la vinya, que al Baix Llobregat s' inicia al 1886 i s' accelera a partir de 1890. Malgrat que la comarca, al gaudir d' una agricultura intensificada, diversificada i fàcilment comercialitzable a Barcelona, no va sofrir amb tanta virulència com altres les conseqüències de la crisi, el malestar també hi arribà i n' és una mostra la "resistència fiscal passiva" que els municipis practicaven. No hi hagueren esclats de violència, però el Baix Llobregat fou una comarca conflictiva tant pel que fa al procés d' erosió del sistema polític de la Restauració com als enfrontaments pagesos-propietaris que seguiren a la crisi de finals de segle (3).

Al 1887, l' IACSI capitanejà una campanya contra l' augment de la contribució territorial, basada en que es fixés com a màxim un 12% de gravació sobre el líquid imposable i en l' anulació del impost de consum, objectius als quals els petits pagesos eren molt sensibles i amb els que s' identificaven(4). La campanya també sol·licitava l' exempció de drets reials en les herències directes, denunciava la

sofisticació dels vins i exigia una política aranzelària dura pels cereals i la ramaderia. Però els dos primers objectius eren els més mobilitzadors i ajudaven a cristalitzar una aliança vertical interclassista entre els sectors més pobres de la pagesia i els sectors benestants, cercant aquella harmonia de "l'agricultura" amb que tant somiaven els prohoms de l'IACSI.

Uns anys abans, al 1876, quan l'Administració manà fer nous amillaraments, l'IACSI havia intervingut activament a la comarca reunint a alcaldes i juntes pericials per tal d'homogeneitzar criteris i per confegir defensivament la nova documentació fiscal, documentació que, com hem mostrat al capítol dedicat a fiscalitat i crisi, a molts pobles baixllobregatins no s'arribà mai a realitzar com a conseqüència de la pràctica de la resistència fiscal passiva. Per tant, malgrat la poca tradició associativa els pagesos baixllobregatins, des del petit pagès, propietari, arrendatari o parcer al gran pagès benestant o gran propietari es sentien protegits i alhora representats per aquestes campanyes. La complexa estructura social de la comarca fou la causa que aquests plantejaments interclassistes, promoguts per institucions com l'IACSI, fessin niu en la mentalitat pagesa baixllobregatina. La protecció paternal que algun prohom de l'Institut Agrícola Català oferia a la pagesia de la comarca feia la resta. Alguns dels primers presidents o socis fundadors del Institut eren alhora grans propietaris baixllobregatins, esmentem per exemple el Comte de Fonollar, el Baró de Foxà, en Rafael de Casanova, el Marquès de Sentmenat o el Marquès de Monistrol. A més els grans propietaris que vivien a la comarca crearen, al 1853, una subdelegació del Institut a Molins de Rei, presidida per J. Albareda, gran propietari de Pallejà, i recolzada per Miquel Roca de Molins de Rei, el més gran propietari de la riba esquerra(5) . Si la creació tant precoç d'una subdelegació responia a una major implantació de les relacions de producció capitalistes, tal i com defensa

M. Caminal (6), tenim que ja sigui per presència directa de grans propietaris barcelonins a la zona, membres actius de l'IACSI des de la seva fundació, o bé a través d'aquesta subdelegació de Molins de Rei impulsada per grans propietaris veïns, podem afirmar que al Baix Llobregat la visió de l'IACSI dels problemes de l'agricultura catalana hi era ben present. Per tant, independentment dels grups socials que hi participessin, l'interclassisme, al menys pel que fa als objectius a assolir, estava assegurat ja que habitualment el sector de rics hisendats portava la iniciativa dels plantejaments associatius.

La campanya contra el sistema tributari, que al 1887 havia llençat l'Institut, no tenia resposta per part de l'Administració i culminà al 1889 amb un gran miting el 12 de maig de 1889, al teatre Principal de Barcelona, en el que hi assistí el president de la Lliga Agrària de Madrid, Adolfo Bayo (7). Durant aquells anys de crisi el malestar fiscal entre la pagesia anava en augment i la burgesia agrària amb campanyes com aquesta el canalitzava a favor seu. El lema de la campanya era representatiu de l'actitud reticent envers l'Estat que, en aquells moments, tenien les classes dominants catalanes i no sols la burgesia agrària "Visca la pagesia i enrera la política". Sempre he sospitat que aquest plantejament era germà del que feia la burgesia industrial en nom de la "indústria" per tal de agrupar burgesos i proletaris en contra de l'Estat i a favor dels seus interessos. A la Catalunya rural durant el segle XIX, les formulacions d'objectius verticals, o si voleu, interclassistes, varen tenir bastant èxit. L'explicació rau en dues raons: 1- la burgesia agrària, vist el perill, que significava per la burgesia industrial l'organització autònoma del proletariat industrial, s'havia après la lliçó i jugava amb aventatja respecte la seva homònima industrial; 2- als pagesos pobres i als jornalers agrícoles, mig analfabets, mal alimentats, sense viure en un hàbitat agrupat o en el cas de nuclis urbans-rurals treballant de

manera dispersa i per diferents amos, els era més difícil associar-se que als treballadors industrials.

14.1.1. Condicions de vida i organitzacions dels jornaleros.

A la majoria de pobles baixllobregatins el proletariat rural exclusivament assalariat tenia organitzacions pròpies, però difícils d'estudiar ja que a aquest grup social l'analfabetisme era molt elevat i, per tant, comptem amb poca documentació escrita. D'altra banda bona part dels treballadors que durant uns mesos anaven a jornal no eren jornaleros estrictes sinó petits parcers, petits propietaris o petits arrendataris i per tant disposaven d'ingressos aliens al treball assalariat. Aquest grup social habitualment s'organitzava en mutues i en sindicats, que també analitzarem.

Quantificar el nombre de jornaleros estrictes es doncs tasca difícil i arriscada, com ja hem vist al capítol nou dedicat a les relacions d'explotació. Però, a mitjans segle XIX la proletarianització rural era important i no era encara en arribar la II República (8)

En esclatar la guerra el fenomen de les col·lectivitzacions pageses a la comarca responia, segons el nostre criteri, tant a plantejaments ideològics com a la necessitat de treball que tenien els jornaleros estrictes en absència dels seus amos. En aquest sentit és significatiu que a dos pobles deltics, el Prat i L'Hospitalet, es col·lectivitzés tot el sòl agrícola. L'amplitud del fenomen s'explica gràcies a una major presència de proletarianització agrícola i a una estructura de la propietat depenent de grans propietaris barcelonins, ja que als altres pobles baixllobregatins sols es col·lectivitzaren unes quantes hectàrees, fet que guarda proporció amb una menor presència de jornaleros estrictes(9). Segons el treball de J.Codina al Prat i, en

general, a tota l'àrea dèltica, la presència de jornalers estrictes era molt important: al 1897 a aquest poble eren el 45% del cens (10). Percentatges similars poden aplicar-se a pobles propers, com l'Hospitalet o fins i tot Sant Boi, però pel conjunt dels tretze pobles estudiats la importància percentual dels jornalers estrictes era sens dubte menor.

a) L'organització del treball a jornal

Els treballadors a jornal, fossin o no estrictament proletaritzats, s'organitzaven en colles segons l'especialitat: els esporgadors, veritables artistes, els collidors, els camàlics (11). Habitualment se'ls pagava a tant el dia i només algunes feines es realitzaven a preu fet per mujada, com ara la sega. La misèria en que vivia el proletariat rural feia sorgir oficis ben significatius com els aplegafems o els cargolaires.

Independentment de si eren o no jornalers estrictes, els pagesos que anaven a jornal tenien un lloc a cada poble, que habitualment era la plaça, on sortien a llogar-se com encara es feia a El Prat als anys cinquanta (12). S'agrupaven en colles i, habitualment, la feina de l'endemà ja es repartia al vespre. Cada colla tenia un cap que era el responsable de repartir la feina a fer entre els integrants del grup. La distribució del treball a jornal va resultar sempre conflictiu: els més forts i amb més capacitat de treball eren els qui sempre treballaven. La misèria s'ensenyoria dels pobres jornalers "quan la feina abundava tot anava bé, però als hiverns de pluges o neus, les passaven negres els jornalers de les terres" (13). És difícil entendre com arribaven a subsistir durant generacions famílies senceres de jornalers, fent nostres les paraules de C.Martí podem afirmar que "és ben bé un miracle de la Providència".

L'associacionisme mutualista, de finals del segle XIX, assumint l'objectiu benèfic-religiós que en els seus orígens el caracteritzava, tot i que integrava també petits camperols o arrendataris, com que la majoria dels seus membres treballaven a jornal per altres, va intentar posar ordre en la contractació o bé regulant la relació jornal·ler-patró o bé facilitant treball als seus membres. Així es feia a la "Germandat d'Obrers Agrícoles de Sant Isidre" de Sant Feliu, fundada cap a l'any 1876, que tenia una borsa de treball que facilitava als seus membres els jornals de la premsa o bé el Sindicat de "Les Arpelles del Llobregat", també amb seu a Sant Feliu i fundat l'any 1911, on tots els integrants es comprometien a donar-se feina mutuament quan ho necessitessin. El mateix succeïa a la Societat de Sant Isidre de Sant Boi o bé a la Federació Obrera de Molins de Rei, creada a partir de 1915, on els pagesos que s'agrupaven imposaven llistes rotatòries per tal de poder treballar tots. Però aquestes associacions regulaven el treball a jornal de molts pagesos pobres que explotaven a més terres per compte propi, habitualment una parcel·la de secà. La situació dels jornal·lers estrictes, que havien d'anar a jornal durant tot l'any era molt més dura. A la dècada dels trenta els jornal·lers estrictes, sota l'auxili d'organitzacions sindicals, establiren un control sobre el treball a jornal, imposant als propietaris uns criteris rotatoris i solidaris.

A vegades, la construcció d'edificis públics, com escoles i mercats, aminorà conjunturalment la manca de treball pels jornal·lers com succeí a Molins de Rei durant la Dictadura de Primo de Rivera. Entre la conjuntura favorable de 1914-1919 i la represa de l'exportació dels anys trenta, les pressions que les associacions de jornal·lers i els sindicats feren per crear llocs de treball a la construcció sembla que reeixiren. A Sant Boi, per iniciativa privada, la construcció d'estacades al riu per protegir-se les riuades féu el mateix servei.

En resum, en l'organització del treball agrícola a jornal, haurem de distingir el realitzat per jornalers eventuais, que ho eren quan no tenien feina al seu camp, i per jornalers estrictes o famílies que vivien durant tot l'any del treball a jornal. Aquest dos tipus de jornalers agrícoles convivia en les colles i en els camps de regadiu on, tots plegats, treballaven llogats pels pagesos benestants, però els jornalers estrictes sofrien unes condicions de vida i de treball molt més dures.

b) Condicions de vida i de treball

Les condicions de vida dels jornalers estrictes eren molt dolentes, els jornals varen créixer molt poc durant la crisi, malgrat les queixes dels propietaris. Fins la conjuntura 1914-1919 no es dispararen, però no oblidem que els preus dels productors bàsics també cresqueren moltíssim. Possiblement la persistència de les activitats depredadores com ara parar panys als ocells, pescar anguiles, buscar bolets, llenyejar furtivament, menjar arrels i aplegar fens o buscar ossos per vendre'ls, ajudà a subsistir a nombroses famílies jornaleres.

El pa blanc era reservat als pagesos benestants, el pa negre era pels jornalers, que el combinaven amb un terç d'anengada, reservant els altres trossos per les altres menges(14). De vi i de llegums, normalment mongetes, en mengaven quan l'amo per qui treballaven els alimentava. En el trànsit del XIX al XX començaven a ser consumides pels jornalers algunes verdures, cada cop més emprades juntament amb la carn de gallina per fer bones calderades, patates, ous i peix salat. Però la crisi finisecular féu estroncar aquest relatiu millorament de l'alimentació jornalera, i malgrat que a mitjans del XIX es començava timidament a consumir carn d'anyell, els anys dolents de la crisi i possiblement el feixuc impost de consums retardaren el canvi i la millora d'hàbits alimentaris.

Al Baix Llobregat, a finals del segle XIX, segons explica Aguiló, malgrat ser escassa la carn en la dieta dels jornalers, als segadors que treballaven a preu fet i se'ls feia la vida, se'ls alimentava de manera extraordinària tant en quantitat com en qualitat: bevien vi i aiguardent, menjaven carn, ous, llangonissa i peix i conclouïa "és pràctica antieconòmica alimentar los". Devia ser per aquest motiu que progressivament es va anar perdent la costum d'alimentar els jornalers.

A la dècada dels noranta, al partit judicial de Sant Feliu de Llobregat, el valor dels aliments per dia que un jornalier menjava oscil.lava entre 0.75 i 1 pesseta -pa 0.20 pts. ,vi 0.25, besca salada i llegums 0.30, verdures, ous 0.20 = 0.95 pessetes - (15).

Per tant, l'alimentació dels obrers fixes es calculava al voltant de 30 pessetes mensuals i si hi afegim la mesada (25 pessetes), tot plegat equival a un salari mensual de 55 pessetes, el que resultava un jornal per dia treballat de 2.30 . Malgrat tot, l'obrer fixe que tenia l'alimentació assegurada, era un lloc de treball envejat per contrast amb el treballador a jornal diari, que percebia més diners en efectiu per dia de treball, però que no treballava tants dies i que, sovint, no tenia inclosa l'alimentació (16).

A les vaqueries de la comarca , quan les dimensions de l'explotació ramadera ho requeria, es distingia entre vaquers - responsables de la vaqueria i que tenien cura de la fabricació de formatges, etc...- i els obrers fixes, responsables de la neteja dels estables, de munyir les vaques i de segar els camps de ferratges. Als treballadors de les vaqueries no se'ls alimentava, però cobraven més: 3.5 pessetes al dia els vaquers i 3 pessetes els obrers (17).

Els salaris no augmentaren i romangueren estagnats durant moltes dècades. La informació que tenim, de l'any 1909, extreta d'una enquesta enviada pel Instituto de Reformas Sociales al Sindicat

Agrícola de Sant Boi, corrobora aquest extrem: si excloem el salari dels segadors, puntuals i més elevats sempre, el jornal d'hivern dels homes era 3.9 pessetes i el d'estiu 3.5, evidentment els jornals de dona d'hivern i d'estiu estan molt per sota.

A principis del segle XX ja no s'alimentava al treballador jornal·ler eventual, i encara es practicava el treball a esquer en determinades feines del camp: la sega i la verema eren potser les més característiques. La batuda es feia a canvi de palla. Només els obrers fixes, que vivien a la casa de l'amo eren alimentats i rebien a més una mesada fixa que oscil·la entre 30 i 60 pessetes. Els jornal·lers no fixes rebien un jornal diari. Globalment, malgrat el greuge que significava pel jornal·ler no rebre alimentació de l'amo, durant les primeres dècades del segle es constata una lleugera millora, possiblement explicable per la pressió de la indústria que manllevava mà d'obra jornal·lera agrícola i feia créixer, encara que timidament, els salaris.

A inicis del present segle era difícil precisar quantes hores treballava un obrer agrícola a Catalunya, quan guanyava i amb quines condicions. A Badalona es treballava de sol a sol i es cobrava un salari setmanal d'entre 19,5 i 24 pessetes, també a Vic i a Manresa la jornada del pagès era de sol a sol però els salaris eren un xic més baixos que a les rodalies de Barcelona (18). Així, mentre a algunes zones els jornals es pagaven per mesades a altres eren diaris i mentre a les àrees properes a les indústries els salaris tendien a pujar a les zones més deprimides continuaven estagnats. Aquesta situació mogué alguns homes del Museu Social de Barcelona a intentar establir una estadística de les condicions de treball al camp. La valoració del nombre de mà d'obra a jornal a Catalunya era, segons aquests càlculs, de 60.322 llauradors-jornal·lers i 9825 criats (mossos) que donava un percentatge molt elevat de mà d'obra a jornal sobre el total de població activa agrària.

A Cornellà la jornada era de deu hores a l'hivern i de 14 les altres estacions de l'any (19). La mà d'obra femenina s'emprava en plantar i cultivar les tomaqueres i mongeteres i a eixarcolar, feina que ja hem comprovat que al segle XIX era quasi sempre reservada a les dones, sobretot a la riba dreta i al delta. Al 1910 el jornal de les dones era de 2 pessetes, quasi el mateix que a per Sant Boi al 1909, i el dels homes oscil.lava entre 3.25 i 3.5 pessetes, segons fossin treballs d'hivern o de la resta de l'any. El jornal se solia pagar quasi sempre setmanalment i íntegre en diners. Els nens no feien feines agrícoles, ja que a Cornellà els treballs a la indústria estaven més ben retribuïts, fet que podem generalitzar als pobles de la riba esquerra. No s'esmenta el treball a esquer i tampoc l'alimentació com a retribució, la qual cosa fa pensar que, a inicis d'aquest segle, no eren fets generalitzables al Baix Llobregat.

Les dades del Museu Social de 1910 són les que en J.Riba cita a El salario del Obrero Agrícola. En aquest interessant llibre J.Riba denuncia el baix salari que cobren els jornalers agrícoles, que per terme mig és de 2.5 pessetes diàries, jornal insuficient per viure amb un mínim de dignitat com ho demostra amb càlculs. Per les despeses alimentàries una família de 4 membres necessitava un mínim de 16.20 pessetes setmanals, això sense tenir present els gastos de lloguer, llum, vestit, calçat, metge, etc. Un jornalер que cobrés 2.5 pessetes dia només arribava a 15 i això en el suposat felig de que treballés tots els dies. J.Riba demostra com, al 1910, sense un mínim de 20 pessetes setmana una família jornalera no podia subsistir, i, proposa fer una revisió immediata dels salaris dels jornalers agrícoles, ja que amb aquestes dades a la mà com irònicament diu "seguramente no comerán los domingos huevos de caviar". Unicament tenint present "que la mujer es un portento de economía doméstica" hom pot entendre la miserable subsistència de moltes famílies camperoles (20).

c) Conflictivitat jornalera i organitzacions de classe

Un dels temes que quedarà al tinter i que resta obert per investigacions futures és l'estudi, amb un xic de profunditat, d'una organització pagesa integrada estrictament per jornalers. Sabem que existien i que en el seu origen es confonien amb associacions de socors mutu, però tant pels objectius com per la seva composició social eren molt diferents dels sindicats agrícoles interclassistes que estudiarem més endavant.

Les societats jornaleres, pel que sembla sota la influència de plantejaments anarquistes, veritables organitzacions de classe, foren les protagonistes de la conflictivitat que ja s'albirava a Catalunya als anys 1912-1913 i que pujarà d'intensitat durant la conjuntura 1914-1919. Com ja hem indicat la major o menor presència de mà d'obra jornalera en les feines del camp als diversos pobles, el seu grau d'organització i els plantejaments político-ideològics dominants, feren que el fenomen col·lectivitzador tingués més o menys intensitat. En definitiva, segons el grau de consciència i organització la resposta del proletariat rural davant la conjuntura bèl·lica canvià.

L'organització del proletariat industrial a la zona alta de la comarca (Martorell, Olesa, Esparraguera) i als pobles de la riba esquerra (Papiol, Molins de Rei, Sant Feliu i Cornellà), on hi havia importants indústries tèxtils, va provocar importants conflictes durant la Restauració. Agrupats a "Les tres classes de Vapor" els treballadors tèxtils d'aquests pobles van participar activament a la vaga de 1890 per la reducció de la jornada laboral (21). La conflictivitat dels obrers industrials deuria fer créixer la necessitat d'organitzar-se entre els jornalers del camp. Aquests sovint actuaven per mimetisme amb el moviment obrer industrial com succeí durant el juliol de 1909 amb

l'esclat de la Setmana Tràgica en que l'impacte dels vaguistes "aconsegueix, els dies 29 i 30, de fer parar pagesos i jornalers dedicats a la tallada del blat" (22).

El cas és que mentre a causa de la repressió que seguí a la Setmana Tràgica les organitzacions dels treballadors industrials entren en una fase de decadència, comencen a aparèixer organitzacions de jornalers del camp que es desmarquen de les agrupacions mutualistes d'inspiració religiosa pròpies de la segona meitat del XIX.

A Sant Vicenç els jornalers del camp s'agrupaven en la societat "La Vicentina", a Sant Boi existia una "Societat de Jornalers" que l'hem trobat enfrontada amb el Sindicat Agrícola a causa de la reivindicació de més jornal pels treballadors de la màquina de batre (23), al Prat n'existien dues "Unió de Jornalers del Prat" (1907) i "Societat d'Obrers Agricultors Pratencs" (1916). Existien també organitzacions similars a l'Hospitalet, Cornellà, Sant Feliu i Esplugues, el que ens indica que durant les primeres dècades del present segle els jornalers del camp s'agruparen en organitzacions de classe (24).

Els interessos d'aquestes associacions jornaleres sovint eren contraposats als dels Sindicats Agrícoles de la comarca, i per descomptat als de la Cambra Agrícola Oficial del Baix Llobregat, on s'agrupava la patronal. Així succeí en el conflicte dels camàlics al 1911 o el conflicte de la màquina de batre que estudiarem més endavant, en analitzar el Sindicat Agrícola de Sant Boi. A plantejaments similars deuriem respondre els conflictes que durant l'any 1912 esclataren al camp català: la majoria de vagues de jornalers agrícoles es realitzaren a la província de Tarragona. Però la vaga de 400 jornalers al Maresme per disminuir la jornada laboral que resistí deu dies i que els jornalers guanyaren deuria fer d'esperó positiu a les rodalies de Barcelona i a comarques com el Baix Llobregat amb una agricultura

semblant a la del Maresme (25).

Els primers signes de conflictivitat jornalera a la plana baixllobregatina són anteriors a la conjuntura de 1914-1919. La continuada elevació dels preus dels productes bàsics que no anava seguida d'una elevació paral·lela dels salari i havia fet esdevenir insostenible la situació pels jornalers del camp. Al 1913 la publicació del Museu Social deia que "Feia temps que es remarcava agitació entre els obrers agricultors del pla de Barcelona i d'algunes comarques properes, com el pla del Llobregat" (26), en analitzar una vaga que als mesos de juny i juliol varen protagonitzar els jornalers del camp de les comarques properes a Barcelona. El moviment s'inicià al juny a Mataró i va durar cinc setmanes. Els jornalers baixllobregatins hi participaren activament. Les reivindicacions dels jornalers eren essencialment dues: l'augment de salaris "que feia anys no havien sofert variació malgrat la creixença de les necessitats" i la disminució de la jornada laboral. En concret es demanava d'abril a setembre un jornal de 4 pessetes i una jornada laboral de nou hores, els sis mesos restants un jornal de 3,5 pessetes. També es sol·licitava la regulació del treball en dies festius, que els depenents no dormissin al estable i la remuneració d'un quart de salari en cas de pluja. Alguns patrons acceptaren l'augment salarial, però globalment la vaga fracassà. Possiblement l'aglomeració humana barcelonina jugava negativament al crear una gran oferta de força de treball. La feble organització dels jornalers del camp així com la dispersió territorial dels mateixos fa difícil precisar el nombre de vaguistes, que a Barcelona oscil·là entre 600-800 i als pobles veïns uns 1500. El 5 de juliol el Sindicat d'Obrers Agricultors de Barcelona recomanà tornà al treball amb les mateixes condicions d'abans. L'any següent la conjuntura creada per la primera guerra mundial afavorirà l'increment salarial, com comprovarem amb l'evolució dels jornals de la màquina de

batre del Sindicat de Sant Boi.

L'any següent l'esclat de la guerra europea generà un increment de demanda de productes agrícoles que afectà positivament a les agricultures del Maresme i del Baix Llobregat, que ja havien tingut anys anteriors experiències exportadores. Aprofitant la pròpia experiència i l'exemple valencià i murcià, la patronal es llençà a obrir-se pas al mercat europeu. A causa de la conjuntura bèl·lica els salaris augmentaren (27).

A partir de la Guerra europea la sortida de la crisi agrícola finisecular, estimulada per la integració de l'agricultura baixllobregatina al mercat europeu, fou una realitat. Així els jornalers del camp sortiren finalment d'aquell llarg segle XIX on la misèria i la malaltia eren les germanes amatents del pobre jornaler baixllobregatí. En aquest context, l'arribada de la II República serà un signe d'esperança més per les classes populars rurals, que al Baix Llobregat tenien a més de la possibilitat de treballar a la indústria.

14.1.2. L'associacionisme de la misèria: el mutualisme.

La depauperació del petit pagès durant la crisi promogué el neixement del mutualisme o d'associacions d'ajut i socors mutu, organitzacions que precediren cronològicament al sindicalisme interclassista auspiciat per l'IACSI.

A tots els pobles del Baix Llobregat entre 1850 i 1900 naixeren Montepíos, sovint sota la invocació de Sant Isidre o d'algun sant local, com per exemple a Gavà Montepío de Sant Nicasi. Si ens atenem a la cronologia oficial, és a dir, a la data d'inscripció en que consten a l'Arxiu de Govern Civil, sembla com si la florida mutualista es disparés a partir de 1887, però en realitat moltes d'aquests mutues es fundaren a mitjans de segle (28). El que succeí és que amb la

promulgació de la Llei d'Associacions de 1887 moltes d'aquestes associacions de socors mutu legalitzaren la seva situació. Algunes són precedents d'organitzacions cooperatives o sindicals posteriors i la majoria provenen d'una Mutua preexistent. Els objectius bàsics d'aquestes associacions eren : ajudar econòmicament al petit pagès en cas de malaltia, celebrar el Sant Patronal i garantir un enterrament cristià al mutualista, al que tots els altres membres de la Mutua estaven obligats a assistir.

L'anàlisi de dues d'aquestes entitats mutualistes, l'una de Gavà i l'altre Sant Feliu, ens ajudarà a entendre la seva finalitat dominant d'ajut i de cooperació solidària. A aquests objectius durant les primeres dècades del segle XX se'n hi afegiran d'altres propers als dels sindicats agrícoles: creació d'una borsa de treball, utilització social de màquines i serveis propietat de l'entitat (premsa, trull), compra d'adobs, etc. En canvi la inspiració religiosa d'aquest tipus d'associació començarà a diluir-se.

a) Montepio de Sant Isidre, Gavà.

El "Montepio de San Isidro" de Gavà, al 1884, prioritzava com a primer objectiu "auxiliarse y socorrerse mutuamente (...) cuando el estado de su salud no les permite dedicarse a sus habituales ocupaciones o trabajos"(29). Per entrar-hi hom havia d'acreditar tenir un ofici, bona salut, bona conducta, entre 16 i 40 anys, estar domiciliat al poble, demanar-ho per escrit i pagar 3 pessetes d'entrada. Les obligacions que es contreïen eren pagar una pesseta al mes, fer quan convingués torns extraordinaris, ser elegible per ocupar tots els càrrecs i velar malalts greus. Quan un soci es posava malalt no podia percebre subsidi fins al cap de tres mesos i solament si estava al dia dels pagaments. Es pagava aleshores tres pessetes diàries de medecina, 2.5 si es tractava de cirurgia major i 2 pessetes de

cirurgia menor. No es podia cobrar subsidi si es contraïa sarna, herpes o tinya, si estava al descobert o bé si el mutualista tenia una malaltia venèrea. Els qui estaven dos mesos sense pagar eren exclosos de l'associació. En morir un mutualista s'havia d'assistir a l'Església i donar entre 1.75 i 0.5 pessetes pel mort. Els diners que un associat tenia en morir s'entregaven als seus hereus o aquells qui fossin els responsables de enterrar-lo.

Aquestes normes eren seguides amb tota severitat, per exemple a l'any 1882 s'exclougué a en Joan Vinyes per tenir una malaltia crònica en el moment del seu ingrés. Al 1918 es denuncia que un soci malalt, en Joan Pagès Ivern "sin permiso de nadie habia salido de su casa trasladándose a Barcelona fue a ver una función teatral en el Coliseo Teatro de Novedades que esponía el hecho para que la Junta acordara lo que en su vista creyera conveniente (...) acuerdan por unanimidad que el indicado socio Pagès sea excluido del Montepío" (30).

A vegades el nombre de malalts era tant elevat que no es podien atendre totes les despeses. Al 1902, a causa de les moltes malalties no existien diners per celebrar la festa de Sant Isidre. Hom proposà elevar les quotes a 50 cèntims pel mes de maig (és a dir que al 1902 es pagava la meitat del 1884!) o bé rebaixar el subsidi als malalts, com ja havia fet l'altre Montepío del poble. Finalment s'acordà pagar: 2.5 pessetes diàries per malaltia, 2 pessetes cirurgia major i 1.5 de cirurgia menor, per tant s'havien rebaixat els subsidis per malaltia, i també les quotes mensuals, signes inequívocs de la misèria finisecular del delta de ponent. A Gavà, al maig de 1903, persistia l'estat general de malalties i no es celebrà la festa de Sant Nicasí i, l'any següent pel mateix motiu no es celebrà la de Sant Isidre. Al maig de 1909, segons el llibre d'Actes, l'entitat va acordar per unanimitat "no hacer la fiesta de San Isidro este año, por las malas cosechas y el estado de la caja por las muchas enfermedades que

aquejan a este montepío".

Durant el lustre següent es supera aquest estat de malaltia endèmica: el 27 de gener de 1912 no es cobraren les quotes mensuals a causa del bon estat econòmic, el mateix es féu al gener de 1914, però al gener de l'any següent es decidí cobrar totes les quotes perquè tornava a haver-hi malalts.

Aquesta mutua gavanenca és un exemple de les moltes associacions de socors mutuú, que durant la segona meitat del XIX, proliferaren a la comarca i arreu de Catalunya. Aquestes associacions reberen l'impuls legislatiu definitiu amb la Llei d'Associacions de 1887 i l'impuls social necessari de l'estat de misèria en que vivien la majoria dels petits camperols.

b) Germandat d'Obrers Agrícoles S. Isidre Llaurador, Sant Feliu

Un altre cas semblant és el de la "Germandat d'Obrers Agrícoles Sant Isidre Llaurador" de Sant Feliu de Llobregat (31), però aquesta societat que també tenia com a objectiu prioritari l'ajut mutualista al socis malalts es proposarà ben aviat dos objectius més : la creació d'una borsa de treball entre els mateixos socis i la compra d'adobs, per tal de facilitar un millor preu als associats. L'existència de regadiu i de pràctiques intensives a la riba esquerra siguin possiblement les causes de que, malgrat tractar-se de petits propietaris o de parcers, hi hagués més necessitat de treball a jornal i d'adobs que a les terres del delta de ponent. Tanmateix, la situació de partida de l'associació de Sant Feliu de Llobregat era millor, ja que la Germandat comptava amb l'arrendament d'una casa-taberna pròpia, que abans de la fundació era el centre d'una associació de petits vinyaters. Aquesta és la raó que la Germandat tingués una premsa en propietat a la qual els socis estaven obligats a portar les càrregues de raïm a premsar i els qui no ho feien eren expulsats. El conreu de la

vinya era, doncs, important. A més de la premsa les compres que la Germandat feia de sulfats de coure i de sofre i tanglefort en són una bona prova, malgrat que també es compraven nitrats.

Quadre 14.1.

Evolució "Germandat d'Obrers agrícoles S. Isidre Llaucador" 1915-1925

	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
SOCIS	140	143	146	150	155	157	159	178	177	175	175
QUOTES	1680	1716	1752	1800	1860	1884	1908	2129	2600	2446	2576
MALALTIA	13	20	23	18	20	26	17	35	29	31	35
INVALID	4	3	3	4	2	2	3	3	4	4	5

L'evolució que seguí fins al 1925 quedà reflectida en el quadre 14.1 (32). A inicis de segle la societat tenia més de cent membres. El seu nombre anà creixent entre 1900 i 1915. Aquast any ja havia arribat a la xifra de 140.

La Germandat també es dedicà a fer préstecs entre els seus socis que no sempre pogueren tornar. La manca de societats de crèdits rurals era suplerta per aquestes societats mutualistes, però a vegades per aquesta causa s'hagueren de portar socis als tribunals. A la dècada dels vint s'enfatitza l'objectiu de "proporcionar a los socios los abonos y otros productos químicos o naturales necesarios a la agricultura y a precio reducido" i es proposà comprar els adobs al major. Però la manca de liquidesa farà que l'any 1931 hagin de fer demandes de material per anticipat i pagar-lo al comptat, a més de cercar una solució per "suprimir gastos (...) toda vez que ésta tiene prestadas de varios socios 4000 pesetas". L'any abans, al 1930, potser per fer sortir la societat de l'atzucac en que es trobava s'havien creat dues classes de socis, que fins aleshores havia estat única. Els protectors, que només tenien dret a adobs, materials i premsa i pagaven mensualment una pesseta, i els de número que, a més

d'aquests serveis, incloïen el subsidi per malaltia i pagaven 1.20 pessetes.

L'any 1936, en esclatar la insurrecció feixista i iniciar-se la guerra els rabassaires santfeliuencs s'associaren amb la germandat per comprar adobs, el que ens ratifica la dedicació vitícola de molts dels seus membres.

Els membres del "Montepío de Sant Isidre" de Gavà i els de la "Germandat d'Obrers Agrícoles de Sant Isidre Llaurador" de Sant Feliu eren pagesos pobres, parcers o petits propietaris, i jornalers estrictes, així ho deduem de la composició de les Juntes, malgrat que a Gavà algun membre tenia una propietat mitjana, però tinguem present que es tractava de terres menys productives majoritàriament de secà (33).

c) Les Arpelles del Baix Llobregat, Sant Feliu de Llobregat

Abans de la Llei de 1906 va nèixer una altra organització pagesa a Sant Feliu i que pretenia organitzar membres de tota la comarca d'entre els assalariats del camp. Els seus plantejaments estanven a mig camí entre el sindicalisme i el mutualisme, entre l'ofensiva per controlar les vies de comercialització i la defensiva davant la malaltia i la misèria. El nom "Les Arpelles del Baix Llobregat" (1901) és significatiu, el subtítol "Sindicat Cooperatiu agrícola" defineix el caràcter intermedi entre mutua i sindicat que li hem atorgat. La quota d'entrada es fixava en 50 pessetes. Els seus estatuts recullen aquesta barreja d'objectius: d'una banda es tracta de promoure l'estudi i defensa dels interessos agrícoles, fer assaigs de cultius llavors i eines, promoure l'ensenyança agrícola i l'adquisició d'adobs en bones condicions econòmiques, comprar instruments agrícoles "destinats a ésser llogats a sos membres per a ús exclusiu dels mateixos", proporcionar àrbitres i pèrits en litigis, però també es tractava de crear caixes de socors mutu o de retir, canalitzar

l'estalvi dels associats i donar-los treball sempre que fos possible i finalment, pel que fa referència a la comercialització, afavorir la venda dels productes agrícoles prescindint en el possible d'intermediaris entre productors i consumidors i aconseguir tarifes de transport reduïdes. Els fundadors de les Arpelles també volien introduir indústries agrícoles, promoure la creació de societats de previsió, seguretat i cooperació, i treballar per crear un "Banc Popular Agrícola" a la comarca (34).

La composició de la societat es fonamentava en "rabassaires, parcers, vinyaters, hortolans, jardiners, horticultors i senzills jornalers", ampliant el concepte a tots els assalariats del camp. Curiosament en els estatuts s'esmentava que "les dones capassas de contractar i que reuneixen alguna de les condicions professionals que acaben d'indicar-se o que perteneixen senzillament a la classe treballadora, podran formar part del Sindicat i gaudir de totes les seves aventatjas", però no se'ls reconeix el dret d'elecció i d'elegibilitat.

14.2.3.El Sindicat Agrícola de Sant Boi.

Aquest fou un dels sindicats de la comarca que nasqué impulsat per la Llei de Sindicats de 28 de gener de 1906, llei que serví per canalitzar l'estalvi pagès per mitjà de la vida associativa creant caixes rurals. No fou el primer de la comarca, ja que cronològicament els de Cornellà (agost 1907), Gelida (març 1908) i Sant Just Desvern (octubre 1907) el precediren, però sí el primer en crear una caixa rural(35). El sindicat de Sant Boi, fundat el març de 1909, facilitava adobs i llavors a bon preu als seus associats. Aquests eren els seus objectius bàsics que compartia amb els altres Sindicats recentment creats.

Aquestes associacions pageses, de composició social molt heterogènia ja que entre els associats hi havia pagesos benestants però la majoria eren petits propietaris, parcers o arrendataris, cobriren també altres objectius que ni la iniciativa privada ni els recursos públics atenien: la divulgació a nivell de pobles i dels grups més pobres de la pagesia dels avenços tècnics i l'ensenyança agrícola, feina realitzada però sota el tutelatge ideològic de plantejaments interclassistes. Tanmateix, serviren per sumar esforços individuals en una tasca comuna i això ajudà a la pagesia mitja baixllobregatina a resoldre problemes vinculats a la comercialització dels seus productes, tant relatius al mercat barceloní com a l'exportació. L'element motor d'aquest procés fou la capitalització de l'agricultura per mitjà de la via associativa, per què tal i com deia la Junta del Sindicat en finalitzar l'any 1914 i fer un balanç econòmic dels cinc anys d'existència del Sindicat "on serien aquestes pessetes si no existís una societat com aquesta? Al calaix dels industrials i no en poder dels pagesos" (36).

L'interclassisme inicial, sense desaparèixer del tot, s'anà diluint en arribar la II República. D'unes relacions dòcils i amistoses amb l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la Federació Agrícola Catalano-Balear i la Cambra Agrícola Oficial del Baix Llobregat, creada l'any 1904 i que representava els interessos dels grans propietaris, el Sindicat Agrícola de Sant Boi, sense trencar les relacions cordials amb aquestes organitzacions s'anà acostant a la Unió de Vinyaters i a la Unió de Rabassaires, i, malgrat que la Unió de Sindicats Agrícoles, depenent de la FACB, tingües bones relacions amb el sindicat de Sant Boi, no tots els membres del sindicat veien amb bons ulls aquesta identificació.

En concret, els pagesos més pobres, obligats a vendre a la menuda per subsistir, creien que la USA només defensava els interessos

dels pagesos que venien al major. L'arribada de l'exportació tencà la polèmica, ja que el Sindicat es convertí de nou, als anys trenta i després d'haver passat per moments molt crítics, en una eina insubstituïble per organitzar l'exportació a nivell local i garantir la sortida per Port-bou o per Irun de les fruites i verdures gràcies a la coordinació amb la USA.

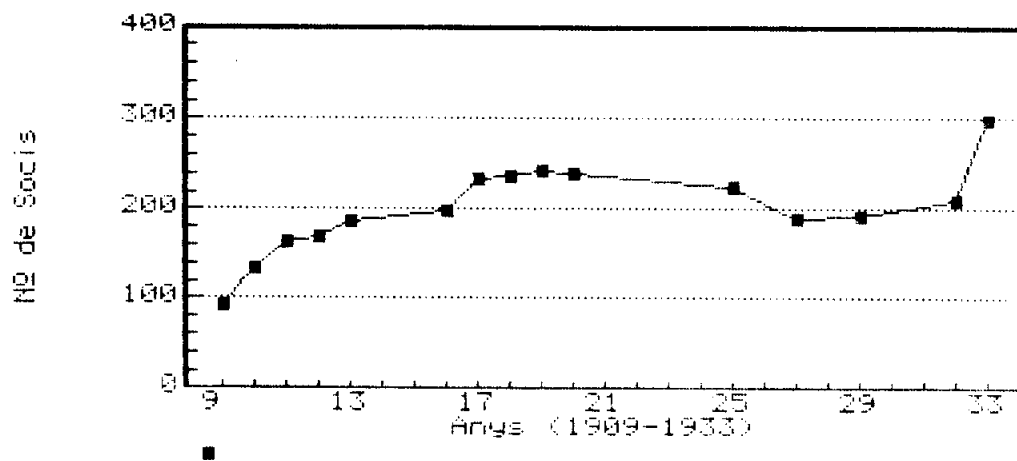
No podrem tractar en profunditat tots els aspectes de la història, funcionament i evolució del Sindicat, però intentarem aturar-nos en alguns aspectes que ens ajudaran a entendre una de les etapes més creatives de la vida associativa dels pagesos baixllobregatins. Etapa en que, gràcies a la convergència d'esforços individuals en una tasca col·lectiva, la pagesia baixllobregatina aconseguí que la petita i mitjana propietat veïna sortissin ben parades de la crisi agrícola finisecular i es dotà d'un element de cohesió social i d'identitat comarcal, trets que es reforçaren gràcies a l'exportació. Els fons dels sindicats serviren per capitalitzar una agricultura on la terra estava molt poc concentrada i els petits pagesos no disposaven de diners. Es compraren màquines que mai un pagès individual hagués pogut somiar, s'abaratiren els costos d'adobs i matèries químiques, i es facilitaren les vies de comercialització. És a dir gràcies a la creació d'un capital social, vehiculat per la vida sindical, s'ajudà a la integració de la petita propietat camperola a les relacions de producció capitalistes, fet inversemblant i inexplicable sense el protagonisme del fenomen associatiu.

Al mateix any 1909 el sindicat ja comptava amb 93 socis, però el nucli que feu de motor eren els 25 socis que es comprometeren amb accions per tal de construir el local. Entre ells hi havia els germans Mirabent Figueres, en Joan Puig Villarrubies, en Baldini Farras, en Francesc Font i en Cristofal Rebull, que constituïren l'ànima del Sindicat (37).

El sindicat cresqué en afiliació de manera que deu anys després de la seva fundació tenia 244 socis i en arribar la Segona República assolí quasi els tres centenars.

Quadre 14.2.

Evolució del nombre de socis-Sindicat Agrícola de Sant Boi, 1909-1933

Després de l'arrencada inicial els primers anys de guerra europea hi hagué un estagnament. L'any 1917, a causa possiblement de la carestia d'adobs i de l'increment de la demanda europea de productes agrícoles, el Sindicat tornà a créixer amb la incorporació de trenta-quatre socis nous. Al final de la guerra europea i els primers anys de la dictadura de Primo de Rivera constitueixen un altre període d'estagnament i pèrdua de socis, el punt més baix correspon al 1927 amb únicament 190 socis, 54 menys que al 1919. La darrera ona d'afiliació massiva fou entre 1932 i 1933, en que es passà de 211 a 258 socis.

La greu crisi que havia patit el Sindicat, causada alhora per nova orientació del mercat d'entreguerres i per la conjuntura política de la Dictadura, feu que ja l'any 1929 al mateix temps que es suprimia la caixa rural, a causa de la situació gravosa econòmicament que

creaven els socis que marxaven i que volien recuperar el capital, la Junta directiva acordés suprimir l'entrada de 25 pessetes per ser soci. Malgrat no haver de pagar entrada fins l'arribada de la II República el nombre d'afiliats no cresqué, però aquest creixement estigué afavorit per la revisió de quotes. Des de la seva fundació els socis pagaven en funció de la terra que explotaven i segons els tipus de contracte amb que ho feien, en arribar l'any 1932 la necessitat de revisar les quotes s'imposà ja que se suposava que "ni ha d'antigues que pagan poc per la terra que conreen". La inexistència d'entrada i la revisió de quotes facilità l'entrada a petits pagesos que, així, pogueren participar gràcies a la infraestructura organitzativa del Sindicat de l'exportació dels anys trenta. Alguns vells socis no acceptaven de bon grat aquestes incorporacions queixant-se dels deutes dels "nous", quan en realitat de socis morosos o al descobert n'hi hagueren sempre. Aquesta queixa en realitat reflectia el fet que els nous socis eren majoritàriament pagesos pobres. Observeu el quadre següent (38):

Quadre 14.3.

Sindicat Agrícola de Sant Boi - Socis i terres que cultiven 1932-33

Hectàrees	Abans de 1932				Socis nous de 1932 a 1933			
	nº socis	%	ext.hect.	%	nº socis	%	ext.hect.	%
0-0.99	43	20.37	28.5	4.5	28	32.18	20.17	8.59
1-1.99	46	21.80	73.87	11.67	24	27.58	38.19	16.26
2-2.99	46	21.80	117.64	18.58	15	17.24	40.26	17.14

3-4.99	40	18.95	145.21	22.94	10	11.49	39.83	16.96
5-9.99	31	14.69	201.44	31.82	7	8.04	45.01	19.16

10-19.99	5	2.36	66.32	10.47	2	2.29	26.92	11.46
20-49.99					1	1.14	24.48	10.42

TOTALS	211	632.98	87	234.86
--------	-----	--------	----	--------

La composició social era molt heterogènia: propietaris, parcers i arrendataris, majoritàriament cultivadors de petites explotacions, eren la base social del Sindicat. Si comparem les dades de 1909, amb les de 1912 i 1933 observarem com a tots els anys el pagès de petita explotació era el dominant, però existia una tendència a que la mitjana propietat guanyés presència i, sobretot, assumís el protagonisme social del sindicat. Aquesta tendència, en part neutralitzada per l'entrada de 87 socis nous entre 1932 i 1933, explica que la petita i la mitjana explotació tinguessin força importància socio-política durant els anys de la II República. La nombrosa entrada de petits explotadors al Sindicat fa entenedor l'acostament als plantejaments rabassaires durant els anys trenta i també l'agudització de les contradiccions internes dins els sindicats, entre els pagesos benestants i els pagesos pobres. Contradiccions que, d'altra banda, el clima polític de la Segona República ajudava a emergir.

Quadre 14.4.

Sindicat Agrícola de Sant Boi - Socis i terres que cultiven ,1909.

hectàrees	nº socis	%	ext. hect.	%
0-0.99	22	24.44	15	7.08
1-1.99	26	28.88	39.88	18.83
2-2.99	20	22.22	49.47	23.26

3-4.99	16	17.77	62.69	29.61
5-9.99	5	5.55	31.81	15.02

10-19.99	1	1.11	12.85	6.06
20-49.99				

TOTAL	90		211.7	
-------	----	--	-------	--

Quadre 14.5.

Sindicat Agrícola de Sant Boi - Socis i terres que cultiven 1933.

hectàrees	nº socis	%	ext. hect.	%
0-0.99	71	23.82	48.67	5.61
1-1.99	70	23.48	112.06	12.92
2-2.99	61	20.46	157.9	18.21
<hr/>				
3-4.99	50	16.77	185.04	21.34
5-9.99	38	12.75	246.45	28.42
<hr/>				
10-19.99	7	2.34	93.24	10.75
20-49.99	1	0.33	24.48	2.82
<hr/>				
TOTAL	298		867.84	

Finalment, en analitzar la composició social, hi ha dos factors que hem de recordar. La majoria dels petits explotadors tenien un tros de terra al regadiu i un tros al secà, si la terra cultivada al regadiu sobrepassava les dues mujades -és a dir era quasi d'una hectàrea- es podia considerar que es tractava d'un pagès benestant(39). El segon factor a tenir present era el tipus de contracte: el que predominava era l'arrendament. A partir de les dades de la Mutua d'Accidents de la Unió de Rabassaires, a la qual s'asseguraren alguns membres del Sindicat durant la segona República, hem calculat que de les terres cultivades pels pagesos sindicats s'explotaven un 65.73 % en règim d'arrendament, mentre que la resta, el 34.37%, ho era en règim de propietat. Molts pagesos eren explotadors mixtes: cultivaven un petit tros de terra en propietat i un altre petit tros en arrendament (40).

Quadre 14.6.

Mutua d'Accidents de la U. de R. = Sindicat Agrícola Sant Boi 1936.

Grup explot.	Propietaris		Arrendataris		Mixtes	
	nº	ext.	nº	ext.	nº	ext.
0-0.99 H.	3	1.7	2	1.26	-	-
1-1.99 H.	-	-	2	3.2	2	3.65
2-2.99 H.	2	5.4	4	9.38	4	9.24

3-4.99 H.	-	-	2	7.63	4	15.73
5-9.99 H.	-	-	-	-	1	5.13

10-19.99 H.	-	-	-	-	-	-
20-49.99 H.	-	-	-	-	-	-
> 50 H.	-	-	-	-	-	-

TOTALS	5	7.1	8	21.47	11	33.75

El total de terres en propietat era de 21,36 hectàrees (7.1 + 14.26) i les terres arrendades totalitzaven 40,98 hect. (21.47 + 19.49). Així els membres de la Mutua d'Accidents de la Unió de Ràssaires, del Sindicat Agrícola de Sant Boi, cultivaven en propietat el 34.27% i la resta, el 65.73%, eren terres arrendades. Aquesta mostra d'un total de 24 socis be pot representar els percentatges generals de terres cultivades en arrendament i terres cultivades en propietat pels integrats del Sindicat Agrícola de Sant Boi.

a) Capital social, experimentació agrícola i adobs.

L'any 1919, en una enquesta enviada per la Mancomunitat de Catalunya a la pregunta de "A quin feina es dedica l'Associació?" la resposta era clara "a l'experiència de cultius, selecció de fruits,

guarderia rural, auxliar els socis en el seus treballs, facilitar amb bones condicions elements de producció i foment de l'agricultura". Més endavant a la pregunta "què necessiteu?" els membres del SASB diuen "comunitat de primers matèries, un banc Agrari Català, conferències agrícoles" (Vegeu annexos al capítol). En realitat aquestes dues contestacions resumeixen molt bé la vida del Sindicat, la primera recull els objectius assolits, la segona denuncia unes mancances estructurals de l'agricultura catalana i espanyola, que difícilment es resoldran. La dependència de la importació, per abastir d'adobs químics l'agricultura espanyola, veurem com es reflecteix en la vida del sindicat. La manca de crèdit per l'agricultura que féu que el propi Sindicat hagués de fer emprèstits amb banques privades (Banc de Barcelona), a través de la Caixa Rural, i que per construir l'edifici social i comprar maquinària no pogués acudir a les entitats financeres públiques com el Banco de España.

La compra de maquinària, que podia ser utilitzada per tots els socis i que es pagava amb el capital social generat per la venda d'adobs i les quotes del socis, va ser un dels elements que de bon principi va caracteritzar la vida del sindicat. L'adquisició d'una desgranadora de blat de moro (octubre 1912), la decisió de comprar una màquina de batre sistema Ruston i una empacadora Emperor pel preu de 16.500 pessetes (juliol 1913) o bé la compra d'un cultivador Muratori (desembre 1915) constitueixen exemples de com, gràcies a la creació de capital social, a través de la vida associativa, es va anar mecanitzant el camp de Sant Boi. Tanmateix, el capital a invertir en la màquina de batre era elevat i quatre socis benestants es van fer solidaris de la compra "a fi de que la Junta no quedés compromesa amb aital compra". Aquí veiem un exemple del paper dinamitzador que la mitjana propietat, o la pagesia benestant, jugava dins la vida sindical, i que de retruc també la beneficiava.

La màquina de batre omplí d'eufòria i optimisme als socis del Sindicat, el conreu de cereals era encara important i l'esclat de la guerra europea feu encara més útil la seva adquisició. Els mesos de juny, juliol i agost eren mesos de tràfec i brugit, però ben aviat es convertiren també en mesos de conflicte.

El primer problema que s'hagué de solventar fou el de l'energia que l'accionaria. Al 1914 la "Compañia de Fuerza y Riegos del Ebro" estava fent la conducció d'electricitat a Sant Boi però fins que l'era on estava instal·lada la màquina no tingué cables a prop, el Sindicat no pactà cap acord amb la Companyia, ja que aquesta demanava molts diners per la connexió (41). Finalment, l'any 1917, gràcies a la instal·lació d'un transformador de la Companyia a prop de l'era del Sindicat fou possible l'entesa i la màquina de batre funcionà amo força. L'estiu de 1914 s'havia llogat a la casa Pasqual de Barcelona un locomòbil per accionar la batedora. Els dos estius següents de 1915 i 1916, el Sr. Güell els deixà un locomòbil de 40 C.V. (42).

Nous problemes es presentaren, mentre durà la guerra europea el conreu cerealícola, majoritàriament de blat però també d'ordi, era profitós. La conjuntura bèl·lica féu augmentar el preu dels productes agrícoles i tot plegat féu que els jornals augmentessin, mentre que al 1914 el jornalier que era responsable de la màquina cobrava 5 pessetes diàries al 1920 en cobrava 11, però els anys següents els jornals s'estagnaren o davallaren, per la mateixa feina al 1921 el jornalier responsable de la màquina cobrarva 10 pessetes (Vegeu annexes al capítol). La normalització del mercat interior de cereals féu que al cap d'uns anys, a partir de 1924, la màquina de batre no produís beneficis, fins que finalment l'estiu de 1929 deixà de funcionar i els anys següents es gestionà la seva venda.

La comissió d'experiments, animada per l'infatigable Josep Puig Villarrubias, féu un treball de divulgació dels nous remeis per

les plagues del camp i tot el relatiu a l'arboricultura: insecticida per combatre el cuc de les pomes (octubre 1914), insecticida Guip per combatre el pulgó de les faberes (novembre 1912), el sofre líquid matisat i el sulfatitzador líquid Tardieu, el primer pel oidium i el segon pel mildiu, malalties que aquells anys afectaven la vinya de la comarca.

Aquesta comissió s'encarregava de comprovar la puresa dels adobs coneguts i l'efectivitat dels nous que volien introduir-se al mercat. El mecanisme era senzill la comissió d'experiments aplicava al camp d'experiments, que tenia el Sindicat, o bé en algun camp d'un soci que ho necessités les mostres gratuïtes que enviaven les cases comercials. A continuació emetia un informe orientava l'actuació dels socis i dels pagesos per tal d'aplicar el producte o rebutjar-lo. Per exemple, al març de 1912, la casa Otto Meden volia introduir un nou adob, el nitrat de calç o de Noruega, la comissió d'experimentació fou responsable de comprovar prèviament els resultats abans de formalitzar la comanda. Durant el mes d'abril del mateix any la comissió d'experimentació va efectuar proves de plantes desconegudes a la comarca: el ricinus palmacristo i el girasol, ja que ambdues eren demandades per la indústria. També va distribuir mostres a diversos socis de la casa "Comptoir Parisien": la Robusgina o adob per hortes, el lexiu arborícola o insecticida líquida, unguent Stop i Occilimaco. Al novembre de 1914, en Josep Puig Vilarrubias responsable de la comissió informava a la Junta Directiva que un assaig fet per ell al juliol, de l'insecticida Guip nº 2 per combatre un cuc de les pomes, a l'octubre havia donat una collita de pomes sense malalties, conservant-se sense caure de l'arbre el 90% de la collita de pomes camoses i presentà un certificat del assaig. Aquestes proves i garanties prèvies eren molt volgudes pels pagesos que així aminoraven el risc econòmic i de fracàs en provar nous productes químics o nous

adobs i, fins a cert punt, eren necessàries per tal de vèncer la desconfiança atàvica dels pagesos cap a les noves tècniques i els nous productes.

L'anàlisi d'aquestes activitats experimentals ens serveixen d'introducció per plantejar el problema dels adobs. Durant els primers anys de vida del Sindicat, les cases comercials de representació estrangera practicaven un veritable bombardeig en la lluita per introduir nous adobs, els anys següents observem la lluita de cases espanyoles per guanyar-se el mercat i, finalment, a causa de la conjuntura creada per de la I Guerra Mundial la manca d'adobs - especialment sulfat de coure- provoca una forta crisi d'abastiments.

Al 1913 els adobs orgànics, com fems i letrines, continuaven sent els dominants, però paulatinament començaren a utilitzar-se adobs inorgànics (43).

Els primers anys de vida del Sindicat (1909-1911) els adobs minerals i productes químics més emprats eren : superfosfats, sulfat de ferro, sulfats, sofre refi, sulfat de coure, nitrat, nitrat de sosa, kainita, sulfat de potasa. En arribar la segona República es feu una revisió de les existències que tenia el Sindicat i en el referent a adobs eren (juliol 1931): 5 tones d'amoniac, 2 tones de potasa, 2 tones de fosfat de ferro, 1900 kg. de superfosfat, 1000 kg de sulfat de coure, 720 kg de sofre refi, 640 kg de sofre floristella, 100 kg d'arseniat de sosa, 50 kg d'arseniat de plomb drogueria, 50 kg d'arseniat de plomb de primera i 2.500 kg d'adobs orgànics.

Entre els adobs de la primera dècada del segle i els dels anys trenta observem globalment com el nitrat ha estat substituït per compostos amoniacals, el que indica que durant l'hivern i l'explotació hortícola continuada s'havia accentuat, ja que els compostos amoniacals s'aplicaven durant aquesta estació i amb treballs profunds mentre que els nitrats es barrejaven amb treballs superficials durant l'estiu.

Aquesta substitució dels nitrats per compostos amoniacals també indica que els cereals havien estat desplaçats definitivament per l'horticultura. D'altra banda la presència d'arseniats al 1931 indica que l'especialització de fruita havia incrementat la presència de productes antiparasitaris i insecticides en general.

El quadre que hem elaborat sobre la utilització d'adobs inorgànics i productes químics, entre 1909 i 1934, reflecteix aquests canvis i és suficientment il·lustratiu (44).

Quadre 14.7.

Sindicat Agrícola de Sant Boi (1909-1934):

Compres d'adobs inorgànics i productes químics (kg.)

Anys	1909	1910	1915	1919	1929	1930	1932	1933	1934
Sulfat Cu	1025	1507	3504.2	200					
Sulfat Fe	1075	2426	2800	600	5000	2000			
Sofre refi	1920	6800	7660	1200					
Superfosf. min.	16200	12700	25600	4300					
Sulfat pot.	400								
Nitrat sosa	6097	8341	7073	8400	26197	10000			
Potasa		200							
Sulfat amoníac					13160	6780			
Clorus pot.					4000	2000			
Superfosf. cal					29000	3000	68000	57000	24000
Superfosf. os								11000	20000

A les observacions sobre adobs que ja hem fet caldria afegir-hi alguna reflexió més que es despren d'aquest quadre. Durant els anys de la Segona República el superfosfat de cal fou l'adob inorgànic per excel·lència que desplaçà al sulfat amoníac i al nitrat de sosa. La desaparició del sulfat de coure reflecteix la pèrdua d'importància de la vinya. Les parcel·les de secà dels pagesos del sindicat dedicades a

vinya foren paulatinament substituïdes entre 1909 i 1920 per fruiters de secà, cireres i préssecs en el cas de Sant Eoi. La utilització de superfosfat d'os als anys 1933-1934 enllaça amb la vella tradició de pols d'os, que les moles dels molins del Canal de la Infanta ja trituraven a mitjans segle XIX i també amb la recerca d'ossos que practicaven els pobres de la comarca.

Finalment, les dades de l'any 1919, resumeixen la conjuntura crítica que creà la I Guerra Mundial quan a abastiments d'adobs: la manca de sulfats i de potases, adobs que s'importaven d'Itàlia, Anglaterra i Alemanya, desencadenà una veritable guerra comercial protagonitzada sobre tot per la naixent indústria química espanyola que intentà canalitzar a favor seu la situació. Durant aquells anys a la casa "CROS S.A.", a la "Sociedad Minera i Metalúrgica de Peñarroya" i a les "Salinas Marítimas de Bous de Port" (Alacant), se'ls obrien unes expectatives d'abastiment en adobs inorgànics del mercat espanyol que no saberen aprofitar, però que serviren per plantejar el problema. Tanmateix, durant la conjuntura 1914-1919, totes aquestes cases es preocuparen d'escriure al President del Sindicat oferint-li els seus productes: les kainites d'Alacant, el sulfat de coure de Peñarroya, etc. També els agents comercials de cases estrangeres estaven presents en la correspondència del Sindicat fent ofertes, com ara els representants de les potasses d'Stassfurt o el sofre italià. La comunitat de primeres matèries de la Federació Agrícola Catalano-Balear també oferia diversos adobs inorgànics, espanyols i d'importació, i la Cambra Agrícola de l'Empordà oferia a bon preu sofre italià (45).

La crisi creada per la conjuntura bèl·lica trenca la relació comercial que el Sindicat mantenia des de la seva fundació amb J. Alesan, Guanos, drogas i azufres, casa on sempre havia comprat els adobs inorgànics i que, a més d'importar-ne tenia fàbrica pròpia al

Poble Nou (46). Durant l'any 1919 la fidelitat proveïdor-client s'havia començat a esquinçar així ho reflectia dolgut el Sr. Alesan en una carta (47).

Durant els anys de la Dictadura de Primo de Rivera la vida associativa caigué en l'esmoreïment, aquest fet sumat a la desorientació del mercat de productes agrícoles que seguí a la postguerra portà al Sindicat Agrícola de Sant Boi a una greu crisi, a finals de la dècada dels vint concretada en la disminució del nombre de socis, la venda de la màquina de batre i el tencament de la Caixa Rural, així com la ruptura definitiva de la relació amb la casa Alesan, relació que la conjuntura 1914-1919 ja havia tornat precària. L'antiga casa Alesan primer únicament es queixava de no rebre encàrrecs del seu antic comprador, però davant el silenci del Sindicat Agrícola, li trameté finalment un deute contractat pel valor de 7540 pessetes (48).

L'abastiment d'adobs als anys 1928 i 1929 comença a fer-se a través de la "Union Química y Liuch S.A." i sobretot amb la "Compañia Comercial Ibérica", la primera venent al Sindicat nitrats de cal -BASF alemany- i la segona, successora de Peñarroya, abastint al Sindicat de tota mena d'adobs.

b) Problemes de financiació.

Un altre problema que arrosegà la vida del Sindicat fou el del crèdit i el de la liquidesa de la Caixa Rural. El capital social del Sindicat, format de les entrades i les quotes dels socis, era petit i quan hom es proposava objectius que exigien una forta inversió s'havia de recórrer a l'aval privat, tal i com ho feren quatre socis benestants per tal de poder oferir garanties al Banc de Barcelona per disposar de les 16500 pessetes que calien per comprar la màquina de batre. Cap entitat financera pública volgué aixoplugar la Caixa Rural de Sant Boi: Bertran i Musitu feu gestions davant del Banc d'Espanya,

però finalment fou el Banc de Barcelona el que concedí el crèdit necessari. La manca de crèdit era un problema estructural de l'agricultura catalana i, especialment, la manca d'entitats financeres dedicades al crèdit agrícola. Per tant, és lògic que el Sindicat Agrícola de Sant Boi recolzés totes les campanyes que diputats a títol personal o bé des del Servei d'Agricultura de la Mancomunitat es feien per aconseguir un "Banc Agrícola Català". Tanmateix, pels membres del Sindicat Agrícola, l'existència de la Caixa Rural fou molt beneficiosa ja que el Sindicat podia pagar per endavant els adobs i ajudar amb petits prestecs als socis pobres perquè poguessin adobar els seus camps. A la llarga, aquest sistema portà a l'endeutament del Sindicat situació que s'agreujà quan la màquina de batre començà a generar pèrdues i, a més, es donaren de baixa socis que tenien dret als seus diners en sortir. Quan la crisi fou irreversible cap entitat financera pública sortí en defensa de la petita caixa rural santboiana i, lògicament, s'hagué de clausurar. Mentrestant, durant els anys de la seva existència (1909-1929), la Caixa Rural ajudà a la millora de l'agricultura santboiana. Sense aquesta petita organització financera els petits pagesos pobres difícilment haguessin invertit tant en adobs i en maquinària com ho feren, les comptes al descobert i els aguts per adobs foren una constant durant la vintena d'anys que la Caixa funcionà i féu un servei molt positiu al desenvolupament agrari.

c) La inspecció del timbre.

La Llei de Sindicats Agrícoles, de 28 de gener de 1906, preveia exempcions fiscals pels sindicats que es creessin de diversos tipus: aranzels, timbre, etc. Ara bé, disposicions posteriors a la Llei Arancelaria (20 març 1906) suprimiren les avantatges que els Sindicats tenien en relació a la importació de maquinària, eines, llavors o bestiar, i el mateix succeí amb les exempcions dels impostos del paper

timbrat per una modificació de la Llei del Timbre (49). La interpretació d'aquesta modificació de la Llei del Timbre fou polèmica al Sindicat de Sant Boi a causa d'una inspecció que es féu el 8 de novembre de 1913. Mentre que el Sindicat de Sant Boi, l'advocat nomenat pel cas i tots els sindicats de Catalunya vinculats a la Federació Agrícola Catalano-Balear opinaven que la llei de Sindicats els dispensava de l'impost del timbre, l'inspector que visità el Sindicat de Sant Boi opinava que "s'han de reintegrar el llibre d'Actes, els papers de comptabilitat i els talonaris de quotes". La Junta Directiva acollint-se a la Llei de 1906 si negà, i l'inspector argumentava que en aquest aspecte la llei estava derogada a partir de gener de 1911 i que l'impost del timbre s'havia de pagar. El Sindicat de Sant Boi davant la situació creada per l'inspector plantejà el problema a la FACB, i conjuntament acordem que la Llei de 1906 era vigent, nomenant al Sr. Joan Fardo Wherle -Secretari de la FACB- com advocat defensor del Sindicat. Es prengué l'acord d'advertir a tots els sindicats de la Federació Agrícola que si rebien visita d'un inspector del timbre que es resistissin a pagar.

Al juliol de 1914 es dictà sentència favorable al Sindicat de Sant Boi i la multa de 826 pessetes, així com el valor de la documentació per valor de 89.10 pessetes, que l'inspector del timbre Samuel Ruiz pretenia que el Sindicat abonés, no s'hagueren de pagar. El Sindicat Agrícola de Sant Boi edità la resolució per deixar-ne pública constància, i a més agrair al Senador Josep Elias de Molins "per la seva interpelació al Govern per el compliment de la Llei de Sindicats i també a la Federació Agrícola Catalana Balear per el parer que sobre el mateix assumpte repartí entre els Sindicats" (vegeu annexos al capítol)

d) Comercialització i transport.

L'any en que nasqué el Sindicat, Sant Boi no tenia encara línia fèrria, per tant havia de portar les mercaderies amb carro fins a

Barcelona o bé fins a l'estació de Cornellà. El dia 29 de desembre de 1912 una representació del Sindicat Agrícola assistia a la inauguració del ferrocarril. Sant Boi era l'únic poble del Baix Llobregat que al 1910 tenia telèfon: això li servia per compensar el relatiu aïllament que, fins aleshores, tenia per trobar-se a la banda dreta del riu i sense tren. A partir de 1912 a més del telèfon, el tren i amb ell el telégraf, li serviran de mecanismes d'enllaç amb el mercat barceloní i, àdhuc, amb l'estranger trencat l'aïllament secular que el Llobregat imposava, només assuajat pel pont de Ferran Puig durant uns anys. Els problemes de comercialització i transport que el Sindicat de Sant Boi hagué d'afrontar els podem classificar de dos tipus: a) els relacionats amb el mercat barceloní, b) els vinculats a l'exportació.

En relació al mercat barceloní, les reivindicacions Sindicat santboià eren clares: que l'Ajuntament de Barcelona suprimís el cret de consum sobre fruites i hortalisses, o almenys que evités els abusos que a vegades es cometien als burots, i que engrandís l'espai destinat als pagesos santboians. L'any 1911 esclatà un conflicte de transport: els camàlics no volien treballar els dies de festa, així ho decidiren en una reunió del mes de febrer. El conflicte no es resolía, malgrat les gestions que féu un actiu soci, Isidre Mirabent, que volia convèncer al Diputat del districte per posar-lo al costat dels fruiteraires en el conflicte, ja que els fruits d'estiu es feien malbé desseguida i a vegades no podien esperar ni un dia. Finalment el Governador Civil i la Junta de Reformes Socials van prendre una resolució declarant que es podia treballar els dies festius quan fos necessari per la comercialització de la mercaderia. Els pagesos productors havien guanyat la batalla. La subhasta del transport de les mercaderies del Sindicat Agrícola de Sant Boi als mercats barcelonins era cada any un punt important a resoldre : de les condicions que es pactessin en sortien beneficiats tots, ja que el Sindicat tenia una parada a la

Boqueria on comercialitzava a la menuda mercaderia de tots els socis i que era atorgada per subhasta pública, a l'igual que el transport, a un depenent. El conflicte de la venda al major i dels embalatges homologats començaren a preocupar més tard al Sindicat Agrícola. Durant la dècada 1910-1920 ja preocupava però als homes de la Cambra Oficial Agrària del Baix Llobregat, que ja vetllava pels interessos de l'exportació de les fruites i verdures de la comarca. Aviat el Sindicat Agrícola de Sant Boi començà a produir per l'exportació i va haver de preocupar-se d'aquests problemes.

Quan a l'exportació d'hortalisses i fruites els problemes que es plantejaren estaven relacionats sobretot amb el transport (50), però també amb la necessitat d'una guarderia rural, la qüestió dels embalatges (51), la preocupació per la modificació de la llei de caça, els esforços per millorar la qualitat de la fruita baixllobregatina per tal que tingués acceptació a l'estranger.

Al mateix Sindicat es convocaren reunions d'exportadors de fruites (52), s'enviaren adhesions a una reunió que es realitzà a l'IACSI per demanar la lliure exportació de la patata primerenca (53) i es reberen visites com la que féu el Sr. Oliveres de Sant Feliu per parlar de l'exportació de fruites a Londres (54). Als anys trenta la instal·lació del telèfon al Sindicat respon a aquest moviment exportador en alça (55). Durant aquells anys Carles Martí assistia regularment a les reunions d'exportadors de fruites fresques i fomentava activitats que ajudaven a l'activitat exportadora, com ara l'exposició de fruites que es celebrà al Sindicat el juliol de 1931. L'any 1932 començaren a existir dificultats per l'exportació a França. Els contingents que comencen a imposar des de França, on ni arribava fruita baixllobregatina per Irun i per Port-Bou, afectaren negativament al Sindicat. En aquest context crític les gestions de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya ajudaren a solventar parcialment el

problema. Franga era un important centre consumidor de carxofes santboianes i la restricció en l'exportació va ser la causa que els homes del Sindicat elaboressin una llista dels socis que en cultivaven per saber-ne exactament l'estat de la producció i poder repartir equitativament els cupos imposats per Franga. Alguns socis pensaven que s'ha obrat amb massa prudència "cas de seguir l'actual estat de coses representaria la ruina d'aquesta comarca". L'expert en exportació, el soci senyor Carles Martí, era però del criteri que s'havien de secundar les iniciatives dels sindicats del Prat i de l'Hospitalet "principals interessats en aquest afer".

Malgrat les dificultats, a l'any 1933, s'acordà crear una marca pròpia del Sindicat. L'exportació de cireres i altres fruites feia d'estímul per servir el gènere amb pulcritut "a fi que s'acrediti en els mercats estrangers"(56). El Sindicat controlava la qualitat, oferia embalatges homologats, i a través de les reunions amb USA participava en l'organització de l'exportació. Pagesos benestants, membres del Sindicat, com Miquel Ros, Josep Lladó i Pere Bernés portaven la iniciativa en l'organització de l'exportació, procés del que en sortiren beneficiats. L'any 1933 els enciams i les carxofes s'exportaren però menys del què els pagesos havien desitjat. L'any 1934 el contingent va ser més dur i preveient la situació hom accentuà les mesures de control de qualitat i presentació. L'individualisme i la particular concepció de la llibertat que tenien els pagesos feia que no acceptessin de bon grat aquestes mesures. Al novembre de 1933 un soci cansat de la situació deia que aniria "directament amb el seu carro allà a on sigui amb la seva llibertat i responsabilitat". Hom acabava d'exigir als socis, per tal d'evitar abusos, que a més de les mujades de carxofes diguessin quants kilos de carxofes per mujada tenien.

L'any 1934 el comitè de fruites i verdures, seguint l'informe

del soci Jaume Albareda que havia viatjat a l'estranger per organitzar l'exportació, facturà les fruites i verdures per mitjà del sindicat i tingué oberta l'oficina de l'USA a Fort-Bou des d'on es reexpedia al lloc de destinació. L'exportació col·lectiva era una realitat que organitzada a través del Sindicat cohesionava la vida dels pagesos de la comarca. Malgrat les dificultats imposades per la política de la contingents francesa, els darrers anys de la República, enllaçant amb la tradició comercial al mercat barceloní i amb les experiències exportadores d'inicis de segle i de la primera guerra europea, l'exportació de fruites i verdures baixllobregatines continuà i, fins i tot, els primers anys de la guerra civil les carxofes, els enciams i les fruites de la comarca es vengueren a Europa.

e) Organització de classe o interclassisme?

Els Sindicats Agrícoles presenten una composició social heterogènia però de caràcter popular en front d'organitzacions com la Càmera Agrícola Oficial del Bajo Llobregat, on hi trobem els rics hisendats de la comarca i els seus representants polítics, a més d'algun agrarista il·lustre i advocats i juristes amb interessos territorials a la comarca. Però, tanmateix, el fet que la gran propietat coordini els seus interessos a través de la Càmera Oficial Agrària del Baix Llobregat, no ens ha de fer oblidar que la pagesia mitjana i, fins i tot, la petita propietat i els parciers o arrendataris, es sentien identificats, sovint, amb els objectius dels rics hisendats, que organitzaven campanyes per autoprotegir-se del fisc, per evitar l'augment de la contribució territorial o bé sol·licitar l'abolició de l'impost de consum, per les quals tots els altres sectors de la pagesia es mobilitzaren.

Així les coses bé podríem dir que a nivell de composició social, malgrat el caràcter més popular dels sindicats enfront les

Cambres, dins el Sindicat es donava un aiguabarreig interclassista que acullia des del pagès mig fins el petit parcer o petit arrendatari. Ara bé, quan als objectius defensats podem afirmar que eren, sovint, els dels rics hisendats, però que els sectors més pobres n'esperaven sortir beneficiats en defensar-los.

En arribar la II República, l'esclat del conflicte rabassaire i la polèmica jurídica entorn la parceria, les dificultats en la comercialització - que lesionaren més la petita economia pagesa- i l'entrada massiva de petits pagesos al sindicat faran que les contradiccions entre els pagesos més pobres i els més rics aflorin i es plantegin obertament, malgrat els pagesos benestants continuïn portant la iniciativa de la vida associativa. L'anàlisi d'un cas concret ens ajudarà a entendre la dependència ideològica dels pagesos benestants del sindicat, que s'identifiquen amb la visió dels problemes de l'agricultura catalana que tenia l'IACSI, i al mateix temps la composició heterogènia que posarà en qüestió, en determinats moments, aquesta filosofia dominant recolzada en aliances verticals i beneïda per l'IACSI.

Al conflicte dels camàlics, al 1911, els homes del Sindicat de Sant Boi actuen com a veritable patronal. Una situació semblant, però més directa es produirà l'any 1918 quan els treballadors de la màquina de batre demanin millor salari. L'any 1915, quan la màquina funcionava amb locomòbil, davant d'una demanda similar el Sindicat accedí, era un estiu de molt tràfec. Al 1918 el president del Sindicat no accedeix a elevar el jornal pactat de 6,5 pessetes jornal-batedor, per contra els jornalers exigeixen cobrar 7 pessetes. En el conflicte hi intervingué la "Societat de Jornalers" de Sant Boi, la veritable organització de classe dels treballadors del camp assalariats, però no s'arribà a cap acord. El Sindicat contractà com operaris a uns valencians, que treballaven a Viladecans, al preu marcat per la Junta

de 6,5 pessetes. Aquest conflicte provocà una discussió en "termes bastant vius" dins el Sindicat. L'any 1920 tornà a donar-se un conflicte similar, que es saldà amb l'acomiadament de l'encarregat de l'era, Pau Viles, que era a més membre de la "Societat de Jornalers" i estava a la Junta del Sindicat, i més endavant al setembre de 1921 se'l expulsà del Sindicat.

El Sindicat també es preocupava dels contractes d'arrendament dels seus socis. Pel febrer de 1913 va fer gestions perquè es respectessin a un soci les millores d'un "camp que tenia arrendat el qual estava en venda". Al setembre de 1918 es detectava malestar per actituds insolidàries entre els mateixos sindicats quan en Josep Capdevila afirmava "hi ha alguns associats en el Sindicat que treballen per sostreure el terreny que conreen altres associats (...). El Reglament preveu que tots els socis tenen l'obligació de declarar davant de la Junta les condicions de contracta de terreny que tinguen pres en arrendament i que no hi havia cap socia que nagués fet aquesta declaració" (57).

L'any 1920 la quantitat de socis en descobert era gran segons els revisors de comptes "S'han cridat a tots els socis, però que no ha arribat el cas de arribar a la violència". En Mirabent recordava que ell per aquest motiu havia portat socis al jutjat. Altres socis deien que el problema greu era haver de pagar per endavant el gènere, perquè els socis que no podien pagar en sortien perjudicats. La crisi originada pels elevats preus dels adobs i la carestia existent durant la primera guerra europea havia minat les relacions de convivència i tot eren desconfiances internes.

L'any 1922, durant la campanya pro-rabassaire l'actitud del sindicat era ambigua. Després de llarga discussió, s'acordà "veure amb simpatia el moviment d'aquesta campanya, però sense separar-se dels estatuts del sindicat, de les Entitats Federades de la Unió de

Vinyaters i de la Federació Agrícola Catalana Balear". El malestar a l'interior del Sindicat anava en augment durant els darrers anys de la Dictadura, pel setembre del 1926 tota la Junta Directiva va dimitir "resentida por los ataques en general". Els anys de les vaques grasses havien passat, l'eufòria des primers anys de la màquina de batre s'havia apaivagat.

L'any 1927 fou dels més conflictius i acabà amb la dimissió de l'Administrador. Els socis compraven adobs fora perquè creien que el Sindicat els venia massa cars, es demanaren penalitzacions per aquells qui no comprassin els adobs al Sindicat, i, com anunci d'un temps d'austeritat, es sol·licità que no es fes més el menjar del final del batre. L'agost de 1928 s'acordà que els càrrecs directius fossin rotatoris i obligatoris: a ningú li feia il·lusió estar al davant d'una associació en crisi de la que havien marxat bastants socis.

Ara l'endeutament, la manca de recursos financers i la reestructuració del mercat europeu després de la conjuntura de 1914-1919 -que va fer augmentar els preus dels productes agrícoles, però disparà el preu dels adobs- van començar a incidir negativament dins la vida del sindicat i les diferents opcions dels socis es crispaven. La davallada del preu dels cereals, en un moment que s'havien pactat jornals alts pels batedors, acabà amb un dels símbols del sindicat: al 1929 s'hagué de vendre la màquina de batre.

L'arribada de la República farà que el Sindicat rebi sang nova: més de vuitanta nous socis en un any, i que de controlar unes 600 hectàrees passés a controlar-ne més de vuit-centes, quasi la meitat del terme municipal. L'arribada dels "nous", majoritàriament petits propietaris, desvetllà recels: els vells socis es queixaven del que devien els nous.

La discussió entorn la Unió de Sindicats Agrícoles, de setembre 1933, reflecteix l'heterogeneïtat en la composició social i

les diferents concepcions de Sindicat existents. En Tòfol Rebull argumentava el seu vot en contra l'adhesió a la USA perquè creia que els seus integrants anaven en contra dels arrendataris i com que al Sindicat "hay mayoris de socios arrendatarios el adherirse a la Unión es ir contra nosotros" (58). Aquesta intervenció va ser qualificada de política per alguns membres que li recordaren a Rebull que quan el Sindicat es trobava adherit al IACSI els arrendaments es feien en millors condicions. Rebull es defensava dient que no volia fer política, però feia memòria que els senyors que van venir a demanar l'adhesió als USA eren col.laboradors de la Dictadura i que els USA només havien tingut en compte els interessos dels venedors a l'engros en el moment de negociar amb l'Ajuntament de Barcelona, sinó no s'hagués suspès la venda per la tarda en el mercat, que afavoria als petits comparets "que necessiten poder vendre la seva modesta collita a la menuda". L'exportació encara es presentava bé l'any 1933 i això calmà els esperits: s'acordà adherir-se als USA tant per canalitzar bé les vendes a l'estranger, com per negociar els problemes de comercialització a Barcelona, ja que havia d'evitar-se que els llocs de fruita i verdura del mercat central fossin acaparats pels valencians com començava a succeir. Si aquestes aspiracions no eren ateses la Unió de Sindicats Agrícoles "s'aniria a la vaga o sino es deixaria per un temps de portar fruits a la ciutat". Tanmateix en Tòfol Rebull no estava convençut i sospitava que la USA "té l'arma i nosaltres els cartutxos i els donem per què dispari en contra l'arrendatari". L'interclassisme del sindicat quan a objectius i quan a composició social era doncs un fet palès.

Els desnonaments d'arrendataris l'estiu de 1935 tornà a encendre l'ambient. Es féu una reunió massiva en que sense cap vot en contra s'intentà buscar la fórmula per què "no pugui cap propietari cometre ni tan sols un de dits abusos en cap company soci del nostre

Sindicat (...) però que si es donés el cas, poguer comptar amb tots els socis per què valent-se de tot lo que humanament pugui fer-se en legítima defensa poguem lograr tenir assegurada la terra que treballem que es la nostra vida i la dels nostre fills" (59). L'escrit està dominat per una visió del sindicat com a grup de germanor i no com a casa de negoci. Amb aquest crit a la solidaritat per evitar desnonaments el Sindicat Agrícola de Sant Boi es col·locava al costat dels rabassaires, així com amb l'adhesió a la Unió de Sindicats Agrícoles i la identificació amb la Càmera Oficial Agrària del Baix Llobregat o amb els postulats de l'IAOSI ho havia fet a favor dels propietaris. Eren anys d'intranquil·litat i angoixa pels petits camperols tant per motius econòmics, com per la precarietat jurídica en què vivia, fos parcer o arrendatari (60), però malgrat tot l'interclassisme, posat en qüestió en aquests moments puntuals de solidaritat horitzontal, continuava sent encara la ideologia hegemònica dins les classes pageses baixllobregatines, encara que políticament el seu comportament electoral es decantà cap a l'esquerra durant la IIa. República.

14.1.4. L'organització dels grans propietaris: la Cambra Agrària del Baix Llobregat.

L'any 1904 es creà la Cambra Oficial Agrària del Baix Llobregat, que representava la burgesia agrària baixllobregatina i estava integrada majoritàriament pels grans propietaris veïns de la comarca. Els Estatuts de la Cambra Agrària Oficial del Baix Llobregat foren aprovats l'octubre de 1904 pel Ministerio de Agricultura (61).

Els problemes tractats a la revista mensual de la Cambra, començada a publicar al novembre de 1906 i que hem pogut seguir fins al 1916 (62), eren bàsicament dos: els relacionats amb la comercialització dels productes al mercat barceloní i a l'estranger, i els relacionats

amb la necessitat de comprar a bon preu adobs i altres materials bàsics per l'agricultura. Els primers portaren a enfrontament amb l'Ajuntament de Barcelona per l'impost de consum, considerat excessiu, i per la necessitat de crear un gran mercat central de fruites i verdures. La compra d'adobs no es féu mai a l'estil de les organitzacions dels petits pagesos, que amb el capital social en compraven una partida i el revenien a la menuda entre els associats. La Cambra baixllobregatina tenia un compromís amb una casa barcelonina de vendre més bé de preu i amb garanties els adobs necessaris directament als seus socis, fet que s'explica entre altres raons al tractar-se de grans propietaris que feia que les comandes fossin importants i que aquest tipus de comercialització sortís a compte.

A la revista , que es titulava "Revista de la Cámara Agrícola Oficial del Bajo Llobregat" , el primer número de la qual sortí a la llum al novembre de 1906, es publicaren a més molts articles de divulgació agroconòmica, tasca en la que destacà l'enginyer agrònom molinenc Joan Angel Genís, i també articles de caràcter jurídic-polític com els deguts als diputats A.Jansana o l'advocat J.Borrell.

La Cambra Agrícola fomentà associacions a les que hi pertanyien "totes les jerarquies socials de la classe agrícola", lluitant per objectius amb els que la pagesia s'hi identificava, però que responien als interessos dels grans propietaris i de la burgesia agrària. Als pocs anys de constituïda , gràcies a la llei de 1906, a la comarca s'havien creat els Sindicats Agrícoles del Prat i de Sant Boi de Llobregat , que sovint feren pinya amb la Cambra, sobretot en relació als problemes de comercialització (63). La Cambra s'erigí en portantveu dels interessos agrícoles de la comarca a la qual s'hi integraren els grans propietaris dels pobles baixllobregatins i, a vegades en solitari, i sovint conjuntament amb alguns sindicats agrícoles i amb la "Unió d'Agricultors del Pla del Llobregat",

canalitzà les aspiracions del sector més benestant de la pagesia baixllobregatina.

Els objectius de la Cambra quedaven clars en el primer número de la Revista "apostolado (...) y defensa de los intereses agrarios", és a dir, promocionar la divulgació de les noves tècniques agrícoles i organitzar-se de cara a resoldre els problemes relacionats amb la comercialització de productes agraris. En la salutació inicial del primer número de la Revista hi són explicitats. En un altre article del primer número titulat "Nostres propòsits", escrit en català a diferència de la salutació redactada en castellà, es justifica el bilingüisme a l'ensens que es fa una declaració de principis autonomistes "Aymans, no obstant, com som de l'autonomia de nostra Catalunya, pro al mateix temps respectuosos amb el caràcter oficial de la Cambra Agrària del Baix Llobregat, los escrits se redactaran indistintament en la llengua castellana y en el parlar de la nostra terra (...). No s'extranyi doncs el caràcter bilingüe de nostra publicació; si parlem en català no per això'ns rebelem contra el llenguatge dit avui oficial, pero si escribim en castellà tampoc abdiquem de les conviccions autonòmiques que puguin tenir molts socis de la Cambra, ni altres individus del cos de redacció"(64).

La Cambra feia ja dos anys que existia: els seus estatuts foren aprovats oficialment l'octubre de 1904 i el primer número de la Revista sortia a la llum pel novembre de 1906: en aquest interval, la Cambra ja havia actuat eficaçment normalitzant l'entrada de fruita sana al mercat barceloní rebaixant els drets i tràmit d'entrada tant del raïm com del vi.

L'anàlisi de la composició dels seus òrgans de govern ens indica que eren els grans propietaris veïns els qui dirigien la Cambra. Als anys de la fundació (1904-1906), en Joan Perich Valls, de Sant Joan Despí, era el secretari general i se'l cita a la Revista com

"incansable fundador de la entidad que nos agrupa" (65). Al primer número de la revista també es citen dos grans propietaris molinencs, en Josep Mas Barberà i en Joan Angel Genis, i en Simó Dot Canalies, que tenia planters a Sant Joan Despi, però que hi era com a propietari de Sant Feliu. Al gener de 1908 en Ramon Ribas Ribot, de Sant Feliu, es convertia en el President de la Cambra Agrària Oficial del Baix Llobregat, en Josep Mas Barberà de Molins de Rei en Vice-President i en Simó Dot Canalias en tresorer (66). Al març de 1909 a Molins de Rei es creà una secció autònoma, el que ens indica que existien més de 85 socis, nombre exigít per crear una secció. Aquesta secció fou presidida per en Joan Mas Barberà i en la que en Josep Castellví actuà de Vicepresident i en Joan Angel Genis de Secretari. Els socis de Molins de Rei tot i que treballaren conjuntament amb la Cambra Agrària Oficial, comengaren a distanciar-se del nucli de grans propietaris de la riba esquerra de Sant Feliu i Sant Joan. Grans propietaris de Cornellà com Josep Comas Vallhonrat, de Sant Just com Joan B. Modolell, del Prat Joan Ferrer Serra, de Santa Coloma de Cervelló com Miquel Pascual o de Sant Andreu de la Barca com el dinàmic Anton Jausana i Llopart, s'integraran a la Cambra Agrària Oficial, però els propietaris de la riba esquerra foren els que més pes ni tingueren, aquests dos pobles eren els que més cotitzaven quant a quotes de socis, després però dels propietaris barcelonins (67).

Quadre 14.8.

Cambra Oficial Agrària del Baix Llobregat-Quotes de socis, 1911-1915

	Desembre 1911	1912	1913	1914	1915
SJD	107,35	84,60	82,80	82,80	82,80
SF	64,60	71,10	71,10	71,70	72,90
MR	49,40	46,80	49,50	47,70	39,60
SB	38,95	28,80	28,80	25,50	25,20

EP	30,40	31,50	31,50	29,70	24,30
STC	23,75	22,50	20,70	22,50	22,50
SAB	23,75	22,50	22,50	22,50	18,90
SJT	12,35	11,70			
ESP	3,80	3,60	15,30	13,50	11,70
C	3,80	3,60	1,80		
DIV. B	144,40	159,30	132,30	100,80	100,80
SV			9		
F			9	28,80	28,80
SLL i STA CREU			9		

	502,55	486	483,3	444,6	427,5

Al 1912 per quotes de socis, els pobles que més pagaven eren Sant Joan i Sant Feliu, al 1913 l'ordre no havia canviat. És interessant ressaltar com la informació d'aquest any en el concepte de diversos queda clar que es tracta de socis barcelonins, el mateix succeeix l'any 1914. Els pobles de la riba esquerra eren, doncs, els protagonistes de la Cambra Agrària Oficial, seguits dels pobles de la riba dreta i el Prat i d'algun poble de la part alta de la comarca. En quedaven exclosos Gavà, Viladecans, Castelldefels i L'Hospitalet, malgrat que en el concepte barcelonins o diversos hi pogués entrar algun membre d'aquest darrer poble. Els barcelonins eren els primers quan a cotització, però el màxim protagonisme humà dins la Cambra l'exercien els propietaris de Molins de Rei, Sant Feliu i Sant Joan, assumint finalment els de Sant Feliu un paper vertebrador, que en el seu origen exerciren els sants-joanencs. Recordem que el J. Perich considerat el primer soci fundador era de Sant Joan. A més durant els primers anys de vida de la Cambra es llogà un local com a seu social a Sant Joan que hom hagué d'abandonar a causa de l'alt cost. L'evolució de les quotes ens indica la quantitat de diners per quotes decreix a la

majoria de pobles a Sant Joan, a Molins de Rei -en aquest poble potser a causa d'existir una secció pròpia-, a Sant Boi, al Prat -potser a causa del èxit del sindicats d'aquest dos pobles- i que, en canvi, a Sant Feliu la quantitat augmenta. Homes claus de la vida de la Cambra eren de Sant Feliu com el qui fou Secretari a partir de 1908, en Antoni Sicart Oller, a casa del qual es feren nombroses reunions de la Junta Directiva.

Al desembre de 1909, la renovació de la Junta portà a la presidència a A.Jansana, a la Vice-presidència a Josep Mª Borrrell de Zulueta i com a tresorer a Ramon Ribas i Ribot (68). La presidència de Jansana durà fins al desembre de 1915, en que Josep Mª Borrrell de Zulueta, advocat barceloní amb interessos territorials a Sant Feliu de Llobregat, l'assumí amb Josep Mª Pujador a la Vice-Presidència i Ramon Ribas com tresorer (69). A partir del juny de 1916, data que correspon al darrer número de la Revista de la Cambra Agrària Oficial del Baix Llobregat al qual hem tingut accés, la vida de la Cambra se'ns desdibuixa al no disposar de documentació escrita. No coneixem per tant el seu final, que deuria ser paral·lel al colapso econòmic que va seguir a la primera guerra mundial. L'encariment del procés productiu agrícola, bàsicament increment dels jornals i l'elevació del preu dels adobs, es sostingué mentre la conjuntura bèl·lica afavorí l'exportació baixllobregatina, però la reordenació del mercat de postguerra féu entrar a l'agricultura baixllobregatina en una pregonera crisi que repercutí negativament en la vida de la Cambra Agrària. Elements de crisi i de desencís en la vida associativa els hem observat també al Sindicat Agrícola de Sant Boi, però sembla que fou un tret general dels primers anys de postguerra, situació que s'accentuà durant la Dictadura de Primo de Rivera, malgrat que possiblement molts dels prohoms de la Cambra es sentiren identificats amb el nou règim, al menys als primers anys.

Qui eren els homes que portaven la iniciativa dins la Cambra Agrària Oficial del Baix Llobregat? Ja hem parlat del primer Secretari General, en Joan Ferich Valis, impulsor i fundador de la Cambra Agrària Oficial del Baix Llobregat; aquest propietari de Sant Joan estava preocupat per la divulgació escolar del coneixement agrícola i al 1908 guanyà una medalla de plata en un concurs de l'IACSI que portava per títol "Memòria sobre l'ensenyança de l'Agricultura en les escoles", treball que es publicà a les pàgines de la Revista.

D'entre els grans propietaris de la rica esquerra sobresurt el molinenc Miquel Roca i Rodon, l'avi del qual, en Miquel Roca i Bassons que havia participat activament en la creació de la primera i única delegació de l'IACSI a la comarca al 1853. D'en M. Roca i Rodon sabem que al març de 1907 fou elegit diputat provincial, per la qual cosa reb una felicitació dels membres de la Cambra (70). La Revista arran de la mort del seu fill gran, l'any 1912, el descriu com "conegut i acabalat propietari d'aquesta comarca" (71).

Un altre molinenc que tingué un paper actiu en la vida de la Cambra i en la fundació de la delegació de la Cambra de Molins de Rei fou l'enginyer agrícola, alhora que gran propietari, Joan Angel Genís. Per mitjà dels seus articles, publicats a les pàgines de la revista, exercí un veritable apostolat a favor de la nova horticultura, de les noves tècniques vitícoles i del cultiu dels fruiters. La seva participació en la revista és la més notable quant a escrits d'agronomia, sobretot durant els primers anys, quan la revista no tenia director (1906-1909) i entre 1909-1911 en que es convertí en el primer director de la Revista. Quan ell deixà la direcció de la Revista, els articles sobre tècniques agrícoles que s'hi publicaren eren, sovint, traduccions de revistes estrangeres i per tant disminueix l'interès de la revista com a font per conèixer l'agricultura baixllobregatina. Al 1912 en J. Angel Genís va viatjar a l'estranger per adquirir

coneixements de fitotècnica i va visitar les Escoles d'Agricultura més importants d'Europa. En retornar fou nomenat catedràtic de l'Escola d'Agricultura de Barcelona (1914) i treballà pel Servei d'Agricultura de la Mancomunitat. En representació de la Cambra Agrària Oficial assistí a diversos congressos de la Federació Agrícola Catalano-Balear (FACB) i al de Manacor (1907), dedicat al cultiu dels arbres fruiters, hi participà presentant el tema "Sistemes d'embalatge i medis de transport".

Altres membres destacats foren en Ramon Riba i Ribot, que fou president de la Cambra Agrària Oficial del Baix Llobregat els anys 1908-1909 i, a partir d'aquest darrer any, tresorer. En R. Ribas, que també assistí diverses vegades a Congressos de la Federació Agrícola Catalano Balear en representació de la Cambra Agrària Oficial del Baix Llobregat, fou escollit president de la FACB al 1912, càrrec que exercí fins al 1916, any en que passà a ser vocal provincial de Foment.

Un altre home conegut de la Cambra, gran propietari santfeliuenc emparentat amb els Roca de Molins de Rei, fou en Josep Ricart Roca que a finals de segle es presentà a les eleccions a diputat pel Districte i que a partir de 1912 es convertí en el comptador de la Cambra. L'any 1915 es féu mereixedor de la "Cruz de Isabel la Católica". L'any següent aconseguí fabricar sulfat de coure i abastir la comarca facilitant l'adquisició als pagesos (72). La conjuntura bèl·lica feia que no se'n importés d'Anglaterra i que anés a uns preus exorbitants precisament durant un any en què el mildiu havia fet la seva aparició i exigia l'aplicació de gran quantitat de sulfat de coure a les vinyes.

El membre més conegut de la Cambra Agrària Oficial del Baix Llobregat fora de la comarca, tant per la seva vàlua com advocat com per les seves activitats polítiques, fou sens dubte n'Anton Jansana i Llopart. Era gran propietari de Sant Andreu de la Barca, on hi tenia una finca model i on fou fundador del Sindicat Agrícola i de la Caixa

Rural i féu una notable tasca donant conferències d'Agricultura. La seva condició d'advocat el portà a preocupar-se de problemes jurídics entorn la propietat i l'explotació de la terra, com es trasllueix a l'article sobre "La rabassa" publicat a la Revista, o bé de temes de caràcter sociològic. Al novembre de 1909 fou escollit President de la Cambra Agrària Oficial del Baix Llobregat, presidència que ocupà fins al desembre de 1915. Fou diputat provincial durant aquests anys, però al 1916 fou escollit diputat a Corts pel Districte. Al mateix 1916 fou escollit president de la Federació Agrícola Catalano Balear, en cessar R. Ribas de Sant Feliu, i hagué de resoldre la difícil conjuntura creada per la manca de sulfat de coure a causa de la Guerra, forçant la importació anglesa i estimulant la producció pròpia d'aquest producte, per poder-ne oferir a preus assequibles als viticultors. Fou cridat per redactar els criteris sobre els quals la Mancomunitat de Catalunya crearia el Servei d'Agricultura, com a membre que era de la Comissió de Foment d'Interessos Agrícoles de la Diputació de Barcelona.

En Josep Me Borrrell de Zulueta era també una membre actiu i conegut de la Cambra. Advocat barceloní i gran propietari santfeliuenc, va dirigir la Revista de la Cambra entre febrer de 1911 i maig de 1913, on publicà nombrosos articles jurídics en defensa de la propietat, sobre la llei hipotecària o bé sobre la reforma de la llei de caça. En el període en que en fou el director, s'abandonà el caràcter mensual de la revista en dues ocasions. Entre febrer de 1911 i novembre del mateix any no aparegué cap número, a partir del n° 27 (nov. 1911) es tornà a reprendre la mensualitat que quedà interrompuda entre maig i novembre de 1912 amb l'única justificació de la calor de l'estiu. La seva activitat dins la Cambra Agrària Oficial es concretà en la vice-presidència, i cedí la vice-presidència a Josep Me Fajador de Ventos, qui també assumí la direcció de la revista al maig de 1913 quan en Josep Me Borrrell la deixà.

Podríem citar altres homes, membres o col.laboradors de la Cambra i de la seva revista, com ara el metge barceloní Josep Barraquer qui a la seva finca de Molins de Rei experimentà un remei contra al "garrof" del presseguer (73). O bé en Simó Dot Canalies responsable del camp d'experimentació de la Cambra, especialista en arboricultura i floricultura, que fou membre permanent de les Juntes Directives de la Cambra i escriví a la revista, i malgrat que constava com a propietari de Sant Feliu s'anunciava a les pàgines de la Revista com arboricultor amb planters a Sant Joan, així com també ho feia un altre vocal de la Junta, en Miquel Cortés, que tenia planters a Cornellà.

En resum, aquests homes de la Cambra Agrària personificaven la defensa dels interessos dels grans propietaris baixllobregatins que podem agrupar en dos blocs: a) problemes relacionats amb la comercialització i b) problemes relacionats amb tècniques i rendiments agrícoles. El discurs ideològic-polític dominant entre els homes de la Cambra, tant per la presa de posició davant la Setmana Tràgica com per la identificació amb la reivindicació de la Mancomunitat, així com gràcies al contingut d'alguns articles anti-centralistes políticament però molt conservadors socialment, era globalment - llevat alguna excepció personal- el del regionalisme conservador que acabà identificant-se amb la Lliga.

a) Problemes relacionats amb la comercialització : Transport, control de qualitat, embalatge, intermediaris i gravacions impositives, relacionats amb el mercat barceloní o amb l'exportació.

1. El mercat barceloní. Les reivindicacions dels pagesos baixllobregatins es concretaren en l'establiment de bàscules-ponts als punts d'entrada a la ciutat, per tal que el pagament dels drets d'entrada fos més àgil i no s'hagués de descarregar la mercaderia, i en la demananda d'una bona inspecció per evitar l'entrada de fruites

verdes o dolentes, la sol·licitud de rebaixa o anulació de l'impost de consums, i, finalment, la lluita per millorar la xarxa de carreteres mantenint en bones condicions la nacional de Molins de Rei a Barcelona, arrançant les del Pla que estaven en molt mal estat o construint-ne de noves com la de Santa Creu al 1912. Tanmateix, entre 1906 i 1916 la reivindicació més important era la d'un mercat central per poder organitzar la venda a l'engros, concentrant l'oferta en un indret on s'hi pogués arribar amb tren i instal·lar-hi càmares frigorífiques, de manera que si el mercat barceloní estava saturat les fruites i verdures baixllobregatines poguessin exportar-se. Per aconseguir aquest mercat central la Cambra Agrària Oficial del Baix Llobregat estava coordinada amb el Sindicat d'El Prat, el Centre Agrícola de Mataró i la Federació Agrícola Catalano-Balear (74), aquest mercat central arriba a convertir-se en "l'obsessió dels agricultors del Llobregat". D'altra banda, hi havia una animadversió envers els valencians que se'ls considerava privilegiats i la demanda d'aquest espai de venda a l'engros comportava al mateix temps que els valencians perdessin protagonisme i que desalotjessin part del mercat de Sant Josep, per que els petits pagesos baixllobregatins poguessin vendre a la menuda, i directament els seus productes, problema que quedà parcialment resolt al febrer de 1915 (75). Les cues de dos-cents o quasi tres-cents carros que es feien a l'entrada a Barcelona i la manca d'espai al mercat de Sant Josep exigien una solució d'urgència d'ambdós problemes construint bàscules-pont i creant un mercat central de venda a l'engros que ordenés l'oferta i evités els enfrontaments entre els venedors a l'engros i els venedors a la menuda, el que és equivalent a dir entre els grans o mitjans propietaris, que es convertiran en comerciants i/o exportador, i els petits pagesos que per subsistir venien directament els seus productes al mercat barceloní.

2. L'exportació. La Cambra Agrària Oficial intervingué

positivament en la regulació de l'exportació protegint als pagesos de la riba esquerra, que el fisc havia penalitzat i gravat com si es tractés d'industrials (76). Després d'un greu conflicte en que els inspectors d'Hisenda havien intentat imposar una multa de 18.000 pessetes a diversos pagesos de Molins de Rei -i més tard de Sant Feliu i Sant Joan- i fer-los pagar anyalment una patent de 850 pessetes s'aconseguí que els pagesos que venien únicament la seva producció no haguessin de pagar patents d'exportació. Una resolució del Ministeri d'Hisenda regulà la situació de manera que els Ajuntaments corresponents es feren càrrec d'expedir certificats d'origen als petits productors que exportaven únicament les seves fruites, eximint-los de pagar patent i diferenciant-los dels grans especuladors-comerçants que venien fruites i verdures d'altres, i actuaven com intermediaris. A més d'aquest greu problema, els pagesos baixllobregatins conjuncament amb els del Maresme, s'hagueren d'afrontar als problemes d'un vell sistema de transport i d'embalatge que calia modernitzar (77). Durant la conjuntura bèl·lica, en que els preus agraris es dispararen, s'hagué de lluitar també contra el frau i mala qualitat dels productes agraris que s'exportaven ja que la demanda havia augmentat enormement. Un altre objectiu de la Cambra Agrària Oficial era aconseguir aranzels favorables als productes baixllobregatins (78), sobretot pel que fa a les barreres duaneres franceses ja que França feia de reexportadora tant de les patates primerenques, que rebia del Maresme, com dels préssecs i les prunes baixllobregatins, que al nord d'Europa tenien gran acceptació. Al 1909 una "Sociedad Importadora de Frutas" de Copenhague intentava crear mecanismes de comercialització que li permetessin comprar directament fruites del sud, sense haver de passar pels mercats de Hull i Hamburg, mercats als quals arribaven bona part de la fruita baixllobregatina que des de França era reexportada cap a Alemanya. L'exportació de fruita baixllobregatina era doncs una realitat viva i

coneguda arreu i la Cambra Agrària Oficial intentà regular aquest sector orientant la producció de fruites cap a l'especialització en fruites primerenques (préssecs, prunes, maduixes) gràcies als seus camps d'experimentació: es tractava de produir més, al gust europeu i unes fruites que resistissin el transport i per això calia millorar els embalatges. Aquest procés arraconà els coves i cistells que foren desplaçats definitivament per caixes de fusta, al menys pel que fa a la fruita, ja que les patates del Maresme als anys trenta encara s'exportaven en coves.

b) Problemes relacionats amb les tècniques i els rendiments. La Cambra Agrària Oficial tractà també les qüestions relacionades amb les tècniques i els rendiments. A partir de nombrosos articles publicats a la Revista es difongueren les millores tècniques de com treballar la vinya americana -divulgant màquines agrícoles com esmajençadores i binadores inteceps que reduïen molt la mà d'obra aplicada a la vinya-, les noves màquines com la pulveritzadora "Baix Llobregat" per ruixar d'insecticides els arbres, s'intentaren introduir nous conreus (com el girasol i el tabac en un intent de substituir la vinya). Amb aquests objectius es feren nombroses conferències on les tècniques agrícoles més avançades eren exposades per agraristes com Joan Àngel, Josep Mà Pujador o en A. Jansana. Les noves tècniques ramaderes, tant per l'explotació de vaques de llet com la cunicultura o l'avicultura, ocuparen nombroses pàgines de la revista. L'arboricultura i l'horticultura, així com els productes nous que s'anaren introduint per combatre les malures dels arbres fruiters i de les hortalisses (tanglefoot, nicotina,...) també ocuparen nombrosos articles. Els adobs, que la Cambra Agrària Oficial intentà oferir més barats als seus socis a través d'un pacte amb la casa barcelonina Boada i Travessa, foren també un altre camp de batalla. Quan l'Ajuntament de Barcelona

intentà arrendar les escombraries, els homes de la Cambra Agrària del Baix Llobregat saltaren com un sol home per tal d'evitar-ho ja que aquestes eren d'una importància cabdal per l'agricultura baixllobregatina "donadas las condicions en que s'adquireix el fem atés la proximitat a la Capital" (79). Tanmateix, en relació als adobs, la Cambra Agrària, a causa de l'oscil·lació dels preus i la proximitat amb Barcelona, desistí d'oferir-ne als seus socis i aquesta és una de les causes del tencament de la seu social de Sant Joan Despí. Una de les tasques més interessants que la Cambra Agrària dugué a terme fou la creació d'un camp d'experiments, en uns terrenys de regadiu cedits per R. Ribas i que estava sota la responsabilitat de Simó Tot. Aquest camp fou un veritable tub d'assaig de l'agricultura baixllobregatina d'aquells anys, sobretot de l'arboricultura, on les hibridacions, seleccions i creuaments tenien com objectiu lograr espècies de fruiters adaptats al ecosistema baixllobregatí i alhora adients per l'exportació. Nomoroses classes d'arbres fruiters s'hi cultivaven, la Cambra Agrària demanà subvenció per millorar els experiments i divulgar els arbres seleccionats, però els pagesos, recelosos i porucs, no demanaven aquests planters nous de les noves espècies que sorgien del camp d'experiments (80). La malfiança, com succeix sovint, o simplement la manca de capacitat econòmica o d'esperit per arriscar-se frenaven l'aveng tècnic que no reeixí a trobar la connexió amb la realitat del petit pagès.

14.1.4. La Unió d'Agricultors del Pla del Llobregat.

A finals de segle XIX, de les campanyes del Institut Agrícola Català de Sant Isidre en sorgí la "Unió d'Agricultors de Catalunya" (1889), que editava la revista "La Pagesia", i més endavant la Federació Agrícola Catalana-Balear al 15 d'abril de 1899 es

constituí al mateix local de l'IACSI, el que indica les relacions de dependència entre aquestes organitzacions pageses i els Isidres (81). Al Baix Llobregat, abans de l'aparició de "Les Arpelles", no coneixem cap organització pagesa amb voluntat comarcal. Tanmateix, el neixement de la Cambra uns anys després, impulsada pels interessos dels homes del Institut a la comarca intentà assolir aquest objectiu. Desconeixem l'evolució de "Les Arpelles", que era una associació quasi sindical de caràcter popular i que sorgí amb la intencionalitat de formar una "unió, aixís com a una o varias unions de sindicats ó cooperatives" però possiblement fos un precedent de la "Unió d'Agricultors d'El Pla de Llobregat" que al 1917 comptava amb més de set-cents pagesos de tota la comarca (82) i que fou la protagonista de la vaga de proleients que efectuaren els pagesos baixllobregatins aquell any. Aquesta "Unió d'Agricultors del Pla del Llobregat", el comportament de la qual hem analitzat gràcies al buidatge de "El Faro del Llobregat" (83) portanveu de la "Unió General d'Agricultors", s'erigí durant els anys 1916 i 1917 en l'organisme més representatiu de la pagesia baixllobregatina, canalitzant en les campanyes que endegava tant els interessos dels grans propietaris com les aspiracions dels pagesos pobres, és a dir tant els objectius de la Cambra Oficial Agrària com els dels sindicats.

La "Unió d'Agricultors del Pla del Llobregat", que tenia membres a tots els pobles de la comarca i celebrava rotativament reunions als diferents pobles, és encara una organització poc coneguda. La seva línia d'actuació s'identificava, sovint, amb plantejaments interclassistes dominants, preocupant-se sobretot dels problemes de comercialització al mercat barceloní. El seus memores eren petits, però també mitjans i grans propietaris. Al 1913 els representants de la Unió crearen una comissió per tal de visitar els diputats de Vilanova i la Geltrú, Sant Feliu i Mataró i sol·licitar-los-hi la supressió del "arbitrio extraordinario que pesa en Barcelona sobre las frutas i

patatas tiernas". Es tractava de exigir la supressió de l'impost de consum de fruites i verdures, un dels esculls més importants que els petits productors baixllobregatins tenien per comercialitzar els seus productes. Si els seus clams no eren escoltats els pagesos amenacen amb una vaga de proveïments.

A la Revista de la Unió hi podem seguir l'actuació de diputats i agraristes de la comarca a favor de l'agricultura baixllobregatina, com ara les gestions d'A.Jansana (84), d'en Josep Zulueta i d'en Laureà Miró que ambdós solventaren el problema de la importació del sulfat comprant-ne a Anglaterra (85). En Laureà Miró, diputat que morí molt jove i vinculat a Sant Feliu de Llobregat, representava el republicanisme emergent de la comarca. L'agrarista J. Zulueta era cunyat de l'advocat Antoni Borrrell, que tenia una important propietat a Santa Creu d'Olorde que s'integrà a Sant Feliu on hi exercí d'advocat. També cal destacar l'activitat política d'en Joaquim Sostres i Rey, gran propietari de Torrelles casat amb una rica hisendada de la família Ametller de Molins de Rei, que arribà a alcalde de Barcelona (86) o les conferències i activitats de difusió de noves tècniques del enginyer agrícola Joan Angel Genís, gran propietari de Molins de Rei, qui havia participat en representació de la Cambra Oficial Agrària de Molins de Rei al Congrés de Manacor de la FACB de 1907 i que va ser catedràtic de l'Escola Superior d'Agricultura (87). Al 1917 un altre gran propietari baixllobregatí en P.Albareda, de Failejà, enviava com a president de la Unió d'Agricultors del Pla del Llobregat al Ministre d'Hisenda un telegrama demanant autorització per exportar patates Royal Kidney "pues negativa causaría ruina muchas familias" (88).

Aquesta anàlisi personalitzada dels homes de la Unió d'Agricultors del Pla del Llobregat ens revela que eren els mateixos que els de la Cambra Agrària grans propietaris baixllobregatins, que actuaven en defensa de l'agricultura baixllobregatina i, molt sovint,

en representació dels petits i mitjans propietaris, mai dels jornalers. La vaga de proveïments de 1917 era la lluita per una rebaixa tributària d'una agricultura netament comercialitzada en la qual hi participaven diversos sectors de la pagesia baixllobregatina. Aquests homes, quan calia, per tal de guanyar en eficàcia en la consecució dels seus objectius, es presentaven com a diputats com en M. Roca, en J. Ricart o A. Jansana.

Al Baix Llobregat es fa molt difícil de parlar de burgesia industrial autòctona, ja que les fàbriques decimonòniques de la riba esquerra foren creades per industrials que tenien interessos a tot Catalunya (89). Però si que podem defensar, malgrat la notable presència de la gran propietat barcelonina, que existia una burgesia agrària autòctona integrada per homes com en A. Jansana, P. Albareda, M. Roca, J. Ricart, J. Ribas, que eren grans propietaris veïns i que amb la seva actuació intensificaren i reforçaren els plantejaments interclassistes de l'IACSI, fomentaren el desenvolupament de les relacions capitalistes (90) i protagonitzaren, en part, l'aventura exportadora. Ideològicament feren anellar un interclassisme que es manifestà timidament en algunes societats mutualistes, però sobre tot en la Cambra Oficial Agrària del Baix Llobregat creada al 1904 i més endavant, a partir de 1906, en diversos Sindicats agrícoles de pobles, i, finalment, en la creació de la Unió d'Agricultors del Pla de Llobregat, depenent de l'IACSI i ben relacionada amb la FACB, a la qual ingressà al desembre de 1916, n'és potser la prova més palpable (91).

14.2. Caciquisme i consciència política.

Durant la Restauració el model de caciquisme de la Catalunya de ponent no era aplicable al Baix Llobregat (92). La terra estava menys concentrada i, al costat de la gran propietat forània,

subsistien amb força la petita i mitjana propietats veïnes dins el context d'una agricultura intensiva d'alts rendiments, malgrat tot si que podem afirmar que varen donar-se pràctiques caciquils. El sistema polític de la Restauració va funcionar gràcies a l'articulació entre el poder local o comarcal -alcaldes, jutges, mestres, professions liberals i pagesos benestants- i l'aparell governamental, personificat en el governador però que penetrava a la comarca gràcies als grans propietaris barcelonins. Les relacions, servituds i dependències que s'establiren entre els grans propietaris barcelonins i els representants dels poders locals determinaran la pràctica caciquil.

L'anàlisi de la composició dels Ajuntaments i Juntas Pericials d'entre 1860-1864 (veure apèndixs al capítol), així com el coneixement parcial de la vida associativa de la pagesia baixllobregatina durant la Restauració (93), ens indiquen que els petits pagesos, ajudats per pagesos mitjans i propietaris d'urbana -entenguis professions liberals- eren els responsables de la vida política local. I, a nivell municipal, foren aquests grups socials els que feren funcionar el sistema polític de la Restauració, però també els que al 1868 rebieren l'impacte del progressisme del sexenni.

Globalment els candidats ministerials de torn foren escollits quasi sempre, excepte el cas del liberal Victor Balaguer en les eleccions de diputats a Corts entre 1876-1886 -una bona part del pobles de la riba dreta i del delta pertanyien al districte de Vilanova- i els dels candidats constitucionalistes a les eleccions de diputats provincials pel districte electoral de Martorell (1877, 1878 i 1879) i els dels dos republicans el 1882 i d'un conservador el 1886, tots tres en el districte electoral de Vilanova-Sant Feliu.

A partir del 1884 la progressiva eclosió del republicanisme federal, personificat aleshores amb Rubau i Donadeu, féu que a algunes eleccions el partit de l'oposició oficial renunciés a presentar

candidat propi a favor del encasellat ministerial per tal de concentrar els vots governamentals i restar forga al republicanisme. Aquest fet ens fa pensar que la presència de la parceria a les terres de secà i la de mà d'obra assalariada a les millors terres de regadiu així com la proximitat al gran nucli urbà barceloní, ajudaren a la penetració de les idees republicanes, així com al nord de la comarca el republicanisme polític s'obria camí gràcies a la conflictivitat rabassaire. Al poble on el republicanisme polític arrelà amb més força era Martorell, centre d'organització dels viticultors de la comarca i que, a més, tenia un passat polític republicà, a la última carlinada amb l'actuació dels germans Martí i a inicis del segle XX amb sindicalistes com en F.Riera o en F.Santacana.

A inicis de segle l'aveng del republicanisme era una realitat a tota la comarca. Al 1909 a Sant Feliu es constituí un ajuntament de signe republicà, gràcies a la victòria electoral del grup de joves republicans autonomistes, redactors de la revista "Sang Jove", que finalment desplaçaren la "ricardomania" -es a dir els seguidors d'en J. Ricart- del Ajuntament (94), i el cas de Sant Feliu no fou únic. Tanmateix, aquest joves republicans santfeliuencs ho tenien negre: la irrupció dels plantejaments obreristes els allunyava de les classes populars i el progressiu desplaçament del catalanisme cap a posicions conservadores properes a la Lliga els deixava sense espai polític. Salvat el parentesi de la Dictadura de Primo de Rivera, haurem d'esperar l'adveniment de la Segona República perquè propostes polítiques properes a les dels republicans autonomistes tornin a triomfar.

En resum, al Baix Llobregat durant els primers anys de la Restauració 1875-1890 hem detectat comportament caciquils fàcilment comprobables a través de l'anàlisi dels fraus electorals i de l'existència de clienteleles (95). Amb el canvi de segle l'aveng del

republicanisme era general dins la vida política comarcal, i es concretà amb l'existència d'Ajuntaments republicans a alguns municipis i amb l'elecció del republicà Laureà Miró com diputat del Districte, moment a partir del qual podem afirmar que les velles pràctiques caciquils entraren en crisi.

Tanmateix, abans de 1890 -any en que els sistemes de control caciquil s'incrementaren a causa de l'aplicació del sufragi censitari masculí- existien nuclis de resistència al joc governamental que es podien detectar gràcies als resultats electorals i als elevats índexs d'abstenció, el cas més clar el constitueix Martorell. Aquests nuclis resistents minoritaris coexistien amb nuclis de comportament variable, o pobles que oscil·laven entre la independència i la submissió en relació a l'aparell governamental, en aquest grup hi incloem els pobles de la comarca on sovint resulta difícil interpretar el significat de l'abstenció i on es donen algunes victòries de candidats no oficials, com succeix a Molins i a Sant Feliu al 1884. Finalment, la tipologia dominant era la del poble fidel a les directrius governamentals en el que sempre guanyava el candidat oficial, on els índexs de participació eren elevadíssims i on s'explicitaven els comportament caciquils més grollers, en són exemple Castellbisbal i Sant Just.

Per tant, si bé al Baix Llobregat el caciquisme no es desenvolupà plenament, si que existiren pràctiques caciquils que, gràcies a l'avenç de la consciència política antirestaucionista, republicana o radical, comengaren a erradicar-se per donar pas a una manera més neta de fer política. En aquest procés de canvi l'impuls de la vida associativa, no únicament sindical sinó els centres republicans, els ateneus radicals o simplement la generalització de corals que existien a quasi tots els pobles, però sobre tot els problemes de costos de producció i de comercialització del petit pagès serviren per elevar la consciència política de la pagesia

baixllobregatina, creixent de manera important el vot republicà arreu de la comarca fet que, sens dubte, precipità la crisi del sistema de la Restauració al Baix Llobregat.

14.3. Conclusions.

La vida associativa i el comportament polític de la pagesia baixllobregatina, entre mitjans del segle XIX i les primers dècades del segle XX, fou complexe i, per tant, difícil de tipificar.

- Durant el període estudiat el Baix Llobregat era una comarca eminentment agrícola i únicament amb presència d'indústria a algun poble de la riba esquerra. En aquest context les actituds socials de la pagesia baixllobregatina estaven condicionades també per la proximitat al gran nucli urbà barceloní amb el que, a través de la comercialització dels seus productes, hi mantenia una constant i vella relació.

- Les diverses associacions pageses baixllobregatines estudiades oscil·laven gradualment entre la dependència, de plantejaments i objectius, en relació als interessos dels grans propietaris i l'enfrontament. Aquesta situació reflectia la complexitat de l'estructura social de la comarca i una estructura de la propietat de la terra, poc concentrada, on al costat de la gran propietat forània existia una pagesia veïna benèstant, vertebradora de la vida política local, que compartia el cultiu de la terra amb parcens i arrendataris, i que necessitava quasi permanentment mà d'obra a jornal.

- La gran propietat barcelonina, important dins l'estructura de la propietat de la comarca ja que ocupava bona part de les milions terres de regadiu, també exigia la presència de jornalers assalariats sobretot a l'àrea dèltica, on com hem vist (capítols 6 i 12) la gran propietat barcelonina tenia més força. La petita i la mitjana

proprietats veïnes sobrevisqueren a la crisi finisecular, al seu costat parcera i arrendataris treballaven quan convenia a jornal, engrossin el volum de treball assalariat. Només a alguns pobles de la riba esquerra on hi havien indústries els pagesos pobres podien complementar l'economia familiar amb treball no-agrícola, com succeïa a la mateixa conca mitjana del Llobregat. Per tant la gradació social era elevada, però aquesta complexitat no ens ha de fer oblidar situacions de molta polarització als pobles on el volum de jornalera estrictes, no eventuala, era elevat com succeïa al Prat.

- Tenint present que aquesta complexa estructura social condicionarà la vida associativa, podem distingir dos períodes :

1- De mitjana del segle XIX fins a la llei de sindicats de 1906. En aquest període s'observa el neixement i desenvolupament del que hem denominat associacionisme de la misèria que són organitzacions assistenciale de pagesos pobres de caràcter benèficoreligiós i d'àmbit municipal, que en arribar al segle XX comencen a decaure. Tenien per objectiu la protecció mutua dels seua membres davant de l'infortuni o la malaltia. En són exemples el Montepio de Sant Isidre de Gavà i, amb un plantejament més ambiciós, la Germandat d'Obrera Agrícola de Sant Isidre de Sant Feliu de Llobregat. Sabem que durant aquest anya també nasqueren societats de jornalera, però la manca de fonts no ens ha permès aprofundir en el seu coneixement, tot i que creiem que foren les úniques organitzacions netament de classe, ja que en totes les altres associacions pageses l'interclassisme hi era present amb diferents graus d'intensitat.

2- A partir de la llei de sindicats de 1906 observem el neixement d'un nou tipus de vida associativa on la finalitat perseguida era la integració de l'agricultura baixllobregatina a les relacions de producció capitaliste. Ja no es tractava de vetllar pel pagés malat - com feien Montepio i Germandats decimonònique- sinó d'oferir al pagés

adobs a bon preu, per millorar i intensificar els cultius, i facilitar-li la comercialització avantatjosa dels seus productes. Els sindicats prendran una actitud ofensiva davant del nou mercat mundial i aconseguiran trobar una camí específic d'adaptació de la petita i mitjana propietat baixllobregatines a les noves exigències de la producció i del mercat, com hem vist en el cas del Sindicat Agrícola de Sant Boi. En aquests sindicats de composició social molt heterogènia, ja que n'eren membres pagesos benestants però també petits pagesos, parcers i arrendataris quedant exclosos únicament els jornalers estrictes, l'interclassisme fou un element vertebrador posat en qüestió únicament en moments de conflicte o durant la segona república.

- En aquest període nasqué la Cambra Oficial Agrària o organització dels rics hisendats, veïns o barcelonins, associació que personificava la burgesia agrària. Els grans propietaris, majoritàriament els de la riba esquerra, s'agruparen entorn de la Cambra en la defensa dels seus interessos i, malgrat que empressin fórmulacions com "els interessos de tota la classe agrícola", a qui servien era a ells mateixos. Sovint la Cambra i els sindicats lluitaven pels mateixos objectius i de manera coordinada amb la Federació Agrícola Catalano-Balear i la Unió de Sindicats Agrícoles, però mentre la Cambra representava als grans propietaris baixllobregatins i era una organització comarcal, els sindicats, d'àmbit municipal, agrupaven des de pagesos benestants veïns fins al petit parcer i tenien, per tant, una composició social heterogènia i popular.

- Finalment l'emergència de la Unió d'Agricultors del Pla del llobregat, a partir de 1914, com a associació comarcal ens indica que el camí conjunt que la Cambra i els sindicats comengaren a caminar a partir de 1906 si sumarà, com organ coordinador, aquesta Unió d'Agricultors baixllobregatina, recollint dins seu un ventall molt ampli d'interessos i continuant, en definitiva, la defensa dels

interessos d'una agricultura comercialitzada i exportadora , on l'interclassisme era la filosofia que unia el petit pagès amb el gran propietari.

- Quan a comportament polític durant la Restauració únicament podem afirmar que hem detectat actituds caciquils però es fa difícil parlar de veritable caciquisme, entre altres raons a causa de la complexitat de l'estructura de la propietat i de la poca concentració de la terra. En iniciar-se el segle XX l'avenç de les idees republicanes, més precoç que a la majoria de les comarques catalanes, va fer que la consciència política de la pagesia baixilobregatina s'incrementés fent recular les velles pràctiques caciquils.

NOTES

1. A.MAYAYO La Conca de Barberà 1890-1939: de la crisi agrària a la guerra civil, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc, 1986, p.153.

2. A.LOPEZ ESTUDILLO col.laboració al taller de treball sobre Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració(1875-1923) Estudi General de Lleida, juny de 1987, "Federalismo, campesinado y metodos de restablecer el control político en la Restauración".

3. Segons un informe del Instituto de Reformas Sociales de l'any 1922,- citat a Els contractes de conreu a Catalunya, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1933,p.25- el Baix Llobregat era una comarca conflictiva "Haciendo una inspección por los archivos de los Juzgados de Granollers Sant Feliu de Llobregat, Villanueva i Villafranca se podrían recoger antecedentes de una larga serie de deshaucios verdaderamente escandalosos: viñas arrancadas de manos del que las plantó, viñas ufanas, espléndidas de riqueza, sin pago de mejoras, sin pago de indemnización .(...) Pero al que plantó una viña, o un campo de árboles frutales, se le deshaucia porque éste es payés, y parece que interesa al país que su vida sea imposible y los campos queden despoblados". En l'informe donat al Govern per la Sala de Govern de l'Audiència Territorial de Barcelona, el 18 de juliol de 1932,(p.128-131), sobre el judicis per revisió de contractes de conreu el Baix Llobregat és mostra com una comarca conflictiva, especialment la part nord o zona de la vinya: "Es suficiente una simple ojeada al mapa de Cataluña para determinar la situación real del problema revisionista. Un núcleo central de actividad manifiesta: Villafranca del Panadés con sus 9334 revisiones; la acción de Villafranca del Panadés irradiaba a los partidos limítrofes: Vendrell, de la provincia de Tarragona, que forma, con el de Villafranca y parte del de Igualada, una sola comarca vitícola con 2952; siguen Igualada con 1370, Sant Feliu de Llobregat con 1451 y Villanueva y Geltrú, repercutiendo en Sabadell que, a su vez, aparece relacionado con el núcleo más importante de Manresa, comarca vitícola del Llano del Bages, al cual a su vez se une Tarrasa".

4. Col.laboració de Maspons i Camarasa a la Geografia de Catalunya, dirigida per F. Carreras Candi, p.552.

5. G.TRIBO TRAVERIA "De l'agricultura extensiva a l'especialització; reflexions sobre l'agricultura ", Coneguem la Història de la vila, Molins de Rei, 1986, p.125.

6. M.CAMINAL Institut Agrícola Català de Sant Isidre 1851-1901, Tesi de doctorat , inèdita, Universitat de Barcelona, 1979.

7. Col.laboració de Maspons i Camarasa a la Geografia de Catalunya, dirigida per F. Carreras Candi, p.552.

8. J.CODINA a Proletariat rural al Delta del Llobregat al segle XVIII ja indicava que el procés de proletarització de la mà d'obra camperola era molt important al segle XVIII, sobretot pel cas que estudia que és El Prat de Llobregat. L'evolució dissociada de preus i salaris farà que, en arribar el segle XIX, la condició miserable dels jornalers empitjori. A mitjans de segle els percentatges d'assalarització eren elevats sobretot a pobles com El Prat i Sant Boi - com indiquem al Capítol nou -. L'any 1936 ens ofereix un camí aproximatiu per saber el nombre de jornalers: la llista dels integrants de les col·lectivitats de l'estiu del 36, ja que més endavant

s'engrossiren amb refugiats polítics. Per exemple a Molins de Rei a la col·lectivització hi havia 60 membres, nombre que molt possiblement coincideix amb el de jornalers estrictes que existien. A Sant Feliu de Llobregat aproximadament la xifra era de trenta-sis "Tres col·lectivitats agrícoles que hi ha en el poble i que constitueixen tres empreses diferents les comptem com a tres famílies amb 12 homes" (LLOVET MONT-ROS, J. i RIU VULART, J.M. "El conreu de la terra com a ocupació secundària dels no agricultors", Arxius, Barcelona, 1936, p.58), aquest càcul, que possiblement era baix, significaria un 7% sobre el total de la població activa agrària. A la postguerra les primeres fulles sobre població activa de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos reflecteixen bastant bé el nombre de jornalers, a Sant Boi (1943) el primer cens de població activa agrària parla de 200 bracers el que era equivalent al 24.65% de la població activa agrària.

9. Vegeu Col·lectivitzacions al Baix llobregat, 1936-1939, que està a punt de publicar-se pel Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, conjuntament amb les Publicacions de l'Acadèmia de Montserrat.

10. J.CODINA El Delta del Llobregat i Barcelona, Barcelona, Ariel, 1971, p.410.

11. C.MARTI VILA Els oficis a Sant Boi cent anys encara, Ajuntament de Sant Boi, 1986.

12. C.MARTI VILA Els oficis ..., Oficis p. 35, a més de la plaga potser també es feien tractes al Nou Camí. A Molins de Rei era un indret anomenat "El Destino" davant de l'actual Biblioteca Pau Vila, Coneguem la història de la vila, p.127,

13. C.MARTI VILA Els oficis ..., p.36.

14. J.CODINA, op.cit., p. 411.

15. AGUILO CORTES, I. La tierra labrancia y el trabajo agrícola en la provincia de Barcelona, Madrid, 1897, p.129.

16. AGUILO CORTES, I, op.cit., p.129-130. Aguiló dedueix les 2.30 pessetes diàries comptant únicament 24 dies hàbils al mes després de descomptar els dies de pluja i les festes de guardar.

17. AGUILO CORTES, I, op.cit., p.128.

18. J.FELEGGRI I NICOLAU "Apuntes para una estadística de jornales en el Camp", a Boletín del Museo Social, 1910, p.51 i 52. Hem considerat que els llauradors-jornalers eren jornalers eventuals els 9825 els podem considerar mossos fixes, i per fer el càlcul els hem sumat. Aquest percentatge, malgrat que englobi algun petit parcer, petit emfiteuta o petit propietari, dóna una visió del teixit social del món rural català molt lluny de l'"harmonia" en que ha estat analitzada la societat rural de Catalunya.

19. Ibidem, p. 52.

20. J.RIBA, El salario del obrero agrícola, Barcelona, 1912, p. 7 i 8.

21. M.Izard Industrialización y obrerismo Ariel, Barcelona, 1971.

22. J.TARDA, Conjuntures i evolució polítiques al Baix Llobregat durant

les dues primeres dècades del segle , premi d'història Comarcal, atorgat per l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat 1988 , inedit, p.110.

23. SASB, LLA-juliol 1917.

24. J.TARDA, op.cit., 130-131.

25. J.RIBA ,op. cit.,p.13.

26. Museu Social de Catalunya Anuari d'Estadística Social de Catalunya 1913, p.112. (18)

27.J.CODINA a El Delta .. afirma que des de mitjans del XVIII i degut a l'augment demogràfic dèltic els salaris quedaren per sota els preus i que fins la industrialització de la comarca als anys que seguiren a la Guerra europea la situació no canvià sobrepassant els salaris als preus.

28. Per exemple, a Castellbisbal al 1852 existia una Germandat de Sant Isidre, que oficialment sembla fundada al 1884, i, en canvi, existia ja les primeres actes corresponen al 1864 . Succeeix el mateix amb el "Montepio Germandat d'Obrers Agrícoles" sota l'advocació de Sant Isidre, registrat l'any 1892, però del que se'n té constància dues dècades abans.

29.La informació del "Montepio de Sant Isidro" prové de l'Arxiu del Museu de Gavà, on gràcies a l'equip de la Bra. Villaica es va catalogar i arxivar nombrosa documentació històrica , com el llibre d'Actes d'aquesta entitat , que utilitzem per reconstruir la seva evolució (AMG-LLA,M.S.Isidre)

30. Aquest soci era a més el cobrador de les quotes i al ingressar, al 1909, se li havien exigit garanties de salut.

31. LLA de la GOA de Sant Isidre Llaurador, Sant Feliu de Llobregat. Composició de la Junta , 2 març 1885, President ,Isidre Cañameras, Tresorer, Jaume Rovina Colet, Vice-President Francesc Julià, 5 abril 1885, renovació de la meitat de la Junta President Batista Ginestà; 1 juliol 1885 expulsió Ignaci Majó, Joaquim Majó i Melcior Vidal, President, Jaume Condomina.

32. LLA de la GOA de Sant Feliu de Llobregat.

33. AMG-LLA, "Montepio de Sant Isidre" de Gavà, Junta General extraordinària 8 juliol 1884, renovació de càrrecs; President Josep Vendrell, Vicepresident Jaume Amat Salvi, Comptador Pere Bruach, tresorer Joan Font, enfermers Remigi Biscarri i Pere Parellada, revisor comptes Antoni Tutusaus, vocals Josep Morell i Bosch, Llorenç Vidal, Josep Morell Codina i Andador, Narcís Farré.

34.ACSFLL- Resum dels Estatuts de 1901, Títol I, p. 9-11.

35. Ministerio de Fomento, Memòria descriptiva-estadística social agrària de las entidades agrícolas y pecuarias , Madrid, 1917, p.164-165. Segons aquesta Memòria, a més de la Cambra, existien a la comarca 12 sindicats : el de Castellbisbal, fundat al 1913 i amb 109 socis, el de Cornellà, fundat al 1907 i amb 104 socis, el de Selida , fundat al 1908 i amb 24 socis, el de Sant Boi, fundat al 1909 i amb 200 socis, el de Sant Joan Despí , fundat al 1900 i amb 64 socis, el de Sant Just

Desvern , fundat al 1907 i amb 18 socis, i els de Molins de Rei, Corbera de Llobregat, Sant Andreu de la Barca, El Prat de Llobregat, Castelldefels i Hospitalet de Llobregat. D'aquests sis darrers només en tenim constància i no disposem d'informació per què no contestaren el qüestionari que els hi envià el Minsiteri per fer una estadística social agrària.

36. SASB Llibre d'Actes-desembre 1914.

37. La informació sobre el SASB està extreta dels lligalls ordenats cronològicament que es conserven a l'actual Cambra Agrària de Sant Boi que amablement el Sr. Baldori Ros em va deixar consultar l'any 1987, d'ara en endavant citarem SASB. Per la llista dels accionistes i dels socis fundadors veieu annexes d'aquests capítols.

38. Les dades per elaborar aquests quadres han estat localitzades al SASB-LLA dels anys corresponents. Als annexes a aquest capítol hi hem inclòs el quadre de 1912.

39. LLOVET MONT-ROS, J. i RIU VULART, J.M. a El conreu de la terra com a ocupació secundària dels no agricultors , Barcelona , Arcius, 1936, afirmen que, al 1936, una hectàrea de regadiu eren jornals per un any per un home.

40. A la columna de mixtes el total de terra en propietat és de 14.26 i la terra en arrendament és 19.49. L'explotació mitjana era de 2.59 hect. (62.32 hect./24 explotacions) , però la majoria dels pagesos tenien més de la meitat de les terres de seca, i predominaven els arrendaments i els petits cultivadors . Si ens fixem en quadre 14.6 Únicament dos pagesos propietaris sobrepassen les dues hectàrees.

41. La companyia exigia 4993 pessetes, que era el que es pressupostava pel kilòmetre de línia que separava l'únic transformador existent a Sant Boi de l'era del Sindicat; el Sindicat ho trobava exagerat ja que argumentava que les dues batedores existents, una a l'Hospitalet - propietat del Sr.Sabadell- i una altre a Gavà - creiem que ben segur era la del Sr.Balaguer - no havien pagat res d'instal·lació a la Companyia.

42 Santiago Güell i Lopez, propietari de la Colònia Güell, gran industrial i fill del creador de la Colònia, Eusebi Güell.

43. Enquesta enviada al 1913 per .....Beauvais.

44. laboració a partir dels lligalls corresponents de l'Arxiu del Sindicat Agrícola de Sant Boi, en alguns anys falten alguns mesos, p.e. l'any 1910 de setembre a desembre no hi han dades.

45. ASASB- Correspondència anys 1914-1919.

46. ASSASB- Lligall, 1914, el despatx estava a Freixures 23 i la fàbrica al carrer Pere IV, 250.

47. 28-abril-1919. La casa P. Alvarez era la primera fàbrica d'adobs inorgànics de la comarca situada a l'Hospitalet i sembla que oferia adobs a més bon preu, però segons Alesan amb menys garantia.

48. En el llibre d'Actes sembla que el Sindicat Agrícola fés esforços per tornar els diners, però en cap moment queda clar que el deute fós del tot cancel·lat. Aquesta casa també suministrava adobs a les terres

de la Baronia del Papiol, i la situació deuria acabar de manera similar ja que el lligall 72 de l'Arxiu de la Baronia del Papiol és molt explícit "Cuentas de Juan Alesan, sequestrador de la Baronia del Papiol".

49. MINISTERIO DE FOMENTO, Dirección General de Agricultura, Minas y Montes. Memoria Descriptiva-estadística social agraria de la entidades agrícolas y pecuarias, Madrid, 1917, p.154-155.

50. ASASB-LLA, 1911, El Sr. Isidre Mirabent dóna compte d'una reunió d'exportadors de fruites el 26 de febrer de 1911 per parlar del problema del transport

51. ASASB-LLA, 1912, El Sindicat de Sant Boi recolza els embalatges proposats per l'IACSI al juny 1912.

52. ASASB-LLA, 10 d'abril, 1921.

53. ASASB-LLA, 26 de novembre, 1927.

54. ASASB-LLA, 20 de gener, 1929.

55. ASASB-LLA, 15 de desembre, 1931.

56. ASASB-LLA, 19 de mars, 1933.

57. ASASB-LLA, 15 de setembre, 1918.

58. ASASB-LLA, 1 de setembre, 1933.

59. ASASB-LLA, 15 de juliol, 1935.

60. La publicació al 1933, per la Generalitat de Catalunya de Els contractes de conreu a Catalunya, reflecteix el malestar i la conflictivitat existents al camp català durant la Segona República.

61. Els Estatuts foren impresos a Sant Feliu de Llobregat, i la seva aprovació publicada a la Gazeta de Madrid el 22 d'octubre de 1904, pel aleshores ministre d'Agricultura, Industria, Comercio y Obras Públicas, Manuel Allendesalazar.

62. Per reconstruir la vida de la Cambra Agrària baixllobregatina hem realitzat un buidatge sistemàtic de la seva revista mensual Revista de la Cámara Agrícola Oficial del Bajo Llobregat, des del seu número 1, publicat al novembre de 1906, fins al número 64, corresponen al juny de 1916. D'ara en endavant citarem RCAA-BLL

63. Aquest dos sindicats següent, a vegades, les iniciatives de la Cambra Oficial Agrària del Baix Llobregat representaven els interessos d'una agricultura comercialitzada - la Cambra Agrària a la riba esquerra, el Sindicat de Sant Boi a la riba dreta i el del Prat del Delta-. A finals de la primera dècada d'aquest segle (segons MASPONS I CAMARASA, a Geografía de Catalunya, dirigida per F. Carreras Candí, p.568, nota 166) existien altres organitzacions pageses, però a pobles perifèrics als estudiats per nosaltres: La PAGESIA i el Montepío de Sant Isidro Llauredor de Sant Andreu de la Barca, la Lliga d'Agricultors i Industrials de Martorell, Lliga Econòmica Agrícola Industrial de L'Hospitalet de Llobregat, Idem de Castellbisbal, Societat Catalana d'Horticultura. Al 1917 la nòmina de la vida associativa pagesa baixllobregatina s'havia incrementat moltíssim

(vegeu nota 35 d'aquest mateix capítol).

64. RCAO-BLL, any I, nov. 1906, núm. 1, p.8.

65. RCAO-BLL, any I, nov. 1906, núm. 1, p.3.

66. RCAO-BLL, any II, gener 1908, núm. 5, la resta de la composició del gener de 1908 era comptador A. Batllori Casas, secretari general A. Siscart Oller, vocals A. Jansana Llopert, J. Angel Genís, J. Roldan Ribas, J.M.Borrel Zulueta, R.Tort Milà, B.Amigó, J.Comas Vallhonrat, J.B. Modolell, Joan Farrés Serra, Miquel Pascual i Victorià Pascual.

67. Quadre elaborat amb dades de la RCAO-BLL corresponents als núm. 31, any VI, març 1912, p.3; núm. 38, any VII, juny 1913, p.5; núm. 50, any IX, gener 1915, p.4; núm. 60, desembre 1915, p.4; núm. 44, desembre 1913.

68. RCAO-BLL, any IV, març de 1912, núm 31, es publicà la renovació de Junta de desembre de 1911. La composició de la resta de la Junta era com segueix : comptador J.Ricart Roca (SF), secretari general A.Sicart(SF), vocals Josep Castellví i J.Angel Genís (MR), Martí Solanas i Joan Aleu (SB), Josep Cardona i Niquel Cortés (SJoan), Francesc Tusquets i Jaume Padrosa (SJust), Miquel Pascual i Agustí Casampere (S.Coloma Cervelló) i Narcís Esteve Ribot (S.Lloreng Hortons)

69. RCAO-BLL, any IX, núm 58, Desembre 1915 . La nova Junta estava composada Josep Ricart de comptador i de secretari general en Antoni Sicart , els vocals nous eren : Joan Baixas de S.Joan, Joan Costa de S,Viceng, Carles Font Milà de S.Boi, Josep Calopa del Papiol, A.Frats Dot de S.Feliu i Gabriel Romagosa de Molins de Rei. La resta de vocals continuaven en relació a la Junta anterior, amb cinc baixes.

70. RCAO-BLL, any II, abril 1907, nº 4, en donar la noticia el cronista diu "Compañero y socio (...) excelente agricultor y ... cariño por todo lo que se relaciona con la Agricultura, estamos seguros trabajará en beneficio de la misma, sabrá defender de manera particular de la nuestra comarca, por lo que nos felicitamos al mismo tiempo que le damos nuestra enhorabuena".

71. RCAO-BLL, any VI, febrer 1912, núm. 30, p.12.

72. RCAO-BLL, any X, juny 1916, núm. 64, p.4.

73. RCAO-BLL, any V, núm. 28, desembre 1911, p.7, El garrof del presseguer

74. RCAO-BLL, any II, núm. 7, març 1908, S'informa d'una reunió conjunta entre les Cambres Agràries del Maresme i el Baix Llobregat , la Federació A.C-B i el Sindicat del Prat, de la què sorgí una ponència integrada per Francesc Cabanyes, Joan Ferrés i Joan Angel Genís amb l'objectiu de solucionar els inconvenients i anomalies que oferien els mercats per a la venda de fruita i hortalisses i "de la imperiosa necesidad de dotar a Barcelona de un gran mercado Central"

75. RCAO-BLL, any IX, núm. 51, febrer 1915.

76. RCAO-BLL, any IV, núm. 24, febrer 1910.

77. RCAO-BLL, any II, núm. 13, setembre 1908. és molt interessant la lectura del article "La importación de frutas en Rússia".

78. RCOA-BLL, any I, núm. 1, p.5 i també de la mateixa revista els números 15 - on es fa una crítica a la rebaixa aranzelària per l'entrada de blat de moro-, i especialment els 18 i 19.
79. RCOA-BLL, any II, núm. 5, gener 1908.
80. RCOA-BLL, als números 49 (desembre 1914) i 59 (gener 1916) es publiquen dos articles molt interessants sobre els treballs i experiments que es realitzaven al camp d'experimentació.
81. Segons MASPONS I CAMARASA, a Geografia de Catalunya, dirigida per F. Carreras Candi Maspons nota 165 p. 568.
82. J.TARDA ,op.cit. ,nota 17 p.22.
83. Els números buidats van del 34 (any II, 30 de setembre) al 36 (any IV, novembre de 1917)), El Faro del Llobregat s'editava a Sant Feliu de Llobregat i començà a publicar-se al 1914, portava com suotítol "Periódico independiente defensor de todos los pueblos de la comarca, organo de la "Unión General de Agricultores"., i era bilingüe .
84. El Faro del Llobregat, núm. 36, oct. 1915.
85. El Faro..., núm. 39 des. 1915.
86. El Faro..., núm. 60 oct. 1916.
87. El Faro..., núm. 72 abril 1917.
88. El Faro..., núm. 73 maig 1917.
89. A la riba esquerra les velles fàbriques tèxtils estaven vinculades a nissages como ara els Bertrand (Sant Feliu de Llobregat i Molins de Rei), els Ferrer (Molins de Rei) o el cas dels Güell (Santa Coloma de Cervelló o dels Serra (Gavà).
90. Recordem que al 1353 es creà una subdelegació de l'IAOSIA Molins de Rei , gracies a l'acció de grans propietaris veïns.
91. El Faro..., núm. 2 gener 1916.
92. C.MIR Lleida (1890-1936):caciguisme polític i lluita electoral Publicacions de l'Abadia de Montserrat , 1985.
93. A més del esforç de sistematització que hem fet a la primera part d'aquest capítol per tal conèixer l'evolució de la vida associativa dels pagesos baixllobregatins, comptem en valuosos treballs d'història local així com amb l'estudi de J.TARDA , d'àmbit comarcal, i un treball inèdit sobre Molins de Rei , realitzat per Cèlia CANYELLES.
94. OLLE,M.;RENOM,M.;TRIBO,G. Limits i contradiccions dels republicans autonomistes de Sant Feliu de Llobregat (1909-1914), Comunicació presentada al Col.loqui internacional "Revolució i Socialisme" , Departament d'Història Moderna i Contemporània , UAB, desembre 1989.
95. Vegeu OLLE,M.; RENOM,M.; SANTACANA,C. i TRIBO,G. Comportament electoral al Baix Llobregat ieleccions generals i provincials entre 1876 i 1890, comunicació presentda a la Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de l'Hospitalet, 1986. Es molt recomanable la lectura del

llibre escrit per un veterinari republicà, arruïnat pel caciquisme que es practicava a les portes de Barcelona (Esplugues i Sant Just), que deuria ser, en definitiva, del mateix tipus que el practicat a la majoria de pobles del Baix Llobregat :JUAN BOSCH RIALP Infamias del caciquismo barcelonés y de sus esbirros o lacayos de Esplugas y Sant Justo Desvern, Esplugas, 1902.

Annex 14.1.

Lista de socios fundadors del Sindicat Agrícola de Sant Eloi, 1909.

Es interessant observar la columna de la dreta on consta la quota de cada soci en proporció a la terra que conrea.

Relacio dels individus que formen part del Sindicat Agrícola

Ordre	Edat	Sexe	Nom i Apellidos	Quota		Mojades	
				P.	Q.	mes	regadi
15	1		Elis Miralant Figueras	1	87	5	1 1/2
15	2		Enric Miralant Figueras	1	75	3 1/2	1 3/4
2	3		Cristofel Rabull Fingal	1	25	1 1/2	3
	4		Baldoni Ferris Ribot	4	60	6	7
7	5		Juan Selva Gall	0	75	7	1
11	6		Franco Font Mateo	8	81	14 1/2	9
27	7		Enric Pascual Valls	1	40	2	1
15	8		Joseph Puigibert Ricollé	1	44	2	1 1/2
20	9		Baldoni Bosch Cardona	1	75	2	2
2	10		Juan Valls Andreu	3	25	7 1/2	2 1/2
22	11		Pere Jaler Mirambau	1	68	1 1/2	2 1/2
1	12		Gabriel Joré Firas	2	12	2	3 1/2
	13		Jaume Riu Urri	1	50		3
5	14		Ramon Mateo Jatonés	3	49	1 1/2	6 1/2
27	15		Anton Bonavent Valls	1	60	1 1/2	1 1/2
	16		Jaume Ruiz Parca	1	60	2	1
25	17		Ignasi Martí Barbera	2	68	1 1/2	4 1/2
	18		Jaume Marillas	0	81	3 1/2	
	19		Miquel Ferris Romeo	1	25	3	1
5	20		Anton Marini Ramira	0	56		1 1/2
	21		Venanci Miralant Figueras	2	50	4	3 1/2
talle	22		Ramon Paris Valls	0	50	7	1/2
upad	23		Martí Reynal	0	62	1 1/2	1/2
	24		Alexandre Ruset Paris	0	75	1	1
ich	25		Ramon Via ~~Montes~~ Montoya	2	50	2	4
21	26		Tomas Borenguer Morant	1	67	3	2
	27		Baldoni Mestres Coreus	2	50	1 1/2	6 1/2
bla	28		Cesarito Petit Sanahuja	2	50	1 1/2	6 1/2
re	29		~~Joseph Gutera Brujona~~	2	25	3	3 1/2
	30		Joseph Ramoneda	1	75	3	2
	31		~~Pere Rabull~~	2	25	7	4

Causa	no	no de mesa	Nombre y Apellidos	Mostrados		Cuota		
				1 ^a	2 ^a	P.	U.	
Concejo	16	32	Juan Ros Ruch	45	1	2	1	25
Wamble	2	37	Baldini Nallo Oliaeh	45		2	1	40
id		39	Ramon Sadora Mero	45		3	1	50
Uladun	7	35	Joseph Capdevila Gaya		3	1 1/2	1	47
S. Miguel	26	36	Joseph Talleres Rinyal	25	6 1/2	6	4	62
Dari		37	Juan Parual Marti	45	2		0	50
Bas		38	X Jaume Carbonell (baise falta de pago)		6	3	3	40
Harrell		37	Francisco Fulquet	45	5		1	25
Adonell	8	40	X Trijo Valls Andreu (baise falta de pago)		2	1/2	0	62
Bon	8	41	Miguel Ros Blanch	45	2 1/2	3/4	0	57
S. Miguel	20	42	Ros Rinyal Rucot	35	2 1/2	3	2	72
S. Pedro	4	43	Felipe Jura	45	1 1/2	7	0	83
Ruyos		44	Gayetano Valls	25	2	7	4	40
Monny	16	45	Francisco Suris	45	3 3/4	7	7	37
Mojas	67	46	Fernando Marti	35	1 1/2	5	2	8.
S. Pere	18	47	Juan Ruiz Villanubias	45	3	1/2	0	8.
S. Miguel	20	48	Conila Feliphe Rera	45	2 1/2	1 1/2	1	3.
Agua		48	Marti Solanes	35	4	2 1/2	2	2.
Uladun	28	50	Marti Arpinas	45	7	6	4	45
Bon	32	51	Manel Manet	45	3	1/2	7	a
Lado	1	52	Jaume R.	45	3	7	7	2.
Adonell		53	Ros Sanfeliu	45		1/2	0	7.
S. Miquel	12	54	Francisco Marti	45	1 3/4	3/4	0	8.
Carantes	14	55	X Felipe Moragas Rosch baise	35	4 1/2	3	2	6
Ruyos		56	Francisco Morano	45	2	1/2	10	7.
Tabueta	8	57	Ruis Paris Valls	35	3	2	7	7.
Comitio		58	Ros Ruiz	45		1 1/2	0	3
Dari		59	Juan Malaret	45	4		7	c
Morino		60	Joseph Fulquet	45		7	0	5
S. Vito		61	Joseph Parual	25	11	1 1/2	3	5
Baldini		62	Agusti Masteo	45	7	7	0	4
S. Pere		63	Joseph Morand Moragas	45	2		0	5
							51	5

N.º	Nombre y Apellidos	Mojadados		Cuota	
		1.ª	2.ª	P.	C.
64	Pere Gibert	1	1	0	75
65	Joan Valls Oliach	1 1/2	2	1	32
66	Baldini Rinyal Ruset	6	8	5	50
67	~~Pere Gibert~~ Mateo Manas	2	2	0	00
68	X Jaume Ramoneda X baida	1		0	25
69	Joan Fabregas	3	1 1/2	1	50
70	X Joan Margarit X b. falta pago	3	6	3	75
71	X Emilio Aythami	5	5	3	75
72	Joseph Ferreras		1 1/2	0	55
73	Pere Mestre	5	4	3	75
74	Gonzal Gladí	2 1/2	3 1/2	2	31
75	Francisco Capdevila	5	4 1/2	3	50
76	Judic Ramagosa		1	0	25
77	Domingo Mestre	3	1 1/2	1	50
78	Joseph Colet	3	2	1	75
79	Francisco Sabido	2 1/2	2	1	62
80	X Francisco Anguera X b. falta pago	2 1/2		0	56
81	Joseph Vidal Este	2 1/2		0	56
82	Joseph Mestre Pau	2	1 1/2	1	25
83	Joseph Valls	2	1	1	00
84	Emili Fornas	6	2	2	50
85	Abdon Martí	2	1/2	0	75
86	Joseph Rats	1		0	25
87	Pere Fornas	1/2	1/2	0	31
88	Judic Ferrá		2	1	00
89	Baldini Nos Carbonell		1 1/2	0	75
90	Jacinto Nos. Plana		1 1/2	0	75
91	Joseph Julia Julia	1	3		
92	Baldini Martí Valls				
93	Joseph Gladí Rius				

Mojadados a pagar 15 de noviembre 1909

Annex 14.2.

Sindicat Agrícola de Sant Boi, Comissió d'Experiments, 1912

25 DE FEBRER DE 1912

Llibre d'Actes ,25 de febrer de 1912. ASA-SBLL.

REGLAMENT INTERIOR PER AL REGIM DE LA COMISSIÓ D'EXPERIMENTS DEL SINDICAT AGRICOL DE SANT BOI DE LLOBREGAT.

Article 1er. La Comissió experimental se compondrà de set individus elegits ab reunió general de associats poguent formar part d'aquesta comissió alguna persona titular resident en aquesta vila encara que no siga soci.

Article 2on. Dita Comissió es dedicarà a fer experimentacions de llavors, a la aplicació de remeis contra las plagas del cam parcelas per abonar plantas y arbres a fi de que els agricultors associats sapigan a que atendre's en les seves operacions agricolas.

Article 3er. Per major facilitat en els experiments la comissió procurarà de que tots els associats fasin parcelas, convertin en granja experimental aquest terme municipal.

Article 4art. El secretari de la Junta Directiva no serà també de la comissió, el qual portarà un llibre que anotarà todas las parcelas que fassi la comissió y els associats expressant la forma en que s'ha fet la parcela classe de terreno y producte obtingut.

Article 5è. La comissió procurarà d'adquirir un cam que s'anomenarà d'experiments per al seu règim interior.

Article 6è. Per sufragar els gastos que ocasioni el cam d'experiments se destinarà anualment de la Caixa d'Administració una quantitat aprobada al Junta General d'Associats.

Annex 14.3

Màquina de patre, Sindicat Agrícola de Sant Boi (1913-1920)

ANY	DESPESES	INGRESSOS	BENEFICIS	DEFICIT
1913	4411.48	3620.69		780.79
1914	6233.62	5249.42		984.20
1915	8434.57	7980.05		454.52
1916	8218.23	10404.35	2186.12	
1917	10028.74	13546.20	3517.46	
1918	12532.75	13453.30	920.55	
1919	15873.20	18713.30	2845.10	
1920	20057.85	18851.40		1206.45

1921	16551.34	20401.20	3849.86	
1922	13224.60	13950.35	725.55	
1923	10824.05	15304.75	4480.70	
1924	14831.15	10506.10		4325.05
1925	15797.25	14936.40		811.55
1926	8403.35	6687		1716.35
1927	6877	6894.95	17.85	
1928	8553.25	8538.55		14.70

Annex 14.4

Conflicte del timbre, Sindicat Agrícola de Sant Eoi, 1913.

La Junta Directiva del Sindicat Agrícola Oficial i Caixa Rural d'Estalvis i Prestams de Sant Boy de Jobregat, se complau comunicar a n'als socis i Entitats federades de la Regió Catalana Balear, lo següent:

Que en 8 de Novembre del passat any, aquest Sindicat rebé la visita oficial del Sr. Inspector tècnic de la Renda del Timbre als efectes de exigir, s'hi havia lloc, el pago dels drets amb que la Llei del Timbre grava a les societats en general.

Que entenent aquesta Junta, que la R. O. de 31 de Març de 1909 la eximia del susdit impost, ja que per declarar-se en ella que devia inclair-se'l entre els Sindicats poguent acullir-se als beneficis concedits per la Llei dels Sindicats de 28 de Janer de 1906 i del Reglament per la seva aplicació de 16 de Janer de 1909, se oposà condicionalment al pago.

Que nomenat abogad a favor del Dr. Joan Pardo Werle per la tramitació de les diligències que conduís a la verdadera interpretació de la Llei. en 31 de Juliol últim, aquest Sindicat rebé comunicació de la Administració especial de rendes arrendades fallant a favor seu la demanda.

I per últim, aquest Sindicat en reunió de Junta General celebrada en 23 d'Agost, acordà imprimir integra la copia de dita resolució, per a que serveixi d'informació i línia de conducta a les Entitats federades, així com donà les gracies al Senador D. Josep Elias de Molins per la seva interpelació al Govern per el compliment de la Llei de Sindicats i també a la Federació Agrícola Catalana Balear per el parer que sobre el mateix assumpte reparti entre els Sindicats.

A continuació copiem el document citat.